

PŘEDTUCHY A VÝSTRAHY

M. TULLIUS CICERO

PŘEDTUCHY
A VÝSTRAHY

(DE DIVINATIONE)

Nakladatel Bohuslav Hendrich, knihkupec

Praha I-234, Husova 8

Ú V O D

Touha poznávat budoucnost je asi tak dávná jako lidstvo samo. Když člověk získal pojem času, uvědomil si asi velmi brzy též rozdíl mezi přítomností, minulostí a budoucností. Přítomnost je mu to, co se právě děje před ním, co vidí, slyší, cítí, zkrátka co smysly vnímá. Minulost bylo to, co viděl, slyšel, vnímal. Co teprve bude, tomu říkal budoucnost. Minulost znal, přítomnost poznával, jen o budoucnosti ještě nic nevěděl, budoucnost mu byla neznáma. Ale denní zkušenost jej poučovala, že budoucnost je dvojitá: je to buď něco, co již zná, protože se to již přihodilo dříve, něco, co se v jeho zkušenosti opakovalo buď pravidelně, po noci přijde den, po dni noc, nebo nepravidelně, někdy slunce vysvitne, jindy prší. Avšak s časem poznával též dobře význam toho, co bude, nebo co by si přál, aby se stalo, těšil se, že se stane; nebo si to nepřál, bál se toho, neboť mu něco prospívalo, něco však škodilo. Rybář chtěl již dnes vědět, zda nebude zítra bouře, aby mohl lovit. Hospodář chtěl již na jaře vědět, jaká bude úroda na podzim. Král chtěl napřed vědět, zda ve válce vyhraje. Starost nebo strach, aby pro sebe získal výhodu nebo ušel škodě, jej pudila pátrat po budoucnosti, znát ji ještě dříve, než se stane přítomností. K těmto starostem se brzy přidružila zvědavost — co bude, jak bude? — i když snad přímo nebyl ohro-

žen jeho prospěch a zdar. A tyto city, přání, bázeň a zvědavost, vědět již napřed, co se teprve stane, jej vedly k snaze předvídat budoucnost.

Čím méně byl člověk vzdělán, to jest čím méně převažoval jeho rozum, tím mocnější byla ta touha předvídat budoucnost. Jen osvícený duch mohl věřit, že to, co se děje ve světě, není bezděčný shluk a prostý postup událostí následujících po sobě nahodile, nýbrž že v tom zdánlivém víření a zmatku je nějaký řád. A at potom ten řád přičítal jako původci přírodě nebo bohu, byl mu to přece jen zákon, omezující lidské snahy vědomím, že člověku není na světě vše možné. Člověk může velmi mnoho, vše nemůže. Jen bůh je snad všemohoucí. Jenže i tato víra v naprostou všemohoucnost boží byla později omezena novým poznáním, že ani nejvyšší bůh nemůže vše: i kdyby si sebe vroucněji přál zachránit svého miláčka v boji, musí se podrobit mocnějšímu — osudu.

Zlaté osudu váhy tu rozpínal nebeský otec, pak dvě osudů smrti tam vkládal, zármutku plné, hrdiny Péleovce a Hektora, statného jezdce — vsíředu je chopila zdvíhal — den osudný Hektorův klesal dolů, k Hádově říši.

Osud je tedy poslední, vrcholný zákon, neúprosný a nezměnitelný. Ale ať je dobrý, ať zlý, ať mi kyne radost a spása, ať hrozí škoda a zmar, chci jej znát, chci vědět již dnes, co mě potká zítra. Je to možné?

Může se člověk dopátrat budoucnosti, ať je to vůle boží nebo ještě mocnější osud? A může-li, jak se to dělá? Snad bůh, snad příroda, snad sám osud člověku nějak naznačuje, co jej čeká, snad je třeba jen si bedlivě všimát jejich znamení. Ale jak poznám, že je to boží znamení? Co by jim mohlo být? Jistě něco nápadného, neobvyklého, co tě zarazí, překvapí, upozorní, neboť všední věc bys přece snadno pominul! Hle, někomu se zdálo, že našel poklad! Hle, souse-dovi se narodilo tele s dvěma hlavami! Hle, zčista jasna se zablesklo a udeřilo! Tohle se přece neděje denně? Jistě to něco znamená. Jen co, jen co? Nevím. Nevíš ty? Zeptáme se. Jsou přece lidé moudří a zkušení, jsou odborníci, kteří pěstují to umění, umění zatíkávat, umění čarovat, umění hádat z ruky, číst ve hvězdách. Ti nám povědí, co nám daná znamení předpovídají. A konečně se můžeme zeptat přímo boha ve věštině. „Překročíš-li řeku Halys, velkou říši rozbočíš.“ Či říši? Snad ne svou? K smíchu, jistě nepřátelskou! Pozor! Ta věštba není do-cela jasná!

Tak založila zvědavost, pověřivost a lehkověr-nost novou vědu o předvídání budoucnosti.

Také u Římanů, stejně pověřivých jako osvícených, měla veliký význam tato starost o budoucnost, jakož i výklady různých nápadných zjevů a „znamení“. Víra a pověřivost zápasily u nich spolu velmi urputně i trvale. Jimi byl prostoupen všecken jejich život soukromý, ale také, což bylo horší, život

veřejný. Vojevůdce se měl před rozhodující bitvou napřed dotazovat kuřat v kleci, a podle toho, jak hltavě žrala, hádat, zda bude výhodné bitvu svěsti čili nic. Při důležitém rokování na sněmě někdo do-
stal zdechvat padoucnice — rokování se musilo hned přerušit a odložit, třeba šlo o věc nesmírně závažnou. Z posvátného háje se náhle ozval nějaký hlas; první starost byla: zda snad nehrozí státu nebezpečí? Ani muži velmi vynikající a proslulí státníci, vojevůdci a spisovatelé nemohli se zcela vymknout této národní a náboženské tradici, třeba mnohdy v duchu nesouhlasili s tím, co na odpovědném místě dělat musili. Ale nechyběli ani zavili pochybovači a rozumáři, zcela zavrhujiící všechno hadačské umění. Různé filosofické školy, mojiící různá mínění o bozích, odpovídaly také různě na otázku, zda je předvídání budoucnosti možné. Stoikové na př. věřili, že se bozi o svět starají a že tedy všelijak zasahují do jeho dění, i uznávali hádání budoucnosti za možné. Nová akademie byla pochybovačnější, epikurovci je zavrhovali vůbec.

Touto látkou obíral se v svých filosofických spisích také Cicero. Když jej změna politických věcí v římské republice donutila upustit od veřejné činnosti a spíše oddat se méně nebezpečné literatuře — a zčásti také, protože byl hluboce dojat a rozrušen smrtí své dcery Tullie — hledal útěchy ve filosofii a hloubání o bozích, budoucnosti a osudu. Z let 45 až 44 před Kr. pochází jeho spis O podstatě bohů ve

třech knihách, v nichž, opíraje se o učení nové akademie, probral různá mínění filosofických škol o této věci. Jako pokračování a doplněk tohoto díla napsal a vydal roku 44 spis Předtuchy a výstrahy ve dvou knihách. Je to rozprava, kterou měl s bratrem Quintem na své vile v Tusculu. Quintus v své knize podle stoického učení o bozích, velmi starostlivých o lidstvo, probírá a hájí všechny způsoby zpytování vůle boží a tím předvídání budoucnosti. V druhé knize mu Cicero odpovídá. Vyvrací jeho mínění a dokazuje nemožnost a bezpodstatnost všeho zpytování budoucnosti, které, i kdyby bylo možné, nebylo by lidem nic prospěšné. Na konec pravi, že je třeba bedlivě rozlišovat vtru v bohy od pověry, a připomíná, že neruší víru v bohy ani náboženství ten, kdo vyvrací a poráží pověru.

Třetí kniha, která měla být připojena k oběma uvedeným spisům jako jejich závěr, kniha O osudu, zůstala nedokončena.

Ciceronův spis Předtuchy a výstrahy jsem přeložil z vydání C. F. W. Müllera v Lipsku u Teubnera z r. 1887. Do češtiny dosud přeložen nebyl. Verše většinou přeložil prof. Dr. Ivan Bureš.

V Praze, v srpnu 1941.

JOSEF HRUŠA

KNIHA PRVNÍ

Je dávná víra pocházející již z doby herojské, potvrzená i souhlasem národa římského i všech kmenů vůbec, že lidé již na tomto světě mohou jaksí předvídat budoucnost. Tato způsobilost se u Řeků nazývá mantiké, to jest předtucha a znalost budoucnosti. Je-li vskutku taková způsobilost vůbec, je to věc skvělá a prospěšná, protože se jí lidská přirozenost může co nejvíce přiblížit k moci božské. A jako je u nás mnoho jiného lépe opatřeno než u Řeků, tak také tuto velmi znamenitou věc naši předkové nazvali podle bohů (divi) vnuknutí boží (divinatio), kdežto Řekové, jak vykládá Platon, podle šílení (mania) mantiké. Neznám národa ani tak ušlechtilého a vzdělaného, ani tak surového a nevzdělaného, aby se nedomníval, že je možné budoucnost napřed naznačovati znameními, kterým někteří lidé rozumějí a dovedou ji z nich předpovídati. Protože Assyrové — abych se nejprve dovolával svědectví národa nejvzdálenějšího — bydlili na rozsáhlých rovinách, takže viděli oblohu na všech stranách otevřenou a volnou, první pozorovali dráhy a pohyby hvězd a vykládali z nich, co se komu předpovídá. U onoho národa Chaldaiové — ne-

nazývají se tak pro své umění, nýbrž na označení kmene — z neustálého pozorování hvězd prý vypracovali vědu, aby se mohlo předpovídat, co se komu přihodí, neboli na které planetě se někdo narodil. Za dlouhého vývoje takřka nesčetných století prý si tutéž vědu opatřili též Egypťané. Kilikové však a Pisidané i jejich sousedé, obyvatelé Pamfylie — nad těmito kmeny jsme kdysi sami měli správu* — věří, že nejspolehlivější znamení, z kterých se dá předpovídat budoucnost, je let a zpěv ptactva. A věru, kolik asi osad vypravilo Recko do Aiolie, Ionie, Asie, na Sicilii a do Italie bez předcházejícího dotazu u věštírny v Delfách nebo v Dodoně nebo u Hammona? Nebo kolik asi válek vedlo bez porady s bohy?

Nebyl však oblíben u států i soukromníků jen jeden druh hádání budoucnosti. Vždyť — abych pomlčel o ostatních národech — kolik druhů pěstoval jen náš národ? Máme zprávy, že na samém počátku zakladatel tohoto města Romulus nejen město založil po zpytování vůle boží z letu ptactva, nýbrž i sám prý také byl znamenitý augur. Augurů užívali potom i ostatní králové, a ani po vyhnání králů nepodnikala obec ani v míru ani ve válce nic bez zpytování vůle boží. A protože se zdálo, že ve vědě haruspiků je vydatná pomoc k zdárným

*Cicero spravoval římskou provincii v Malé Asii.

poradám o událostech a k výkladům hrůzných úkazů v přírodě, jakož i k jejich zažehnavání, snažili se z Etrurie získat všecku tuto vědu, aby snad vědomě neopomíjeli ani jediný způsob zpytování božího úradku o budoucnosti. Ježto mysl, neřízená vědomě rozumem, nýbrž úplně a zcela volná, bývá ponoukávána dvěma činnostmi, totiž jednak šílením, jednak sněním, domnívajíce se, že zpytování vůle boží, projevující se v pomatenosti, je uloženo hlavně ve výrocích Sibyliných, ustanovili, aby je vykládalo deset mužů vybraných z veškerého občanstva. Proto uznali za dobré slyšeti také předpovědi podobných hadačů a věštců, často bláznivé, jako byly na př. za válečného tažení Oktaviova předpovědi Kornelia Kulleola. Avšak nejvyšší státní rada nezanedbávala ani závažnější sny, zdálo-li se, že se nějak týkají státu. Vždyť i za naší doby dal z usnesení senátu Lucius Iulius, spolukonsul Publilia Rutila, opravit chrám Iunony Ochránkyně pro sen, který měla Caecilie, dcera Baleárského.

3. Tato opatření, jak se mi zdá, uznávali naši předkové za správná spíše proto, že byli poučovani událostmi, než z důvodů rozumových. Jest však ještě také sbírka nějakých důkazů — vybrali je lidé učení — o tom, proč je předpovídání budoucnosti pravdivé. Z těch-

to filosofů, abych promluvil o nejstarších, jediný Xenofanes Kolofonský z kořene vyvrátil víru ve vnuknutí boží, ač učil, že bohové jsou; ostatní však všichni kromě Epikura, blábolčího o přirozenosti boží, ve vnuknutí boží věřili, třeba ne všichni jednotně. Neboť kdežto Sokrates a všichni sokratikové, rovněž Zenon a ti, kteří z něho vyšli, setrvali v přesvědčení starých myslitelů, za souhlasu staré akademie i peripatetiků, a kdežto této víře zjednal už dávno před tím velikou vážnost Pythagoras — sám prý též chtěl být augurem — a i vážný spisovatel Demokritos na přemnohých místech učil, že je možné předvídat budoucnost, peripatetik Dikaiarchos zavrhl ostatní druhy předpovídání budoucnosti a uznal jen sny a šílení. Rovněž náš dobrý známý Kratippos, který se po mém soudě vyrovná nej přednější peripatetikům, věřil právě těmto dvěma věcem, ale ostatní druhy předpovídání budoucnosti zamítal. Avšak kdežto stoikové hájili skoro všech oněch způsobů věštění, ježto prý i Zenon v svých zápiscích jako by byl zasel semena a Kleantes je jaksi ještě trochu rozmnožil, přibyl k nim muž pronikavého ducha, Chrysippos. Ten ve dvou knihách vyložil všechno učení o předpovídání budoucnosti a kromě toho pojednal v jedné knize o věštách a v jedné o snech. Po něm

vydal jednu knihu jeho žák Diogenes Babylonský, dvě Antipatros a pět náš Poseidonios. Sám hlavní představitel této školy, Poseidonios učitel a Antipatros žák, Panaitios, se sice od stoiků odchytil, ale ani on se neodvážil nadobro popřít možnost předvídati budoucnost, nýbrž jen prohlásil, že o ní pochybuje. Co mohl v jedné věci učinit on, stoik, přímo proti zásadám stoickým, to učinit v ostatních věcech nám stoikové nedovolí? Zejména když to, co není jasné Panaitiovi, zdá se ostatním hlasatelům téhož učení jasnější nad světlo sluneční? Avšak tato chvála Akademie byla potvrzena a uznána rozhodným svědectvím velmi významného filosofa. Neboť i my sami uvažující, čemu se má o předvídaní budoucnosti věřit, protože Karneades promluvil proti stoikům řeč velmi bystrou a velmi obšírnou, bojíme se, abychom snad nerozvázně nesouhlasili s věcí nepravdivou nebo aspoň ještě dosti nezjištěnou. I myslíme, že je třeba opět a opět bedlivě srovnávat důvody s důvody, jako jsme učinili ve třech knihách úvah o podstatě boží. Neboť je-li nerozvážný souhlas a omyl v každé věci k hanbě, platí to zejména tam, kde je třeba rozhodnout se, kolik víry máme dáti zpytování vůle boží a obřadům božským, jakož i náboženství. Je totiž nebezpečí, že se

buď dopustíme bezbožné nevěry, pomine-li je, nebo, uznáme-li je, že zase propadne babské pověře.

5. O těchto věcech jsem již jindy často rozmlouval s bratrem Quintem, a když onehdy byl u mne v Tuskulu, promluvili jsme si o tom hodně obšírně. Neboť když jsme na procházce došli do Lykeia — tak se totiž jmenuje hořejší gymnasium — řekl: „Nedávno jsem dočetl tvou třetí knihu o podstatě boží. Kottův výklad tam sice zviklal mé mínění, ale přece ho z kořene nevyvrátil.“ „Zcela správně,“ odpovéděl jsem, „vždyť sám Kotta vykládá tak, že spíše máte důkazy stoiků, než ničí víru v lidských srdcích.“ Na to Quintus: „Kotta sice tam opravdu na dosti hojných místech takto mluví, tuším, aby se nezdálo, že přestupuje obecně uznané právní pojmy. Ale skoro bych řekl, že se zápałem odporuje stoikům, nadobro popírá i jsoucnost boží. Na jeho vývody mně věru nechybí odpověď; vždyť náboženskou víru v druhé knize dosti dobře obhájí Lucilius, jehož výklad, jak ty sám píšeš na konci třetí knihy, se i tobě zdál pravdě bližší.

Avšak, je-li libo, podívejme se na to, co je v oněch knihách vynecháno. Myslím, že to bylo vynecháno proto, že jsi uznal za výhodnější podrobit věc novému zkoumání a pro-

mluvit o ní zvlášť. Je to rozprava o předvídání budoucnosti, to jest o předpovídání a předtuchách věcí považovaných za nahodilé. Uvažujme, co asi na tom jest. Jsou-li totiž vskutku ony možnosti předvídání, o kterých jsme slyšeli a které sami pěstujeme, myslím, že jsou také bohové, a naopak, jsou-li bohové, že jsou také lidé, kteří zvidají jejich vůli.“ „Ty, Quinte, arci hájíš hradu stoického, jestliže totiž platí tento vespolný vztah, je-li předvídání vůle boží, že jsou i bohové, a jsou-li bohové, že je též možné předvídat jejich vůli. Ani to ani ono se neuzná tak snadno, jak ty se domníváš. Neboť jednak je možné, že budoucnost napovídá sama příroda bez boha, a i jestliže bohové jsou, je možné, že lidem neudělili žádnou způsobilost ke zkoumání vůle boží.“ Na to on: „Mně věru k důkazu, že bohové jsou a že se o lidi starají, úplně stačí přesvědčení, že jsou docela zřejmé způsoby zkoumání budoucnosti. Je-li libo, vyložím ti, co si o tom myslím, ale jen tehdy, máš-li kdy a nemáš-li na práci nic důležitějšího.“ „Milý Quinte,“ děl jsem, „pro filosofii mám věru vždy volnou chvíli. Ježto pak nyní nemám žádnou jinou příjemnou práci, tím spíše dychtím slyšeti tvé mínění o předvídání budoucnosti.“

„Já opravdu nevím nic nového,“ odpovéděl, „ani nic zvláštního, co by jiní neznali.

Vždyt se držím jen prastarého mínění, potvrzeného souhlasem všech kmenů a národů. Jsou totiž dva druhy zkoumání budoucnosti, jeden z nich je *umělý*, druhý *přirozený*. Ale kde na světě je který národ nebo kde který stát, který by se nedal vzrušit buď předpovědí hádačů hádajících z vnitřnosti zvířat nebo vykládajících hrůzné úkazy na nebi nebo blesky, předpovědí augurů, hvězdoporců a losů — to asi jsou totiž druhy umělého hádání budoucnosti — nebo výklady snů a proroctví — neboť tyto dva druhy se pokládají za přirozené? Mám za to, že je třeba hledat spíše skutečné účinky těchto věcí než jejich příčiny. Je totiž nějaká přírodní síla, která někdy předpovídá budoucnost teprve po dlouhém pozorování znamení, jindy jaksi z popudu a vnuknutí božího. Proto ať Karneades tak naléhavě nezjišťuje, což dělával také Panaitios, zda Juppiter rozkázal, aby zleva zakrákala vrána, zprava havran. Tato znamení byla pozorována nesmírně dlouho, a podle výsledků byla posuzována a zapisována. Avšak zkušenosti dlouhé doby při vnímavé paměti a svědectví písemných památek mohou dokázat vše. Je úžasné, kterých druhů bylin si všímali lékaři, kterých kořenů užívali po kousnutí dravých zvířat, na oční choroby a na rány! Rozum nikdy nedovedl vyložit jejich účin-

nost a podstatu, avšak užitečností se v praxi osvědčovalo i umění a došel uznání i jeho vynálezce.

Vizme tedy příklady, sice jiného druhu, přece však dosti podobné předvídaní budoucnosti.

„Vzbouřené moře častokrát hlásá van budoucích větrů, když se najednou dmouti a vlniti hladina počne a když šedivé skály, v něž naráží zpěněný příboj, o závod vracejí zpět hlas Neptunův, smutný a děsný, nebo když vichřice hvízd, jenž na horských temenech povstal, odrazem o stěny skal svou často zmocňuje sílu.“

Takovými předtuchami budoucích věcí jsou tvá Prognostika nabita. Kdo by tedy mohl z temna vyvábít příčiny předtuch? Vím sice, že se stoik Boëthus o to pokoušel; dokázal aspoň to, že vyložil úkazy na moři a na nebi. Ale kdo by mohl uspokojivě vyložit příčiny těchto úkazů?

„Rovněž tak šedivá slípka když s mořské ulétá tůně, zděšeným kvílením hlásá, že hrozná nastává bouře; skřehotá pronikavě a poplachem ovzduší plní. Často i sýček tesklivou písní zlé znamení dává, časně zrána volaje smutně a bez oddechu, stále a stále opakuje své kvílivé nářky, dokud Jitřenka nesešle na zemi chladivou rosu. Taktéž i černá vrána si nezřídka po břehu kráčí, hlavu do moře smáčí a vodu se šje strásá.“

9. Vidíme, že tato znamení skoro nikdy neklamou, a přece nevíme, proč se tak děje.

Vy též vidíte znamení, sladké chovanky vody,
do křiku pustého když se najednou ve sboru dáte,
tůně i studánky svými skřehoty bouříce ryčně.

Kdo by věřil, že žáby tohle předvídají?
Mají však nějakou přirozenou schopnost,
v podstatě dosti jistou, ale lidskému poznání
docela skrytou.

Těžkonohé též krávy když vzhlížejí v oblohu světlou,
nozdrami ze vzduchu vdechují vláhu děšť předvídajíce.

Neptám se proč, ježto vím, co se děje.

Lentišek zelený stále a stále oplodňovaný,
který každý rok třikrát pučí a třikrát kvete,
třikrát dává je plody, čas trojího orání značí.

Ani na to se netáži, proč tento jediný strom
třikrát do roka kvete nebo proč se čas k orání
upravuje podle jeho květu; spokojuji se tím,
že vím, co se děje, třeba nevím, proč se to
děje. Co jsem tedy řekl na odůvodnění uve-
dených úkazů, tím budu obhajovati též před-
povídání budoucnosti vůbec. Víím, že kořen
skamoneje je dobré projimadlo, že podražec
je dobrý po hadím uštknutí — podražec, aris-
tolochia, má své jméno po objeviteli a obje-
vitel sám učinil svůj objev ve snu — a to stačí.
Proč působí, nevím. Rovněž mi není dosti
jasný důvod pro znamení z větrů a lijáků,
o kterých jsem mluvil; jejich silný účinek

však poznávám, vím o něm a potvrzuji jej.
Tak také přijímám výklad, co znamená trh-
lina ve vnitřnostech, co vlákno na játrech,
příčinu toho však neznám. A takových zku-
šeností je v životě plno, vždyt vnitřnosti uží-
vají skoro všichni. Což blesky? Zda můžeme
pochybovat o síle blesků? Kromě mnohých
jiných podivuhodných případů zda není na
prvém místě tento? Když byl Summanus —
tehdy hliněný — na hřebenu chrámu Jova
Nejdobrotivějšího a Nejmocnějšího zasažen
bleskem s nebe a nikde nebylo možná najít
hlavu jeho sochy, haruspikové prohlásili, že
byla sražena do Tiberu; a vskutku byla na-
lezena právě na místě označeném od harus-
piků. Avšak koho bych se spíše měl dovolávat
jako svého poučovatele nebo svědka než tebe?
Vždyt znám nazpaměť i tvé verše, a rád opa-
kuji, co v druhém zpěvu O konsulátě vypra-
vuje Nebeská Múza:

Jupiter planoucí nebeským ohněm se z počátku točí,
točí a ozařuje svět celý nebeskou září,
duchem božským proniká nebe i veškery země,
duchem, jenž v klenutí etheru věčného zavřen se tají,
který též tajemství mysli a života lidského chová.
Jestliže poznati chtěl bys hvězd pohyb a dráhy jich
bludné,
těch, jež na pevném místě v souhvězdí nehnuté stojí,
těch, jež podle řeckých omylných názvů jak planety
bloudí,

vskutku však v určené dráze se přesnými pohyby řídí,
brzy bys viděl, že všechno je boží určeno vůlí.
Když jsi konsulem byl, hvězd létání tehdy jsi viděl,
jak se jich srážely roje v záři se míhaly trpytné.
Taktéž když v albánských horách jsi sněžné vrcholky spatřil
a když latinským bohům jsi hojného uléval mléka,
užel jsi, v traslavém lesku jak komety nebem se trpytí;
noční krvavé pŭtky rej jejich ti připomněl tehdy,
ježto latinské svátky v tom hrozném nastaly čase,
kalným kdy světlem luna svůj kotouč pokryla celý,
až se za hvězdné noci tmou tmoucí zakryla zcela.
A co když Foibos mávl po nebi pochodní války,
která v ohnivě záři padajíc obloukem létla
po klenbě nebes a dohořívajíc konečně zhasla?
Co když strašlivým bleskem byl občan jakýsi sražen
za jasné oblohy náhle a světlo života ztratil?
Co když se zatřásla země až v útrebách těžkého těla
a když za noční tmy se hrozná zjevnila dála,
která strašlivé války a rozbroje připomínala,
a když vznícení věstci čas věstili truchlivé zkázy,
prorocví hojná a smutná v zem celou rozsévající?
Co když Jupiter sám i v nebi i po celé zemi
častými znameními a zřejmými stále nám věstil,
že zas nastanou pohromy hrozné, jež nedávno přešly?
Nyní tvůj konsulský rok vše zachytil, nezvratně zhuštil,
co již haruspex lydský, jenž z tyrrhenského byl rodu,
v roce konsulů Torquata Kotty byl předvídal kdysi.
Neboť hřimavý otec, jenž o hvězdný Olymp se opřel,
bleskem zasáhl hrozným své chrámy a pahorky vlastní,
seslav ničivý oheň i na samo Kapitolium.
Tehdy starce Natty se zřítíla kovová socha,
ctihodná, stará, i tabule zákonů, schválených bohy;
tehdy i sochy bohů blesk zasáhl, rozbil je zcela.
Kojná římského rodu tam vlčice Martova stála,
která Romula, Rema, dva slavné Martovy syny,
kojila výživným mlékem, jim skýtajíc vemena plná.

Socha vlčice této i s bohy sražená byla
bleskem s podstavce svého, v němž tlapky jen nechala
nohou.

Který pak znalec tehdy, když pročítal etruské knihy,
na světlo nevnášel děs prorocví zarmucujících?
Váichni napomínali se stíci občanské zkázy,
z rodu jež urozeného má vzejítí strašlivé zhouby,
rovněž souhlasně prorokovali všech zákonů zánik.
Proto vybízeli i chrámy i město hned vyrvat
z plamenů zhouby a hrozit se vraždy a zmaru.
Pohromy tyto prý nastanou jistě, jak osud je určit,
jestliže dříve Jovova socha zas na strmém sloupu
nebude státi a k jasnému východu nebude hledět.
To až se stane, pak teprve národ a posvátný senát
tajně odhalí pikle, když socha ta k východu hledíc,
zřít bude k místu, kde senát a římský lid zasedat mají.
Teprve po dlouhém čase a po dlouhých průtazích socha
za tvého konsulátu své obvyklé dostala místo.
Sotva však vztyčena byla a nápis byl připevněn na ní,
sotva že Jovovo žezlo zas skvělo se na strmém sloupu,
ejhle, hlas Allobrogů hned lidu i senátu zjevil
zkázu, jež ohněm i mečem se od zrádců chystala vlasti.
Správně předkové tedy, jichž díla v rukou dnes máte,
kteří řídili města i národy mužností moudrou,
správně i předkové vaši, jichž zbožná proslulá víra,
kteří ostatní všecky svou moudrostí předčili velmi,
vždycky v obzvláštní účtě moc bohů a velebnost měli.
K názoru tomu přišli svým bystrozrakem i oni,
kteří ve volném čase se radostně oddali vědám,
v stinné Akademii a v slavném Lykeiu kdysi
čisté umění plodného myšlení pěstovali.
Z těchto studií ve květu žití bys vytržen vlasti,
která tě postavila v střed mužných strastí a námah.
Přece však v úzkostných starostech úlevu vždycky jsi
našel:

volný čas, vlast jež ti dala, jsi věnoval vědám a múzám.

Ty by ses tedy mohl odhodlat k námitkám proti mým výkladům o předpovídání budoucnosti, ty, který jsi vykonal, co jsi vykonal, a tak svědomitě napsal, co jsem právě odříkal? Nu? Tážeš se, Karneade, proč se to tak děje, anebo kterak je možné do věci vniknout? Přiznávám se, že nevím, tvrdím však, že ty sám uznáváš, že se to děje. Řekneš: „Náhodou.“ Opravdu? Může se náhodou díti něco, co má na sobě všechny známky vnitřní pravdivosti? Při jednom vrhu čtyřmi kostkami může náhoda způsobit, že padnou nejlepší čísla.* Když vrhneš kostek čtyři sta, padne-li ti sto čísel nejlepších, řekneš, že je to také náhoda? Barva bezděky rozstříknutá po desce může vytvořit jakés takés obrisy obličejů. Zdaž myslíš, že by se bezděčným rozstříknutím barvy mohla vytvořit i krásná Venuše Kojská? Vyryje-li vepř rypákem v písku písmeno A, můžeš proto doufat, že by dovedl opsat také Enniovu Andromachu? Karneades předstíral, že se v jednom chij-ském lomu v rozbitém balvanu objevila hlava paniskova. Možná, že jakási přibližná podoba, jistě však nikoli taková, abys řekl, že ji vytvořil Skopas. Bývá tomu vskutku tak, že náhoda nikdy dokonale nevystihne pravou skutečnost.

* T. j. všechna různá. Venušin hod.

14. Avšak někdy se předpověď náležitě neuskuteční. Jenomže které pak umění nemá tento nedostatek? Mám na mysli umění závislá na dohadech a nejistá. Nemáme snad lékařství pokládat za umění? A přece, kolik je v něm omylů! Což se zkušený mořeplavci nikdy nezmylí? Zdaž vojsko achajské a velitelé tolika lodí neodplouvali od Ilia (Troje) — jak praví Pakuvius —

tak cestou vesele rej rybek sledovali,
že ani nemohli se dosti vynadívát.
Však při západu slunce rozbouří se moře,
tma noční zdvojí se, že nezřít ani mraky.

Ale zda záhuba tolika přeslavných náčelníků a králů zničila též umění kormidelnické? Nebo zda je bez ceny válečná zkušenost velitelů, protože nedávno jeden vrchní velitel utekl ztratit vojsko? Nebo zda státnická moudrost v obecní správě nic neplatí jen proto, že Gnaeus Pompeius mnoho věcí opominul a že leccos ušlo Marku Katonovi, ba i tobě samému? Odpověď haruspiků je podobná. Všechno domnělé předvídaní budoucnosti se totiž opírá o dohad, za který se dále proniknout nemůže. Ten snad mnohdy zklame, přechásto však přece dovede k pravdě, neboť je vyvážen zkušeností od pravěku, a poněvadž se za tu dobu věc opakuje takřka

nesčíslněkrát tímž způsobem a po týchž předcházejících znameních, vzniklo umění, ježto si lidé všímali týchž zjevů často se opakujících a zapisovali je.

15. Avšak, jak stálé jsou ty vaše auspicie!* Rímsťi auguri je sice nyní zanedbávají — nezlob se, že to říkám — zachovávají je však Kilikové, Pamfylové, Pisidáné i Lykové. Neboť proč bych nepřipomněl našeho vzácného hosta, slavného a předobrého krále Deiotara? Ten nikdy nic nepodniká, dokud napřed nevyzpytoval boží vůli v znameních. Kdysi se vrátil z chystané cesty — ba, byla již sjednána — protože mu objevivší se orel dal výstrahu. A hle, síň, v které měl pobývat, kdyby byl v cestě pokračoval, druhé noci poté se zřítla. Proto se, jak jsem slyšel přímo od něho, velmi často vracel, třeba byl už mnoho dní na cestě. Nejskvěleji se však zachoval, když byl od Caesara za trest zbaven královského úředu a pokutován penězi. Prohlásil, že přece ani dost málo nelituje oněch příznivých znamení, která ho provázela na jeho cestě za Pompejem. Jeho vojskem prý byla obhájena vážnost senátu i svoboda římského národa i důstojnost říše. A ptáci, na jejichž vybídnutí věrně vykonal svou povinnost, prý mu poradili dobře: bylat prý mu sláva přednější než majetek.

*Auspicie (augurie) znamenají, jimiž bohové projevují svou vůli.

Deiotarus tedy, jak se mi zdá, správně zkoumá vůli boží dbaje znamení. Naši úředníci však užívají znamení vynucených. Je totiž třeba, aby předhozená kaše žeroucímu kuřeti padala ze zobáku v kusech. To, jak stojí v knihách, je dobré znamení, když kusy žrádla padají na zemi; a vy tohle vynucené znamení nazýváte nejpriznivějším znamením. Byl tedy mnohý způsob zkoumání budoucnosti ze znamení bezděčných i vyžádaných pro nedbalost augurského sboru zcela ztracen a úplně opuštěn. Moudrý Kato si na to právem stěžuje.

16. Byly kdysi doby, kdy se takřka nic důležitějšího nedělávalo bez zpytování vůle boží. Platilo to i v životě soukromém, což ještě dosud dosvědčují ptakopravci přísluhující při svatbách. Jen jejich jméno se zachovalo, ale obřad už dávno pomínul. Neboť jako se nyní veliký význam přičítá vnitřností, ač i to v míře mnohem menší, než bývalo, tak se tehdy přičítal ptákům. Nedbáme-li tedy znamení nepřiznivých, upadáme do hrozného neštěstí a to je hříšná chyba. Na př. Publius Klaudius, syn slepého Appia, a jeho spoluvlitel Lucius Junius ztratili ohromná loďstva, ježto se vydali na moře přes výstrahu neblahých znamení. Tyž osud postihl Agamemnona. Když Achajští začali

reptati hlučně a veřejně se smáti hadačům,
na jejich řeči rozkáže on plout,
ač znamení jsou zlá.

Ale nač připomínat staré věci? Víme, co se stalo Marku Krassovi, když nedbal ohlášených neblahých znamení. V této příčině tvůj kolega Appius, dobrý augur, jak od tebe slychávám, bez podstatného důvodu jako censor pokáral řádného muže a dobrého občana Gaja Ateja, protože prý ohlásil vymyšlená, neskutečná znamení. Budiž, snad to byla censorova povinnost, když myslil, že onen muž lhal. Naprosto však neslušelo augurovi přičinit poznámku, že prý pro ten podvod utrpěl římský národ nesmírnou škodu. Byla-li totiž ta okolnost skutečně příčinou pohromy, není vinen ten, kdo neblahá znamení ohlásil, nýbrž kdo výstrahy neposlechl. Vždyť týž augur a censor praví, že výsledek dokázal, že ohlášená znamení byla pravdivá! Kdyby hlášení bylo bývalo bezpodstatné, nebylo by mohlo způsobit žádnou pohromu. Vždyť neblahá znamení, stejně jako ostatní auspice, jako nápadná slova a úkazy, neudávají, proč se něco děje, nýbrž jen ohlašují, že se něco stane, neučiní-li se včas proti tomu opatření. Atejovo hlášení tedy domněle pohromu nezavinilo, nýbrž naskytnuvším se znamením jen upozornilo Kras-

sa, co se stane, nedá-li pozor. Buď tedy ono hlášení nic neplatilo, nebo, bylo-li platné, jak myslí Appius, dokázalo, že vina nelpí na tom, kdo dal výstrahu, nýbrž na tom, kdo jí nedbal.

17. Dále, odkud vám byla opatřena tahle vaše augurská hůl, nejslavnější to odznak hodnosti augurské? Vždyť už Romulus zakládaje město rozdělil jí na obloze kraje. Romulova augurská berla — to jest zakřivená hůl a na horním konci mírně zahnutá, která dostala své jméno pro podobnost se zahnutou vojenskou trubkou lituus — byla uložena v místnosti saliů, to jest na Palatiu. A když jejich radnice shořela, byla hůl v ssutinách nalezena neporušena. Co dále? Když mnoho let po Romulovi v Římě vládl Tarquinius Priskus, který ze starých spisovatelů nevypravuje o tom, jak Attus Navius holí rozdělil na obloze kraje? Jako chudý chlapec pásal totiž vepře. A když se mu kdysi ztratila svyně, slíbil prý, najde-li ji, že dá bohu největší hrozen z vinice. Svini skutečně našel, a rozhlížeje se o polednách po vinici, zastavil prý se uprostřed a rozdělil si vinici na čtyři díly. Ve třech mu ptáci odřekli, ale když si zbývající čtvrtinu opět rozdělil v kraje, našel prý — zpráva o té příhodě je potvrzena i písemně — ohromný hrozen. Sotva se tato příhoda

rozhlásila, utíkali se k němu všichni sousedé se svými těžkostmi a on měl velikou čest i slávu. Proto jej k sobě povolal i sám král Priskus. Zkoumajce jeho prorocké vědomosti řekl mu, že na něco myslí, a tázal se, zda se to může uskutečnit. Attus vykonav augurium odpověděl, že ano. Tarquinius však pravil, že myslil na to, zda by mohl břitvou uříznout brus. Potom augurovi nařídil, aby se o to pokusil. Tak prý byl před očima krále i národa břitvou rozříznut brus přinesený do shromáždění lidu. Od té doby i Tarquinius užíval služeb augura Atta Navia, i lid se k němu utíkal v svých těžkostech. Také máme zprávu, že onen brus i s břitvou byl na shromáždění zakopán a to místo ohrazeno zídkou. Popřeme vše, spalme zápisky, řekněme, že tohle vše je vymyšleno, věřme raději čemukoli, jen ne tomu, že se bohové o lidi starají — což příhoda Tiberia Grakcha, od tebe zaznamenaná, sama nepotvrzuje učení augurů i haruspiků? Ač Grachus neprávem zaujal místo k vykonání auguria, nejsa si toho vědom, ježto bez auspicií překročil pomerium, řídil na sněmě volbu konsulů. Je to známá příhoda a ty sám jsi o ní psal. Ale i sám Tiberius Grachus jako augur potvrdil význam auspicií, uznáv svou chybu, a činnost haruspiků získala velikou vážnost: hned po volbách byvše

uvedeni do senátu prohlásili, že předseda sněmu nebyl oprávněn řídit volby.

18. Souhlasím tedy s těmi, kteří uznávají dva druhy předvídaní budoucnosti, jeden umělý, opírající se o vědu, a druhý přirozený, v kterém není odborných znalostí. O vědě lze mluvit u těch, kdož na základě vědomostí získaných dávnou zkušeností snaží se uhádnout význam nových znamení. Bez vědy jsou však ti, kteří pozorovaná znamení nezkoumají ani rozumem ani dohadem, nýbrž tuší budoucnost v jakémsi vzrušení myslí nebo popudu ducha zcela uvolněného. Děje se tak často lidem ve snách a leckdy také věstícím v záchvatu šílenství. Za příklad je bojotský Bakis, krétský Epimenides a erythrejská Sibylla. Za takové jest pokládati také věštby — nikoli ty, při kterých se za naprosto stejných okolností tahají losy, nýbrž věštby založené na vnuknutí ducha božského. Ale nesmíme pohrdat ani losy, jestliže pro svou starobylost požívají vážnosti, jako jsou ony losy, které prý podle pověsti vydala země. Neboť o nich věřím, že z božského řízení mohou být taženy tak, aby věci dobře posloužily. Vykladači všech těchto způsobů se asi nejvíce přibližují božskému duchu těch, jejichž úradky vykládají, jako znalci literatury duchu básníků. Jaká je v tom tedy chytrost,

zkušenosti potvrzené starobylostí chtějí vyvrátit pomluvami? Neznám příčiny. Snad se tají skryta jsouc v záhadách přírodních tajemství, neboť bůh nechtěl, abych ony věci znal, nýbrž chtěl, abych jen užíval těchto znamení. Užiji jich tedy, nedám si však namluvit, že celá Etrurie šílí ve vnitřnostech nebo že týž lid bloudí ve výkladu blesků nebo že klamně vykládá neblahá znamení, ježto již častokrát hučení země, podzemní hřmění a častá zemětřesení pravdivě předpověděla našemu státu i jiným obcím mnohé vážné nehody. Posmívají se tomu, že mezkyně porodila; což haruspikové právě proto, že plod vzníkl v jalové útrobě, nepředpověděli nesmírné zrození béd? Což Tiberius Grakchus, syn Publiův — Publius byl dvakrát konsulem a censorem a zároveň to byl znamenitý augur, moudrý muž a vynikající občan — zda podle písemné zprávy jeho syna Gaja Grakcha, když byli v domě chyceni dva hadi, nepozval na poradu haruspiky? A když vyložili, pustí-li na svobodu samce, že za nedlouho musí umřít jeho manželka, pustí-li samici, že umře sám, uznal, že bude lépe, když sám stařec podstoupí smrt, než aby zemřela ještě mladá dcera Publia Afrického. Pustil samici a za několik dní zemřel. Jen se smějme haruspikům, prohlašujme je za domýšlivé tlachaly,

pohrdejme těmi, jejichž nauku uznal i velemoudrý muž a skutkem potvrdila i zkušenost! Zavrhněme též Babylon a ty, kteří s Kavkazu pozorující nebeské úkazy vypočítávají dráhy hvězd, odsuzujme, opakují odsuzujme pro pošetilost nebo marnivost nebo nestoudnost ty, kteří, jak sami prohlašují, obsáhli v knihách památnosti čtyř set sedmdesáti tisíc let; myslíme si o nich, že lžou, aniž se bojí budoucího soudu ostatních století nad nimi. Nu, dobrá, barbaři — dejme tomu, že jsou domýšliví a podvodní. — Zda lhala i řecká historie? Kdo neví, co Pythijský Apollo odpověděl Kroisovi — abych mluvil o věštění přirozeném — co Atheňanům, co Lakedaimoňanům, co Tegeanům, co Argejským, co Korintanům? Chrysippos sebral mnoho věštek a ke každé z nich ještě také pádného svědka a původce. Protože to znáš, nebudu o tom mluvit. Zastávám se jen této jediné věci: Nikdy by ona delfická věštírna nebyla bývala tak slavná a proslulá, nikdy by nebyla bývala zahrnována tolika dary ode všech národů a králů, kdyby se nebyla každá doba přesvědčila o pravdivosti jejích věštek.

To již dávno přestalo. Jako se tedy nyní již netěší takové slávě, ježto spolehlivost věštek už není tak skvělá, tak by jistě ani tehdy nebyla získala takovou slávu bez naprosté

pravdivosti. Ona zemská síla, která božským duchem vzrušovala Pythiinu mysl, mohla však časem vyvanouti, jako víme, že některé řeky vytekly a vyschly nebo se vytočily a daly se jinými koryty. Avšak ať se to stalo tak či onak — je to věru těžká otázka — jen ať zůstane v platnosti to, co se nedá popřít, nechceme-li zvrátit veškerou historii, že totiž ona věštitelna byla po dlouhé věky studnicí pravdomluvnosti.

20. Ale nechme již věštírny a věšteb a postupme ke snům. Pojednal o nich Chrysispos; přijímaje do své sbírky i mnohé nevýznamné sny počínal si docela tak jako Antipatros. Ten shledával jen sny, které vyložil Antifon. Jeho výklad sice dokazuje bystrotvíp vykladatele, ale bylo by slušelo užití příkladů skvělejších. Když matka Dionysia, známého syrakuského tyрана, jak stojí psáno u Filista, učeného a bedlivého spisovatele a tehdejšího jejího současníka, jsouc těhotná nosila v svém životě právě onoho Dionysia, měla sen, že porodila satyřika. Vykladači snů — tehdy se jim na Sicílii říkalo Galeoté — jí vyložili, jak vypravuje Filistos, že její syn bude z Řeků nejslavnější a že jeho štěstí bude trvalé. Mám ti snad připomenout hry našich nebo řeckých básníků? Již u Ennia totiž vypravuje ona známá vestálka:

Vzrušená stařena všecka se třesouc hned přináší světo, vyděšená je snem a plačky vypráví toto:
„Dcero Eurydichina, kterou náš otec miloval tolik, síly mě opouštějí a život mi uniká z těla; neboť ve snu jsem zřela, jak sličný muž vrbovým krásným vleče mě po břehu do nových krajín. Však nedlouho na to snila jsem znova, že samotna bloudím, rodná má sestro, že tě loudavě stopuji a loudavě po tobě pátrám, srdcem tě nemohouc vnímat. Tvou stopu jsem ztratila vůbec.

Potom se zdálo mi zase, že otec mi domlouvá slovy: „Dcero má, nejdříve musíš veliké prožítí strasti, potom teprve z řeky ti štěstí žádané vzejde.“
Toto když otec mi řekl, hned v zápětí s očí mi zmizel, zřít jsem ho nemohla více, ač uzřít ho bylo mé přání, ačkoli zoufale po něm jsem k nebi ruce své vztáhla, tonula v pláči jsem, lichotným hlasem volajíc po něm. Teprve potom jsem procitla ze sna, s churavým srdcem.“

Ač je to básníková smyšlenka, přece se neliší od obvyklých snů. Ať je třeba vymyšlena ještě také tato příhoda, kterou byl postrašen Priamos, protože

matce Hekubě se těhotné již zdá, že rodí s ohněm pochodeň. Tu Priamos jež sen ten poděsil a znepokojil dost, jsa velmi ztrápen obavami o svou choť, chtěl božstvo usmířit, dav zabít beránka. Pak touže po klidu jde prosit Delfského, by vyložil mu sen a vše mu vysvětlil, jak důležitý obsah ve snu tají se.
Hlas Apollonův dal mu tuto odpověď:
„Syn, který první po tom snu se narodí, ten od Priama budiž zavržen, vždyť jest to zkáza Troje, jistá zhouba Pergama.“

Jak jsem řekl, ať si to jsou sny z divadelních her; a připojme k nim třeba ještě také Aeneův sen z řeckých Letopisů našeho Fabia Piktora — je to sen toho druhu, že všechny Aencovy činy a všechny jeho příhody byly uskutečnění toho, co Aeneas před tím viděl ve snách.

22. Ale vizme již příběhy z bližší doby. Jaký to sen měl Tarquinius Zpupný, o kterém sám vypravuje v Akciové Brutu?

Když noc již nastala, já klidu oddal se,
bych spánkem posílil své údy znavené.
I zdálo se mi, pastýř ke mně jak žene
překrásné bílé stádo ovec rounatých.
Dva z něho berany, dva bratry pokrevné,
si vybrav hezčího jsem zabil k oběti.
Vtom jeho rodný bratr na mne přihnal se,
by rohy potrkal a k zemi srazil mě.
Když ležel na znaku jsem těžce poraněn
a vzhůru k nebi vzhlédl, zážrak veliký
jsem spatřil: vpravo slunce kotouč plamenný
jak zářil nesl dále v nové dráze své.

Vizme, kterak ten sen vyložili vykladači:

Ó králi, není div, že lidem ve snu zdá se o tom,
co bdíce dělají, co myslí, vidí, tropí, kuží;
a závažná věc nikdy není bez výstrahy boží.
Dej pozor, aby ten, kdo tobě jako beran hloupý
se zdá, snad nebyl moudrý dost a vyzbrojen jsa vtípem
snad s trůnu tebe nesehnal. Sen onen totiž o slunci
je věštba národu, že brzy bude změna vlády.
Kéž prospěch z ní má lid! Neb to, že do prava se z leva
ta hvězda přemocná dál brala, prorocství je krásné,
že římský stát a národ bude vládnout nade všemi.

23. Vraťme se nyní k cizím příkladům. Učený Herakleides Pontský, posluchač a žák Platonův, píše, že Falaridova matka měla sen. Zdálo se jí, že vidí sochy bohů, které sama doma zasvětila. Jeden z nich, Merkurius, z misky, kterou držel v pravé ruce, lil prý na zemi krev. Jak krev dopadla, začala prý tak prudce vřít, že dům byl v zápětí pln krve. A tento matčin sen potvrdila ukrutnost jejího surového syna. Proč bych z Dinonových Perských dějin neuvedl sen, který magové vyložili perskému králi Kyrovi? Zdálo prý se mu totiž, že u svých nohou viděl slunce. Třikrát prý se snažil dosáhnout ho rukou, marně, ježto slunce koulejc se po každé mu uklouzlo a odkulilo se. Magové, učení a moudří muži, těšící se veliké vážnosti u Peršanů, mu vyložili, že mu trojnásobný pokus zmocnit se slunce věští, že bude vládnout třicet let. A to se skutečně vyplnilo, neboť nastoupiv vládu jako čtyřicetiletý, dožil se sedmdesáti let. Také barbarští národové zajisté mají jakési předtuchy budoucnosti a věštícího ducha, Vždyť když Ind Kallanus, jda na smrt, vystupoval na hořící hranici, zvolal prý: „Ó, přelstivý odchod se světa, ježto po spálení smrtelného těla duch vystoupí do světla, jako se to podařilo Herakleovi!“ A když ho Alexandr vyzval, aby řekl, zda si něčeho přeje, „vý-

borně“, odpověděl, „za nedlouho tě uvidím!“ A to se také stalo, neboť Alexandr za několik dní poté v Babyloně zemřel.

Odchýlím se poněkud od snů, ale brzy se k nim ještě vrátím. Právě té noci, kdy shořel chrám Diany Efeské, narodil se, jak známo, Olympiadě syn Alexandr, a když se narodilo, volali prý magové, že se této noci narodila zkáza a záhuba Asie. Tolik o Indech a jejich prorocích.

24. Vraťme se ke snům. Coelius píše, že Hannibal, chtě ze svatyně Lacinské Junony odvézti zlatý sloup, byl na pochybách, zda sloup je skutečně všecek ze zlata či jen zevně pozlacený. Dal prý jej tedy navrtat, a když se přesvědčil, že je samé zlato, rozhodl se, že jej odveze. Tu prý se mu ve snách zjevila Juno a napomínala ho, aby to nedělal. Pohrozila prý mu, udělá-li to přece, že se postará, aby přišel také o to oko, na které ještě dobře vidí. A chytrý muž prý ji poslechl. Z vyvrtného zlata dal ulít jalůvku a postavit ji na vrch sloupu. V Silenových Řeckých dějinách (Coelius se jich drží, neboť Silenus velmi pečlivě zpracoval dějiny Hannibalovy) čte se též toto: Když Hannibal dobyl Sagunta, měl prý ve snách vidění, že je od Jova zván do shromáždění bohů. Avšak když tam přišel, nařídil prý mu Juppiter, aby vypověděl Itálii

válku. A za velitele prý mu byl dán jeden ze shromážděných bohů, za jehož vedení prý se Hannibal dal s vojskem na pochod. Tu prý mu onen velitel uložil, aby se neohlížel. Ale on, nemoha prý to již déle vydržet a dav se strhnout zvědavostí, ohlédl se. Spatřil prý ohromnou obludu ovinutou hady; kam šlápla, ničila všechny křoviny, vyvracela stromy i domy a on prý se ohromen tázal boha, co je tato tak hrozná obluda. Bůh prý mu odpověděl, že je to zpusťování Itálie; a rozkázal prý mu, aby pospíchal dále nedbaje, co se děje vzadu za ním. V Agathokleových Dějinách je psáno, že prý se karthaginskému Hamilkarovi, když obléhal Syrakusy, zdálo, že slyší hlas, že pozítíí bude obědvat v Syrakusách. Když však nastal onen den, strhla se mezi Puny a sicilskými vojáky v jeho táboře veliká řež. Jak se o tom Syrakusané dověděli, vpadli nenadále do punského tábora, Hamilcara zajali a odvedli. Tak prý se onen sen uskutečnil. Dějiny a také veřejný život jsou plny příkladů. Známý nám Publius Decius, syn Quintův, jenž byl z Deciů prvním konsulem, byl za konsulátu Marka Valeria a Aula Kornelia vojenským tribunem. Když bylo naše vojsko od Samnitů zle tísněno, vydával se příliš odvážně v nebezpečí a byl varován, aby byl opatrnější. Na to prý řekl — a ten

výrok je zachován v letopisech — že se mu zdálo, že prý s velikou slávou padl, obklíčen byv odevšad od nepřátel. Tehdy sice vyvázl bez úrazu a vyprostil vojsko z obležení, za tři léta potom však, když byl konsulem, zasvětil se bohům a ve zbroji se vrhl do latinského šiku. Jeho zásluha byla, že Latinové byli poraženi na hlavu. Jeho smrt byla tak slavná, že po ní zatoužil i jeho syn. Přikročme však nyní, je-li libo, ke snům filosofů.

25. Platon vypravuje, že Sokrates, sedě ve státním vězení, řekl prý svému důvěrnému příteli Kritonovi, že za tři dni musí umřít. Zjevila prý se mu ve snách krásná žena a volajíc ho jménem opakovala prý tento Homérův verš:

„Třetí radostný den tě do Fthie přivede
zpátky.“

A ten sen prý se vyplnil doslova. Sokratův žák Xenofon (znamenitý muž!) ve vypravování o vojenském tažení, které vykonal s Mladším Kyrem, zmiňuje se o svých snech, jak podivuhodně se mu uskutečňovaly. Řekneme snad, že Xenofon lže nebo že šílí? Což Aristoteles, muž úžasného, ba skoro božského ducha, zda sám bloudí nebo chce jiné zmásti, když píše o příhodě svého dobrého přítele, Kypřana Eudema? Eudemos prý na cestách po Make-

donii přišel do Fer. Bylo to thessalské město, již tehdy velmi proslulé, úpělo však pod vládou krutého tyrana Alexandra. V tom městě prý tedy Eudemos onemocněl tak těžce, že o něm všichni lékaři pochybovali. I zdálo se mu ve snu, že mu mladík ušlechtilého vzezření oznamuje, že se velmi brzy uzdraví, tyran Alexandr prý však za několik dní zemřel. Za pět let potom prý se Eudemos vrátí domů. A vskutku, píše Aristoteles, prvá část předpovědi prý se uskutečnila hned: i Eudemos se uzdravil i tyran byl od vlastních švagrů zabít. Ale když docházel pátý rok a podle onoho snu byla naděje, že se Eudemos ze Sicílie vrátí na Kypr, padl prý v boji pod Syrakusami. Byl tedy onen sen vyložen tak, že se domů vrátila Eudemova duše, opustivši jeho tělo. K filosofům přiřadme velmi vzdělaného muže a božského básníka Sofoklea. Když z Herkulovy svatyně byla ukradena těžká zlatá miska, viděl ve snách samého boha a slyšel, že jmenuje zloděje. Po prvé a po druhé toho básník nedbal, když se však sen opakoval, odešel na areopag a věc udal. Areopagité nařídí zatknout udaného pachatele. Zatčený se při vyšetřování přiznal a miskou vrátil. Proto byla ona svatyně nazývána svatyně Herkula Udavače.

26. Ale proč mluvím o Řecích, když mě snad ještě mnohem více zajímají naše pří-

klady? Všichni dějepisci, Fabiové, Gelliové, ale i časem nejbližší Coelius, vypravují tento příběh. Když byly za války s Latiny po prvé slaveny veliké Zaslíbené hry, bylo znenadání občanstvo povoláno do zbraně. Ježto tehdy byly hry přerušeny, bylo ustanoveno obnovit je později. Když se už lid usadil, než byly zahájeny, veden byl cirkusem bičovaný otrok, který na šíji nesl mučidlo. Potom se jednomu občanu na venkově zdálo, že se mu kdosi ve snu zjevil a prohlásil, že se mu o hrách nelíbí předtanečník; a uložil sedlákovi, aby to šel oznámit senátu. Sedlák se však neodvážil. Dostal týž příkaz po druhé a byl napomenut, aby nepokoušel jeho moc. Ani potom se ještě neodvážil. Ale zemřel mu syn a sedlák dostal ve snách tutéž výstrahu po třetí. Nakonec ve snách ke všemu ještě sám onemocněl. V nemoci se svěřil přátelům, z jejichž rozhodnutí byl na nosítkách donesen do radnice, a když senátu vypověděl svůj sen, vrátil prý se domů pěšky a uzdraven. Ježto tedy senát onen sen uznal, byly, jak stojí psáno, hry obnoveny. Avšak Gajus Grakchus — a i to je psáno u téhož Coelia — mnohým vypravoval, když se zdráhal ucházet se o kvesturu, zjevil prý se mu ve snách bratr Tiberius a oznámil mu, ať se sebe více zdráhá, že přece jen musí zahynout právě tak, jako zahynul on sám. Ten-

to příběh prý, jak Coelius píše, sám slyšel ještě dříve, než se Gajus Grakchus stal tribunem lidu, a vypravoval prý jej mnohým. Může být spolehlivější svědectví než tento sen?

27. Dále, kdo by si konečně troufal zavrhnout ony dva sny, které tak často uvádějí stoikové? Jeden je o Simonidovi. Ten kdysi našel pohozenou mrtvolu neznámého muže, pohřbil ji, ale chtěje se vydat na cestu po moři, byl od onoho neznámého muže ve snách varován, aby to nedělal; vypluje-li, zahyne prý při ztroskotání lodi. Simonides se tedy vrátil, ostatní, kteří tehdy vypluli, zahynuli. Druhý sen, rovněž velmi proslulý, vypravuje se takto. Když dva Arkadáné, dobří přátelé, cestující spolu přišli do Megary, jeden prý se ubytoval na hospodě, druhý u známého v soukromí. Když po večeri ulehli, zdálo prý se v hlubokém spánku jednomu z nich, tomu, který noclehoval u známého, že ho přítel prosí, aby mu šel na pomoc, ježto prý mu krčmář ukládá o život. Vyděšen byv snem zprvu prý se vzbudil, ale když se vzpamatoval, nepovažoval prý to vidění za nic významného a opět si lehl. Potom se mu opět zdálo, že se mu přítel zjevil po druhé a prosí, když už mu nepomohl za živa, aby nenechal nepomstěnu aspoň jeho smrt. Krčmář prý jej zavraždil,

mrtvolu hodil do vozu a naházel na ni hnoje. Prosí, aby ráno přišel ku bráně, než vůz vyjede z města. Teprve tímto snem byv pobídnut, počkal si časně ráno v bráně na čeledína a udeřil na něj, co prý to veze? Čeledín vyděšen prchl, mrtvola byla vyhrabána a krčmář po odhalení zločinu potrestán.

28. Je něco, o čem by se spíše mohlo říci, že pochází od boha, než o tomto snu? Ale proč hledat ještě další příklady, zejména tak dávné? Častokrát jsem já tobě vypravoval svůj sen, často jsem již od tebe slyšel, co se tobě zdálo. Když jsem byl v Asii prokonsulem, zdálo se mi kdysi, že jsi přijel na koni ku břehu kteréśi veliké řeky. Najednou jsi popojel ještě kus a zřítiv se do řeky nikde ses neobjevoval. Já jsem se všecek chvěl hrůzou. Potom ses najednou vesele vynořil a s týmž koněm jsi vyjel na druhý břeh řeky. Tam jsme se oba objali. Snadné je uhádnout význam tohoto snu. Také mi zkušeni lidé v Asii předpovídali, že se stane, co se vskutku stalo. Nyní zase o tvém snu. Slychával jsem o něm často přímo od tebe, ale ještě častěji mi jej vypravoval náš Sallustius. Když jsi na oné cestě do vyhnanství, pro nás slavného, vlasti škodlivého, přebýval v jednom dvorci na území atinském a skoro celou noc jsi probděl, usnul prý teprve k ránu a spal velmi neklidně. Až

byla další cesta naléhavá, přece prý Sallustius nařídil, aby bylo ticho, a nedovolil tě vzbudit. Když ses potom sám asi v 7 hodin probudil, vypravoval prý jsi Sallustiovi svůj sen. Zdálo prý se ti, když jsi v zármutku bloudil po osamělých místech, že se tě Gajus Marius, ozdobený ověncenými svazky prutů, ptal, proč jsi smuten? A když jsi mu odpověděl, že jsi byl násilím vypuzen z vlasti, chopil prý se tvé pravice a vyzýval tě, abys byl dobré mysli. Potom nařídil nejbližšímu liktoru, aby tě dovedl k jeho soše, a řekl, že u ní dojdeš spásy. Tu prý — vypravuje Sallustius — i on zvolal, že je ti připraven rychlý a šťastný návrat. Také na tobě prý bylo viděti, že tě ten sen těší. Neboť mne došla rychlá zpráva o tom, co jsi řekl, sotva ses dověděl, že se ono přeslavné usnesení senátu o tvém návratu stalo u sochy Mariovy na návrh předobrého a přeslavného konsula a že návrh byl schválen v naplněném divadle za ohromného jásotu a potlesku; prohlásil jsi totiž, že nic jistěji nedokazuje svůj původ od boha než onen sen v Atinsku.

29. Avšak je mnoho snů klamných. Spíše snad třeba říci, že snů nám nejasných. Ale uznějme, že jsou i klamné sny. Popíráme tím snad pravdivé? A pravdivých by bylo ještě mnohem víc, kdybychom chodili spat lačni.

Nyní však jsouce najedeni dosyta a napojeni vínem, vidíme leccos zmateno a spleteno. Hle, co vykládá Sokrates v Platonově Státě. Práví totiž: „Když při spaní ona část duše, která je účastna rozumu i myšlení, unavena odpočívá, ta část, v níž vězí jakási divokost a hrubá venkovská síla, omámená nemírným jídlem a pitím, ve snách se rozbouří a nemírně se roz dovádí. Proto takovému člověku přicházejí vesměs sny nerozumné a nesmyslné, na př. že tělesně obcuje s matkou nebo s kým-koli jiným, člověkem i bohem, často se zvířetem, také že někoho vraždí, bezbožně se poskvrňuje krví a nerozvázně a bez ostychu páše mnohé věci nečisté i ohavné. Ale kdo uléhá po zdravém a mírném ošetření těla nepoživ příliš mnoho potravy, když tu část duše, v které je uložen myslící rozum, vzrušenou a vzpruženou nasytí hostinou dobrých myšlenek, a tu část, která se živí rozkoší, ani nedostatkem nevysílí ani přílišným ukojováním nepřesytí — oba způsoby totiž otupují duševní bystrost, když buď přirozenosti něco chybí nebo něčím překypuje — a když ona třetí část duše, v které vzniká hněv a prchlost, je upokojena a její žár uhašen, ježto jsou potlačeny dvě vášnivé duševní stránky, stane se, že vynikne část mající rozum a rozvahu, připraví půdu snům a zbystří se — takovému

člověku se zdají sny pokojné a pravdivé.“ Opakoval jsem zde vlastní slova Platonova.

30. Poslechneme si tedy raději Epikura? Neboť Karneades z řevnivosti tvrdí brzy to, brzy ono. Epikur říká, co si myslí, nemyslí však nikdy nic zdobného, nic slušného. Tomu tedy dáš přednost před Platonem a Sokratem? Neboť i kdyby tito filosofové neuváděli důvod, přece by vážností předčili ony filosofy menší váhy. Platon tedy vybízí odcházet na lůžko v tom tělesném stavu, aby nic ducha nemátlo a neznepokojovalo. Proto prý také pythagorovcům bylo zapověděno jísti boby, protože prý tento pokrm velmi nadýmá a nadýmání prý ruší duševní klid člověka hledajícího pravdy. Ježto je tedy duch v spánku odloučen od společnosti a styku s tělem, rozpomíná se na minulost, vnímá přítomnost a předpovídá budoucnost. Vždyť tělo spícího leží jako mrtvé, ale duch žije a je svěží. Tím spíše tomu tak bude po smrti, až vůbec tělo opustí.

Proto, blíží-li se smrt, je duch mnohem bližší božskému. Vždyť těžce nemocní a ti, kdo jsou na smrtelném loži, vidí již i nastávající smrt. Proto se jim často zjevují podoby mrtvých a oni zrovna tehdy snad nejvíce touží po slávě. Ti však, kteří žili jinak, než se slušelo, tehdy právě hlavně litují svých hří-

chů. Že pak umírající opravdu tuší budoucnost, potvrzuje Poseidonios příkladem, který uvádí. Kterýsi Rhodan prý umíraje jmenoval šest vrstevníků a předpověděl, kdo z nich zemře první, kdo druhý, kdo potom a tak dále. Ale Poseidonios se domnívá, že lidé z vnuknutí božího sní trojím způsobem. Prvý jest, že duch sám od sebe předvidá, ježto je příbuzný s bohy, druhý, že ve vzduchu je plno nesmrtelných duchů, v kterých se projevují takřka obrazy pravdy, a třetí, že se spícími hovořívají sami bohové. A to se, jak jsem už řekl, děje mnohem snáze, jestliže se blíží smrt, že duch předpovídá budoucnost. Sem náleží i onen příklad s Kalanem, už vypravovaný, i Hektor u Homéra, který umíraje předpovídá smrt Achilleovi. Jistě by zvyk nebyl jen tak maně uznal ono slovo, praesagire, kdyby na věci nebylo vůbec nic.

Tušil jsem, že marně kráčím, vycházej
z domova.

Sagire je totiž věřiti, bystře cítiti, proto se říká sagae, zvidavé stařeny, ježto chtějí mnoho zvědět. I psům se říká sagaces, slidiči. Tedy ten, kdo věří napřed, ještě dříve, než nastane sama věc, předvidá, jak se říká, totiž napřed věří budoucnost.

Má tedy duch z dopuštění božího způso-

bilost věřiti, a tato vlastnost je mu z vnějšku vštípena a v něm uzavřena. Vzáplane-li prudčeji, nazývá se šilenství, když se duch oddělený od těla rozněcuje božím popudem.

Hekuba:

„Ale proč ti zřejmě oči planou náhlým šilenstvím?
Kde je ona skromnost panny, jež tě dříve zdobila?“

Kassandra:

Matko, ženo mnohem lepší, než jsou ženy nejlepší,
posláni mé dávat věštby, kterým nikdo nevěřf.
Neboť Apollon mě nutí věštit, ženu šilenou!
Rodných sester svých se stydím, před otcem též
za svůj čin.

Matko, tebe je mi líto, na sebe se zlobívám,
nejlepší jsi Priamovi porodila mimo mne
děti zdárné, nezdárnou mne, vzpurnou, ony poslušné.

Ó, něžná báseň, mravoličná a dojemná!
Ale to je vedlejší. Náš výrok, že šilenci často
věští pravdu, je zde zřejmě vysloven.

Zde je, zde je pochodeň, již oheň s krví objeví!
Po mnoho let byla skryta, lidé, hasit pomozte!

To už nemluví Cassandra, nýbrž bůh uzavřený v lidském těle.

Pro velké moře se lodi již stavějí.
Pohroma přepadne posádku rychle.
Čeládka světepá brzy však přijde.
Naplní břehy plachetnicemi.

32. Zdá se, že přednáším tragedie a báje. Avšak právě od tebe jsem slyšel, nikoli smyšlenku, nýbrž skutečnou událost téhož druhu.

Do Dyrhachia prý k tobě přišel tehdejší velitel rhodského loďstva, Gaius Koponius, muž velmi moudrý a učený, a vypravoval, že jeden veslař z rhodské pětiveslice předpovídal, že za méně než třicet dní bude Řecko zbroceno krví. V Dyrhachiu prý se bude plnit a lidé prý budou zmateně prchat na lodi, vidouce za sebou žalostný požár. Ale rhodskému loďstvu prý kyne brzký návrat a cesta domů. Tehdy prý ses ty sám nemálo polekal a Markus Varro i M. Kato, kteří tam tehdy byli s tebou, vzdělání muži, byli docela vyděšeni. A vskutku, za několik dní přibyl Labienus, který prchl z farsalského bojiště, a když oznámil, že vojsko bylo zničeno, stal se brzy skutkem také ostatek předpovědi. Neboť jednak byly všechny cesty a uličky po městě posety rozházeným obilím, uloupeným ze sýpek, a jednak jste se vyděšeni vrátili na lodi; a když jste se v noci ohlíželi na město, viděli jste hořet nákladní lodi, které vojáci zapálili, ježto se zdráhaly vyplout s ostatními. A když vás konečně opustilo i rhodské loďstvo, přešvědčili jste se, že věstec mluvil pravdu.

Vyložil jsem co nejstručněji předpovědi ze snů a v šílení, o nichž jsem již dříve řekl, že

jsou přirozené. Důvod obou druhů je jeden a týž, kterého užívá náš Kratippos, že totiž lidský duch je do jisté míry vážen a čerpán z vnějška, z čehož se vyrozumívá, že je mimo nás boží duch, z něhož se odvozuje i duch lidský. Ale ta část lidské duše mající cit, pohyb a žádostivost, není prý odloučena od činnosti těla. Ta část však, která má rozum a schopnost myslet, prý nejvíce rozkvétá, když je co nejvíce vzdálena od těla. Kratippos tedy, vyloživ příklady pravdivých předpovědí a snů, končí svou úvahu takto: „Nemůže-li bez očí být povinnost a úkol očí, mohou-li však oči někdy nevykonávat svůj úkol, ten, kdo třeba jen jednou užil očí tak, aby zřel pravdu, má smysl očí vidoucích pravdu. Rovněž tedy, nemůže-li bez božího vnuknutí být povinnost a úkol předvídaní a zpytování vůle boží, může-li se však někdo, ač má všesteký dar, zmýlit a nevidět pravdu, stačí k důkazu jsočnosti věštecké způsobilosti, když bylo jednou něco předpověděno tak, aby bylo vidět, že se při tom naprosto nic nestalo náhodou. Dokladů toho druhu je však nesmírně mnoho. Musí se tedy uznat, že se budoucnost může předpovídat.“

33. Avšak ty druhy předpovídání budoucnosti, které při výkladu užívají dohadů nebo byly zjištěny a uvedeny ve známost teprve

svými výsledky, nenazývají se, jak jsem pravil, přirozené, nýbrž umělé. Sem náleží haruspikové, auguři a hadači neboli věštcí. Peripatetikové je zavrhují, stoikové hájí. Některé z předpovědí se zakládají na literárních památkách a učení, jak vykládají etruské knihy, pojednávající o vnitřnostech, o hromu a blesku, jakož i knihy obřadní; také vaše knihy o umění augurském. Jiné zjevy se však vykládají bez přípravy hned na místě a podle potřeby dohadem. Na př. u Homéra Kalchas, který z počtu vrabců věstil léta války trojské. Též v Sullových Dějinách čteme zprávu o tom, co se stalo před tvýma očima. Když totiž Sulla obětoval před velitelským stanem na nolském území, najednou vyplazil se zespodu oltáře had. Haruspex C. Posthumius žádal Sullu, aby vyvedl vojsko na výpravu. Když to Sulla učinil, zmocnil se tehdy před městem Nolou skvělého samnitského tábora. Také Dionysiovi bylo krátce před nastoupením na trůn věštěno z nahodilé události. Když totiž ubíraje se územím leontinským sám pustil koně do řeky, kůň potopiv se ve víru nemohl se vyprostit. Když ho přes největší úsilí nemohl vytáhnout, odcházel, jak vypravuje Filistus, jsa velmi zarmoucen. Ale sotva udělal několik kroků, najednou uslyšel za sebou řehání a ohlédnuv se radostně spatřil čilého ko-

ně, v jehož hřívě se usadil roj včel. Význam tohoto úkazu byl, že Dionysius za několik dní potě nastoupil na trůn.

34. Což tohle? Jak pádná výstraha byla dána Lakedaimoňanům několik dní před pohromou leukterskou tím, že v Herakleově svatyni zařinčely zbraně a Herakleova socha se notně zpotila! Ale zároveň se v Thébách, jak vypravuje Kallisthenes, v Herakleově chrámě najednou samy od sebe otevřely dveře, zajištěné závorou, a zbraně zavěšené na stěnách byly nalezeny na zemi. A když se v téže době u Lebadie konala oběť Trofoniovi, začali prý tam domácí kohouti tak vytrvale kokrhát, že kokrhali bez přerušení. Tu prý bojotší auguři prohlásili, že vítězství náleží Thebanům, protože prý onen pták, byl-li přemožen, mlčí, jsa vítězem, kokrhá. A právě tehdy byla Lakedaimoňanům oznamována pohroma bitvy leukterské ještě mnohými jinými znameními. Neboť na hlavě Lysandrový sochy v Delfách — Lysandros byl nejslavnější Lakedaimoňan — objevil prý se znenadání věnec z divokých a drsných polních bylin a spadly zlaté hvězdy, které Lakedaimoňané poslali do Delf po onom slavném Lysandrově námořním vítězství nad Atheňany. Ježto prý za boje bylo v lodním táboře lakedaimonském viděti Kastora s Pollukem, jejich od-

znaky, ony zlaté hvězdy, o kterých jsem se zmínil, že byly do Delf dodány, nedlouho před leukterskou bitvou spadly a nebyly nalezeny. Nejpádňější však zlověstné znamení pro Lakedaimoňany bylo toto: Když dotazující se po vítězství požádali Jova dodónského za věštbu a jejich poslové postavili nádobu s losy na zem, opice, miláček krále moloského, rozházela ony losy a to, co bylo připraveno k losování, všecko rozmetala. Tu prý kněžka, představená věštitrny, prohlásila, že se Lakedaimoňané musí báti nikoli už jen o vítězství, nýbrž přímo o své bytí.

35. Nic více? Za druhé války punské zda konsul Gaius Flaminius dvakrát nedbal znamení věšticích budoucnost k ohromné škodě státu? Když po vojenské přehlídce hnul táborem k Arretiu a vedl legie proti Hannibalovi, padl s ním najednou před sochou Jova Zastavitele beze vsí příčiny kůň — a konsul si přece z toho nedělal svědomí, aby přes nepříznivé znamení, jak se zkušným lidem zdálo, bitvu nesváděl. Po druhé, když se zkoumala budoucnost z chování kuřat, ptakopravec doporučoval odložit boj. Tu se ho Flaminius zeptal, nebudou-li kuřata žrát ani potom, co bude třeba dělati? A když odpověděl, že klidně dále čekati, zvolal Flaminius: „Věru znamenité zkoumání vůle boží, jest-

liže se smí bojovat, když jsou kuřata hladova, ale jsou-li syta, nesmí!“ Rozkázal tedy připravit se na pochod a vyrazit. Když však praporečník prvního oddílu nemohl hnout odznakem, a rovněž se nic nepořídilo, ani když se jich o to pokoušelo několik, Flaminius toho podle svého obyčeje nedbal, ač mu to bylo hlášeno. A tak za krátké tři hodiny bylo jeho vojsko rozsekáno a on sám zabit. Důležitý je také přídavek Coeliuv, že prý právě za oné nešťastné bitvy nastalo v Ligursku, v Gallii a na několika ostrovech, jakož i v Itálii tak silné zemětřesení, že se zřítilo mnoho měst, na mnoha místech se sesula půda, země se otevřela, řeky tekly opačnou cestou a moře se vlévalo do řek.

36. Zkušení lidé umějí se rozmanitě dohadovat úradků božích. Známemu fryžskému králi Midasovi, když byl ještě chlapec, snášeli prý v spánku mravenci do úst pšeničné zrní. Předpovídalo se, že bude velmi bohat, a to se také stalo. Ale když prý se maličkému Platonovi spícímu v kolébce usadily na rtech včely, bylo vyloženo, že bude mít velmi lahodnou řeč. Budoucí výmluvnost byla tedy předvídána již u nemluvněte. A což Roscius, tvůj miláček a tvé potěšení, zdaž sám za sebe lhal, či za něj lhalo celé Lanuvium? Když byl jako chlapeček vychováván v Soloniu,

v kraji lanuvijském, kojná v noci procitnuvši posvítla si na něj a s hrůzou spatřila, že spící chlapec je ovinut hadem. Vyděšené děvče strhlo pokřik. Rosciův otec se dotázal haruspiků, a ti mu vyložili, že nad toho chlapce nebude slavnějšího a vznešenějšího. Tento výjev vytepal Pasiteles do stěbra a náš Archias jej zvětčil básní. Nač tedy ještě čekáme? Snad na to, až nesmrtelní bohové budou s námi obcovat na náměstí, na ulicích, na cestách a doma? Bohové se nám sice sami nezjevují, ale daleko široko ukazují svou moc, kterou brzy uzavírají v útrobach země, brzy vkládají do lidských duší. Vždyť Pythii v Delfách podněcovala síla země, Sibyllu její přirozenosti. Což nevidíme, jak rozmanité jsou krajiny? Některé jsou smrtonosné, na př. v Hirpinksu jezero Ampsankti a Plutonova krajina v Asii — tu jsme viděli. A jsou také některé kraje zamořené, jiné zdravé, v některých se rodí bystré hlavy, v jiných tupé. Toho všeho příčinou je různost podnebí a nestejně odpařování půdy.

Také se často mysl vzrušuje nějakým zjevením nebo vážnými hlasy a zpěvy, často též starostlivými obavami, na př.

Jak štvaná bakchantka, jež orgiemi šílí,
tak běhám po horách a Teukra svého hledám.

37. A také známé básnické nadšení dokazuje božskou moc v lidském duchu. Vždyť Demokritos prohlašuje, že bez šílení nemůže nikdo být opravdu velikým básníkem. Totéž říká i Platon. Ať si tomu, chce-li, říká šílení, jen když se to šílení chváří tak, jako je pochváleno v Platonově Faidru. Což by vaše řeč na soudě, což by sám přednes mohl být mohutný a důrazný a pádný, kdybyste při tom sami nebyli trochu vzrušeni? Na mou věru, vždyť jsem často právě na tobě a též — abychom sestoupili i do nižších vrstev — na tvém příteli Aesopovi vídal takové zaničení v obličejí a tak vzrušené pohyby, že se zdálo, jako by jej z vědomí byla vytrhla nějaká vnitřní síla.

Vyskytují se také často zjevy, které sice samy o sobě nejsou nic skutečného, ale přece v duchu budí vidiny. Stalo prý se to Brennovi a jeho galským vojskům, když bezbožně vyhlásil válku svatyni delfského Apollona. Tehdy prý se totiž z posvátného místa ozvala Pythie:

To já si vyřídím a bílých panen roj.

Proto prý bylo vidět panny útočící se zbrani v rukou a galské vojsko bylo zasypano sněhovou vánicí.

38. Aristoteles se sice domníval, že také ti, kdož v nemoci šílí a nazývají se záduřiví

(melancholici), mají v duši jakousi božskou sílu tušící budoucnost. Já však nevím, zda by se tato vlastnost měla přiřknouti i chorým na žaludek a na ledviny; neboť předvídat budoucnost je vlastnost zdravého ducha, nikoli nemocného těla. A že vskutku předvídání vůle boží jest, usuzuje se u stoiků takto: Jsou-li bohové a nepředpovídají-li lidem, co bude, buď lidi nemilují, nebo sami budoucnost neznají, nebo se domnívají, že lidem na tom nic nezáleží, aby věděli, co bude, nebo myslí, že by se nesrovnávalo s jejich velebností naznačovat lidem napřed, co bude, nebo to ani sami bohové naznačit nemohou. Ale bohové nás milují, vždyť jsou dobrotiví a lidskému pokolení přízniví; dobře znají, co sami ustanovili a předurčili; i nám na tom velmi záleží, abychom znali budoucnost, vždyť budeme opatrnější, budeme-li ji znát; jistě si nemyslí, že by se to neshodovalo s jejich velebností, vždyť není nad dobročinnost nic ušlechtilejšího; rovněž jistě mohou budoucnost předvídat. Bohové tedy nejsou a budoucnost nenaznačují. — Ale bohové jsou. Tedy naznačují, a jestliže dávají znamení, naznačují nám také několik cest, abychom jejich znamení pochopili, sice by je dávali marně. A naznačují-li cesty, nemůže nebýt předvídání budoucnosti. Předvídání tedy jest.

39. Tak uvažuje Chrysispos i Diogenes i Antipatros. Proč bychom tedy měli pochybovati, že to, co jsem vyložil, je čistá pravda, jestliže mi pomáhá rozum, jestliže pomáhají skutečné události, jestliže národové a kmenové, jestliže Řekové, jestliže barbari a také naši předkové, jestliže se konečně vždy tak věřilo, jestliže nejlepší filosofové, básníci a nejrozumnější lidé, kteří založili města a státům dali jejich zřízení? Či snad počkáme, až promluví zvířata, nespokojíce se souhlasem vážených lidí? A věru, proti uvedeným druhům předvídání budoucnosti nenajde se žádná jiná námitka, než že se zdá nesnadné říci, který důvod má ten nebo onen způsob hádání a kterou příčinu. Který důvod má haruspex, že nařiznuté plíce, i když jsou ostatní vnitřnosti dobré, ruší čas a žádají odklad? Který důvod má augur, že havran z pravé strany a vrána z levé potvrzují chystanou věc? Co hvězdopřevce, že Jupiter nebo Venuse ve spojení s měsícem při narození hocha je znamení příznivé, Saturn nebo Mars naopak? Proč nás však bůh napomíná jen ve spánku, proč bdících nedbá? Proč šílená Cassandra předvídá budoucnost, moudrý Priamos však totéž už nedokáže? Tážeš se, proč se to vše děje? Správně, docela správně! Ale nyní o to nejde. O to jde, *zda* se to skutečně

děje čili nic. Jako řeknu-li, že magnetovec je kámen přitahující železo a vábíci je k sobě, ale nemohu-li odůvodnit, proč, abys prostě popřel, že se to neděje. To právě děláš, když jde o předvídaní budoucnosti. Sami to vidíme, sami o tom slyšíme, čteme a dovidáme se od předků. Než se objevila nedávno vynalezená filosofie, obecný život o těchto věcech nepochyboval, a když se filosofie vyvinula, nesmýšlel jinak žádný filosof, který má nějakou vážnost. Mluvil jsem o Pythagorovi, o Demokritovi, o Sokratovi, kromě Xenofana jsem nevyloučil ze starších nikoho, přidal jsem starou Akademii, peripatetiky a stoiky. Jediný Epikuros nesouhlasí. Ale je-li větší hanebnost než to, že tento muž nevěří vůbec v žádnou nezištnou ctnost?

40. Ale koho by nedojímala starobylost, dosvědčená a doložená nejslavnějšími památkami? Homér vypravuje o Kalchantovi jako o znamenitém auguru a spoluveliteli loďstva k Iliu; myslím, že je vedl, protože rozuměl věštébám, nikoli že byl znalý místa. Amfilochos a Mopsos byli argejtí králové a zároveň auguri a na kilickém pobřeží založili řecká města. A ještě před nimi žili Amfiaraos a Teiresias, muži nevšední a urození. Dokonce nebyli vůbec podobní těm, o kterých praví Ennius:

to jsou ti, kdo pro svůj bídný zisk zvěst
klamnou rozvíří,

nýbrž byli to muži slavní a vynikající, kteří předpovídali budoucnost, poučení byvše od ptáků a znamení. O jednom z nich vypravuje Homér, že také v podsvětí „on jediný je moudrý, kdežto ostatní bloudí jako stíny“. Amfiaraa pak sláva tak rozhlásila po Řecku, že byl ctěn jako bůh a že u jeho hrobu byly žádány věštby. Což asijský král Priamos, zdaž neměl syna Helena a dceru Kassandru, kteří oba věstili, syn ze znamení ptáků, dcera ze vzrušení mysli a vnuknutí božího? Máme zapísáno, že i u nás kdysi byli věstci toho druhu, jacísi bratři Marciové, lidé ušlechtilí. Což korintský Polyeides? Nezmiňuje se snad o něm Homér, že mnohým lidem mnoho předpověděl a synovi odcházejícímu k Troji smrt? Vůbec u starých národů mívali vladaři také způsoblost věstít, neboť se uznávalo, že králi sluší nejen být moudrý, ale též prorokovati. Dokladem toho je i náš stát, v kterém z počátku králové jako auguri a později prostí občané, obdařeni toutéž kněžskou důstojností, řídili stát vážností náboženských obřadů.

41. A tohoto způsobu předvídaní budoucnosti bylo dbáno také u barbarů; neboť v Galii jsou druidové, z nichž jsem sám poznal Hedua Divitiaka, tvého hostinného přítele a

vychvalovatele. Ten se chlubil, že zná přírodní řád, jemuž Řekové říkají fysiologie, a budoucnost předpovídal jednak z věštebních znamení, jednak z dohadu. Také u Peršanů magové věští a předpovídají; scházejí se v svatyni, aby spolu hloubali a učeně rozprávěli, což jste i vy kdysi dělávali o nonách.* Ani perským králem nemůže být nikdo, kdo dříve důkladně nepoznal učení a vědu magů. Známe však také i některé rodiny a národy odané této vědě. V Karii je město Telmessus, a v tom městě je učení haruspiků ve velké vážnosti. Taktéž Elis na Peloponnesu má dvě rodiny, Jamovce a Klutiovce, proslulé slávou umění haruspického. V Syrii vynikají Chaldaiové znalostí hvězdopravectví a duševní bystrostí. Avšak Etrurie zkoumá velmi znalecky místa zasažená bleskem s nebe a vykládá, co která znamení věští, co které úkazy. Proto u našich předků za rozkvětu našeho státu senát správně ustanovil, aby se ze šlechtických synků po desíti z jednotlivých rodin etruských věnovalo tomu učení, aby tak znamenitá věda pro chudobu lidí nepozbyla náboženské vážnosti a neklesla na zaměstnání výdělečné. Frygové, Pisidané a Kilikové i národ arabský poslouchají hlavně znamení ptáků; víme, že týž obyčej je také v Umbrii.

* V první třetině měsíce.

42. Zdá se mi, že povaha a ráz krajů samých, jak kterými národy byly obydleny, dávaly možnost k různým způsobům předpovídání budoucnosti. Vždyť Egypťané a Babyloňané vynakládali veškerou péči na poznání hvězd, ježto bydlili na široširých rovinách, kde se z půdy nezdvíhalo nic, co by mohlo překážet pozorování oblohy. Zato Etruskové, ježto jsouce proniknuti zbožností zvlášť horlivě a hodně často obětovali zvířata, oddávali se hlavně zkoumání vnitřnosti; a poněvadž se u nich pro hustý vzduch objevovalo mnoho znamení na nebi a poněvadž se z téže příčiny přiházelo mnoho nevidaných úkazů jednak na nebi, jednak na zemi, mnohdy také zrůdy lidí i dobytka po oplodnění nebo porodu, stali se z nich nejvyvícenější vykladači podivných úkazů. Význam těchto úkazů, neboli, jak ty říkáš, jejich sílu vytykají sama slova od našich předků moudře volená. Protože totiž ukazují, naznačují, vystražují a předpovídají, nazývají se úkazy, náznaky, výstrahy a předpovědi.* Naproti tomu si Arabové, Frygové a Kilikové všímali spíše zpěvu a letu ptáků, protože se hlavně zabývají chovem dobytka a v zimě v létě se toulají po horách a rovinách. Totéž platí o Pisidii i o naší Umbrii. Konečně

* Ostenta, portenta, monstra, prodigia.

veškerá Karie a zejména Telmessové, jak jsem uvedl již dříve, všímali si velmi pilně znamení a pozorovali je, ježto bydlí ve velmi úrodných a nesmírně plodných krajinách, kde se může pěstovat a rodit velmi mnoho darů přírodních.

43. Kdo však neví, že se právě ve všech spořádaných státech těšilo velmi veliké vážnosti pozorování ptactva a ostatní druhy předvídaní budoucnosti? Nebylo krále, nebylo národa, aby nebyl užíval předpovídání budoucnosti z božího vnuknutí. A to nejen v míru, nýbrž ještě mnohem více za války; tím více, čím tužší byl boj o spásu a čím větší nebezpečí hrozilo svobodě. Nemluvím o našincích, kteří ani ve válce nic nepodnikají bez zkoumání vnitřností, ani doma nic bez projevů vůle boží. Přihlížejme k cizím příkladům. Vždyť také Athénané mívali na všech veřejných poradách vždy jakési služebníky boží, kterým říkali věštcí (vates, manteis). Také Lakedaimoňané přidávali svým králům k ruce za pomocníka augura, rovněž starcům (tak oni nazývají státní radu) opatrovali augura, aby byl přítomen jejich poradám. Také se v důležitějších věcech po každé dotazovali buď delfské věštírny nebo u Hammona nebo v Dodoně. Lykurgos, který uspořádal lakedaimonský stát, posílil své zákony

vážností delfského Apollona. Když je však Lysandros chtěl změnit, překazila mu to právě vážnost téhož svatého místa. Rovněž se správcové lakedaimonského státu nespokojovali tím, že starostlivě bděli nad státem; často spávali v svatyni Passifaině, jejíž posvátný okres ležel venku na území za městem, aby měli sny, ježto se domnívali, že věštby, kterých se dostává lidem klidně odpočívajícím, jsou právě.

Vracím se již k našim věcem. Kolikrát senát uložil decemvirům nahlédnout do knih! V jak důležitých věcech a jak často byl poslušen výroku haruspiků! Neboť když bylo vidět dvě slunce a tři měsíce a ještě pochodně a když se slunce objevilo v noci a s nebe bylo slyšet třesk a zdálo se, že se nebe rozstoupilo, a byly na něm spatřeny koule a senátu došla zpráva o sesouvání půdy v kraji privernském, když se země sesedla do ohromné hloubky a Apulie byla zmítána strašlivým zemětřesením, předpovídaly se těmito hroznými zjevy národu římskému veliké války a záhubné vzpoury; a ve všech těchto případech se odpovědi haruspiků shodovaly s knihami Sibylinými. Co říci tomu, že se v Kumách zpotil Apollo, v Kapui Viktorie? Dále narození ženomuže, zda to nebyl úkaz hrozného osudný? Když v řece Atratu místo vody tekla

krev? Když tak často přšelo kamení, někdy i krev, mnohdy zemská prst a jednou padalo místo deště mléko? Když na Kapitoliu byl bleskem s nebe zasažen Kentaur, na Aventinu brány i lidé, v Tusku chrám Kastorův a Pollukův, v Římě chrám Zbožnosti, zda tehdy haruspikové nepředpověděli právě to, co se také stalo, a zda v Sibylliných knihách nebyly nalezeny tytéž předpovědi?

44. Na sen, který nedávno za Marsické války měla Cecilie, dcera Quintova, dal senát obnovit chrám Junony Ochránkyně. Ač Sisenna vyložil, že se onen sen podivuhodně a doslova shodoval se skutečností, přece nevhodně — tuším, že byl naveden některým epikurovcem — prohlašuje, že se snům věřit nemusí. Ale proti podivným úkazům nemá žádné námitky a vykládá, že se na počátku Marsické války potily sochy bohů, že tekla krev, že se rozstoupilo nebe a odněkud z neznáma bylo slyšet hlasy oznamující válečná nebezpečí. V Lanuvii byly prý od myší ohlédány štíty, což měli haruspikové za nejmutnější znamení. A co říci tomu, co máme zapsáno v letopisech, že za války s Vejaný, když v Albánském jezeře neobvykle přibýlo vody, přeběhl prý k nám jeden vejský šlechtic a vypravoval, že podle písemných zápisů o budoucím osudu, které mají Vejané doma,

není prý možné dobýt Vej, dokud bude v jezeře tolik vody. Ale kdyby prý voda byla z jezera vypuštěna a svým spádem odtekla dále do moře, hrozí prý národu římskému záhuba. Bude-li však vyvedena tak, aby se nemohla dostat do moře, bude nám to snad prospěšné? Z té doby také je ono úžasné odvodnění Albánského jezera, které tak zřídili naši předkové. Když však Vejané, jsouce již unaveni válkou, poslali k našemu senátu posly, tu prý jeden z nich připomenul, že prý se onen zběh neodvážil prozradit senátu vše. Jeť prý v týchž osudných knihách ještě napsáno, že za nedlouhou dobudou Říma Gallové. A víme, že se to skutečně stalo — za šest let po dobytí Vej.

45. Často prý též bylo v bitvách slyšet fauny a za obecného zmatku prý se ozývaly pravdomluvné hlasy, neznámo odkud. Z mnohých případů tohoto druhu uvádím dva, ale velmi závažné. Neboť nedlouho před dobytím města bylo prý z Vestina háje, prostírajícího se od úpatí Aventina dolů na Novou cestu, slyšeti hlas vybízející opravit brány a hradby; nestane-li se to, Řím prý padne. Opominutí, jemuž jsme se tehdy mohli vyhnout, bylo napraveno po oné hrozné pohromě; byl totiž proti onomu místu zasvěcen oltář Živému slovu, který, jak dodnes vidíme, je tam obe-

zděn. Rovněž mnozí spisovatelé zapsali, že prý se při zemětřesení z hradu, odněkud od Junonina chrámu, ozval hlas, aby se k oběti opatřila březí svině. Proto prý se ona Juno nazývala Výstražná.* Smíme tedy pohrdat těmito znameními, kterými sami bohové dávali výstrahu a která naši předkové uznávali?

Pythagorovci však nejen dbali hlasů božích, nýbrž přihlíželi též k lidským hlasům; těmto slovními znamením říká se omina. Poněvadž naši předkové věřili, že taková slova mají svůj význam, proto před každým činem říkali: „Ať slouží k dobru, štěstí, zdraví a božímu požehnání.“ A když se konaly veřejné oběti, vybízeli: „Zachovejte posvátné ticho!“ A ohlašují svátky:** „Varujte se sporů a svárů!“ Rovněž když ten, kdo měl vést lid do kolonie, světil osadu a vrchní velitel přehlížel vojsko, censor lid, vybírání byli lidé se šťastnými jmény, aby vedli obětní zvířata. Také konsulové při odvodu dbají téhož obyčeje, aby první odvedený měl vhodné jméno. Vždyť víš, že jsi ty sám jako konsul a vrchní velitel tento obyčej zachovával velmi zbožně. Naši předkové si také přávali, aby centurie, která byla tázána na mínění první a první též odevzdávala svůj hlas (praerogativa), by-

* Moneta. Jenže moneta je též mincovna, a ta byla na hradě.

** Feriae, dny, kdy se nekonaly soudy a vůbec veřejné účady odpočívaly.

la svým jménem za dobré znamení řádnému sněmování.

46. Uvedu známé příklady šťastných prúpovědí. Když byl Lucius Paulus po druhé konsulem, připadlo na něj vésti válku s králem Perseem. A když se téhož dne k večeru vrátil domů, líbaje svou dcerušku Tertii, tehdy ještě docela maličkou, všiml si, že je jaksí smutná. „Co je ti, má Tertie, proč jsi smutná?“ „Tatfčku,“ odpověděla, „Persa posel.“ Tu on objav dcerušku vroucněji pravil: „Přijímám, má dcero, to dobré znamení.“ Ale to jim poslo štěně, kterému říkali Persa. L. Flakka, Martova kněze, jsem slyšel vypravovat, že se Metelova Cecilie, chtěc vdát svou neteř, odebrala někam do chrámečku, aby po dávším obyčeji čekala na dobré znamení. Panna stála, kdežto Cecilie seděla v křesle. Ježto se však dlouho odnikud neozýval žádný hlas, požádala prý unavená panna tetu, aby jí dovolila na chvíli si odpočinout v jejím sedadle. Ta prý na to řekla: „Ale, milá děvečko, postupují ti své místo.“ To bylo to šťastné slovo, které se také brzy vypínalo, neboť teta umřela a panna si potom vzala vdovce po nebožce Cecilii. Velmi dobře vím, že je možné pohrdat takovými řečmi a i se jim vysmívat. Ale to je zároveň nevěřit v bohy a pohrdat jejich znameními.

47. Co mám říci o augurech? To je tvůj úkol, tobě náleží obhajovat auspicié. Tobě jako konsulovi oznámil augur (ptakopravec) Appius Claudius, ježto vznikly nějaké pochyby o auguriu klidu a blahobytu v státě, že bude truchlivá a bouřlivá občanská válka. A vskutku, za málo měsíců poté vypukla válka, byla však od tebe za ještě méně dní skončena. Já s oním augurem živě souhlasím, neboť po mnoha letech on jediný dovedl nikoli prostě odříkat augurium, nýbrž prorokovat budoucnost. Tvoji kolegové se mu posmívali, a brzy mu říkali pisiský, brzy zase sorský augur. Oni totiž nevěřili, že v auguriích jsou nějaké náznaky nebo znalost budoucí pravdy. Chytře prý byly náboženské obřady vymyšleny, aby hověly chápavosti lidí nezkušených. Ale věc je docela jiná. Jistě ani oni pastýři, které vedl Romulus, ani Romulus sám nemohl být tak chytrý, aby si vymýšlel náboženské obřady a těžil z omylu prostého lidu. Avšak nesnadná a namáhavá práce, naučit se tomu, dodala nedbalosti výmluvnosti: raději totiž vykládají, že v auspiciích není nic, než by se učili, co na nich je. Co má zřejměji božský původ než auspicium, které se čte v tvém Mariovi? Nejlépe bude, když uvedu přímo tvá slova.

Najednou orel, pták Jova vysokohřímajícího, raněný uštknutím hada se s pařezu k obraně zvedne, ostré drápy do hada zatkne a tělo mu drásá, — napolo mrtvý had měňavým tělem stěží jen mrská — v sebe se svěřícího dál do krve zobákem trhá. Ukojiv na něm svou zášť a pomstiv palčivou bolest, do vody hodí jej rozervaného, kde dodělal k smrti. Sám pak od západu se k východu jasněmu vznel. Orla když Marius uzřel, jenž hlasatel boží byl vůle, jak se na rychlých křídlech vznáší a obloukem letí, viděl v tom znamení dobré a návrat bývalé slávy. Na levé straně v tom zahřměl sám otec bohů i lidí, potvrdiv takto znamení zřejmé, dané již orlem.

48. Avšak Romulův augurát byl výkon pastýře, nikoli měšťáka; nebyl upraven podle prosté důvěřivosti nevědomého lidu, nýbrž byl od ustanovených mužů přijat a odevzdán potomkům. Proto je u Ennia líčen augur Romulus spolu s bratrem, rovněž augurem, takto:

Velikou majíce starost a po vládě toužíce stejně, obadva znamení vyčkávají a po ptáčích hledí. Na vrchu Remus samotěn stojí a v oblohu zírá, zda se mu objeví pták, jenž znamení dobré by nesl. Romulus na Aventinu též ptačí sleduje lety. Prou se, zda Remus či Romulus po sobě nazvat má město.

Dychtivě čekají družiny jejich, kdo vladařem bude. Jako se ku bráně ohrady zástup upjatě dívá, konsul když znamení dát chce, a čekají všichni, kdy už z brány pomalované vůz vypuštěn bude, právě tak čekaly družiny obě, strach majíce v tváři, komu z obou vítězství padne a královská vláda. Zatím slunéčko jasné se schovalo do temnot noci.

Znova již blížil se den a úsvit nastával první,
když se v končinách vzdušných pták překrásný

objevil, šťastně
letě po levé straně. A zlaté slunko když vzešlo,
dvanácte posvátných ptáků se k zemi snášelo s nebe,
letěli střemhlav dolů a na krásné místo se snesli.
Z toho Romulus poznal, že jemu je dávana přednost,
že je to vůle boží, by na trůně královském vládl.

49. Ale abych se ve výkladu opět vrátil tam, odkud jsem odbočil. Jestliže učím, že se skutečně děje to, co jsem uvedl, i když nemožu odůvodnit, proč se to děje, zda tím málo vyhovím Epikurovi nebo Karneadovi? Což je-li i snadné vyložit umělé předvídaní budoucnosti, základ božského předvídaní je však poněkud temný? Neboť co se předpovídá z vnitřností, z blesků, úkazů v přírodě a hvězd, to je zachyceno pozorováním trvalým. Avšak ve všech věcech starobylost dlouholecným pozorováním zjednáva nevšední vědomost. Ta může být také bez zásahu a vnuknutí božího, když pro hojně pozorování je zřejmě vidět, co z čeho povstává a co tu neb onu věc znamená. Druhý způsob předvídaní je přirozený, jak jsem již řekl. Toto předvídaní jest při filosofické subtilnosti rozpravy vyložiti přirozenou podstatou bohů, z které podle dobrého zdání lidí velmi moudrých a velmi učených jsou naše duše vyváženy a vyčerpány. A ježto je veškeren svět naplněn a

prostoupen věčným rozumem a věčným duchem božím, jistě se lidské duše nutně hýbají pro příbuznost s dušemi bohů. Ale bdí-li duše, slouží potřebám života a oddělují se od společnosti boží, ježto jim překážejí tělesná pouta. Vzácný je jeden druh lidí, těch, kteří nedbajíce těla usilují s veškerou péčí a horlivě o poznání věcí božských. Těm předtuchy nejsou prudké projevy boží vůle, nýbrž lidského rozumu, neboť i přirozeně předvídají budoucnost, na př. zátopy a někdy budoucí zánik nebe i země ohněm. Jiní však, zkušenější jsou ve státní správě, jak víme na př. o athénském Solonovi, předvídají daleko do budoucnosti vznik násilnické tyranidy. Takové lidi můžeme sice nazývat rozumnými, to jest prozíravými, naprosto však ne božskými. Právě tak i Milefana Thalety, který prý v celém miletském kraji skoupil olivy ještě dříve, než začaly kvést, aby své odpůrce tupitele přesvědčil a dokázal, že i filosof, hodí-li se mu, dovede vydělat veliké peníze. Nejspíše nějak poznal, že toho roku bude obrovská úroda oliv. Týž muž prý také první předpověděl zatmění slunce, které nastalo za krále Astyaga.

50. Mnohé předtuchy mívají lékaři, mnohé kormidelníci, rovněž rolníci, ale přes to o žádné z nich neříkám, že je to předvídaní budoucnosti. Není jím ani předpověď, kterou

fysik Anaximandros napomenul Lakedaimoňany, aby opustili přibytky, vyšli z města a utábořili se ozbrojeni v polích, ježto prý hrozí zemětřesení. A vskutku se tehdy zřítilo celé město a s vrcholu Taygetu se utrhl kus skály veliký jako loď. Ani Ferekyda, známého učitele Pythagorova, nebudeme mítí za muže božího, nýbrž spíše za fysika, protože předpověď zemětřesení, ježto viděl, že se z horské studny ztratila voda. A věru, lidský duch nikdy sám od sebe přirozeně nepředpovídá, leda když je tak uvolněn a svoboden, že je zcela prost styku s tělem. A to se přihází jen věštčům a lidem spícím. Proto Dikaiarchos uznává tyto dva druhy, a jak jsem pravil, také náš Kratippos. Jestliže proto, že to jsou přirozené stavy, nechť jsou snad nejvyšší, přece nejsou jediné. Domnívají-li se však, že v pozorování znamení nic není, mají mnoho zkušenosti znamení v rozumném způsobu života. Ale protože přece něco připouštějí, a to ne málo, není, proč bychom se s nimi důrazně potýkali, zejména když někteří lidé vůbec neuznávají žádné předvídání ani předpovídání. Tedy i ti, jejichž duch pohrdá tělem, volně vylétá a vybíhá ven, rozniceni a povzbuzeni byvše jakýmsi žářem, vidí zajisté to, co hlásají jako proroci. A takoví duchové, kteří nejsou uvězněni v tělech, dávají se roz-

něcovati rozmanitými věcmi jako ti, kdož jsou rozněcováni zvukem hlasů a fryžskými melodiemi. Někdo je hluboce dojmán, je-li v lese nebo v háji, někoho rozteskní řeky nebo dojme moře, a šílený duch takových lidí předvídá do daleké budoucnosti, co se má státi. Z takových předpovědí jedna je na př.:

Běda, vizte!

Kdosi bude soudit slavným soudem spor tří bohyní po tom soudě přijde žena lakonská jak furie.

Vždyť právě tak předpověděli věštci často mnoho věcí a to nejen slovy, nýbrž také

verši, kterými fauni a proroci věštili kdysi.

Podobně prý věštili též věštci Marcus a Publicus; téhož druhu jsou i tajemné výroky Apollonovy. Myslím, že byly také nějaké zemské výpary, a když byl jimi duch omámen, věštil.

51. Tento způsob jest obyčej věstců a velmi se mu podobá zjevení ve snách. Neboť totéž, co se přihází věštčům bdícím, děje se nám snícím. V spánku totiž žije duch jsa prost vnějších dojmů, ježto vůbec není obtěžován starostmi a ležící tělo je jakoby mrtvé. Poněvadž duch žije od věčnosti a stýkal se s přemnohými jinými duchy, vidí vše, co je v přírodě, jestliže se mírní v jídle a je zdržlivý

v pití do té míry, aby bděl, zatím co je tělo přemoženo spánkem. Tomu se říká vidění ve snách budoucnost. V tomto stavu vznikají veliké a nikoli přirozené, nýbrž umělé výklady snů a právě tak i věšteb a předpovědí prorockých. Jsou totiž i vykladači snů, jako jsou odborní vykladači básníků. Neboť jako by božská přirozenost byla nadarmo stvořila zlato a stříbro, měď a železo, kdyby zároveň nebyla poučila, jak je možná dostat se k jejich žilám, a rovněž by zemské plodiny a ovoce nebyla dala lidem k žádnému užtku, kdyby je nebyla spolu naučila vzdělávat pole a hověť podmínkám vzrůstu; jako by nám nic neprospívala hmota, když bychom nevěděli, kterak ji zpracovávat, tak je též s každou užitečnou věcí, kterou bohové lidem dali, sdružena jakási dovednost, skrze kterou je možná těšit se z jejího užtku. Ježto tedy ve snech, proroctvích a věštěbách bylo mnoho nejasnosti, mnoho dvojznačnosti, užilo se výkladu vykladačů.

Kterak však buď věštci nebo lidé ve snách vidí to, co ani ve chvíli jejich vidění nikde není, je těžká otázka. Ale prozkoumá-li se napřed to, co je třeba napřed prozkoumat, je náš postup snazší. Tato otázka je totiž zcela obsažena ve výkladu, který jsi v druhé knize o podstatě bohů tak jasně napsal. Budeme-li

ho dbáti, zjistí se bezpečně, že je dán spolehlivý důkaz o věci, o které pojednáváme, že totiž bohové jsou a že svou prozřetelností svět řídí a spravují. Rovněž že se starají o lidi a to nejen o lidstvo jako celek, nýbrž také o každého zvlášť. Držíme-li se toho — a po mém soudě nemůže být tato zkušenost vyvrácena — vyplývá z toho naprosto nutně, že bohové lidem budoucnost naznačují.

52. Je však třeba rozlišovati, kterak. Stoikům se totiž nelíbí domněnka, že bůh je přítomen v jednotlivých trhlinách jater nebo při zpěvu ptačím. Není to ani slušné, ani boha důstojné, ani vůbec možné. Ale svět prý už od počátku je takový, že před některými událostmi předchází některá znamení, uložena jednak ve vnitřnostech, jednak u ptáků, v blescích, v hrůzných úkazech přírodních, ve snech nebo výkřicích šilenců. Ti, kdo jim porozumějí správně, zřídka se klamou; náznaky špatně uhádnuté a špatně vyložené jsou chybné, jenže chyba není ve věci, nýbrž v nevědomosti vykladačů. Když se však pustí a uzná, že jakási moc boží zasahuje do lidského života, není nesnadné vytušit, kterak se děje to, co se děje zřejmě před našima očima. Vždyť jednak při výběru obětního zvířete může nás vésti jakási myslící síla, prostupující celý svět, jednak právě ve chvíli,

co obětuješ, může ve vnitřnostech nastat změna, že se potom buď něčeho nedostává, nebo je něčeho příliš mnoho. Neboť příroda může v docela malé chvíli leccos přidat nebo změnit nebo ubrat. Že o tom nesmíme pochybovati, toho nejpádnejší důkaz jsou události, které se zběhly krátce před Caesarovou smrtí. Když totiž Caesar obětoval onoho dne, kdy po prvé seděl na zlatém křesle a vyšel na veřejnost v nachovém rouše, chybělo v útrokách krásného býka srdce. Myslíš, že některý teplokrevný živočich může žít bez srdce? Caesar byl touto novinou ohromen, zejména když Spurinna prohlásil, že jsou obavy, aby také Caesar nepřišel o rozum a život: jedna i druhá věc prý bytuje v srdci. Druhého dne zase chyběla hlavní část jater. Tohle vše mu nesmrtelní bohové ukazovali, aby smrt viděl, nikoli aby jí ušel. Chybí-li tedy ve vnitřnostech ty části, bez kterých by zvíře nebylo mohlo žít, musíme tomu rozumět tak, že chybějící části zanikly právě při obětování.

53. Týž božský duch také způsobuje, že ptáci poletují zde a onde, že se skrývají brzy tu a brzy tam, že se ozývají hned zprava hned zleva. Neboť užívá-li každý živočich svého těla docela podle své vůle, pohybuje se kupředu, na strany, dozadu, otáčí se, kroutí se, protahuje a natahuje okončiny,

kamkoli mu libo, a tyto pohyby vykonává takřka ještě dřívce, než na ně myslí, oč snáze může to učinit bůh, jehož moci poslouchá celý svět! Bůh nám také posílá znamení, o kterých vypravují dějiny — a je jich velmi mnoho — na př. jestliže měsíc krátce před východem slunce zapadne ve znamení lva, bude prý Dareus s Peršany poražen od Alexandra a jeho Makedoňanů, a Dareus prý zahyne. Narodí-li se děvče s dvěma hlavami, vzniknou prý v národě rozbroje, doma pak bude rodinný život porušen cizoložstvím. Bude-li se ženě zdát, že porodila lva, bude prý přemožen od vnějších nepřátel ten stát, v kterém se to přihodí. Podobně píše také Herodotos, že prý Kroisův syn, od narození němý, promluvil; pro ten zázrak prý padlo otcovo království a dům byl vyvrácen z kořene. Který dějepis se nezmiňuje o tom, že spícímu Serviu Tulliovi hořela hlava? Jako tedy ten, kdo se oddal spánku, posílí v se v duši dobrými a uklidňujícími myšlenkami, mívá sny spolehlivé a pravdivé, tak je též čistá a nezkalená mysl bdícího pohotovější chápat pravdu ukrytou ve hvězdách a znameních z letu ptáků a ostatních živočichů, jakož i z vnitřností zabitých zvířat.

54. Není tedy nic podivného na tom, co se vypravuje o Sokratovi a o čem se on sám ve

špisech Sokratových přátel často zmiňuje. Je to jakýsi boží hlas, říkal mu daimonion, jehož prý vždy byl poslušen, ač ho ten hlas nikdy nepobízel, nýbrž často zdržoval. Na př. když se s ním Xenofon radil, zda má táhnout s Kyrem, Sokrates — nad něhož lepšího svědka kde bychom měli hledati? — mu nejprve vyložil své mínění a pravil: „Naše rada je ovšem jen lidská rada, ale o záhadných a nejistých věcech doporučuji poradit se s Apollonem.“ Athéňané se vskutku také vždy utíkávali k Apollonovi o radu v důležitějších věcech státní správy. Rovněž je zapsána tato příhoda. Když Sokrates viděl, že jeho přítel Kriton má zavázané oko, tázal se ho, co se mu stalo. A když mu Kriton odpověděl, že ho na procházce v přírodě šlehla do oka přitazená a puštěná větvička, řekl mu na to Sokrates: „Vidíš, neposlechl jsi mne, když jsem tě zdržoval, řídí se po svém obyčeji božím vnuknutím.“ Když po nešťastné bitvě u Delia prchal s poraženým velitelem Lachetem a přišli na rozcestí, Sokrates nechtěl utíkat tou cestou, kudy prchali ostatní. Na dotaz, proč nejde touž cestou dále, odpověděl, že mu bůh neradí. A hle, ostatní přehajíce jinudy narazili na nepřátelskou jízdu. Antipatros sebral velmi mnoho takových příkladů o Sokratových podivuhodných předtuchách

z božího vnuknutí. Pominu je, neboť ty je znáš, nemusím je tedy připomínat. Uvedu však přece aspoň jeden známý výrok onoho filosofa, výrok slavný, ba přímo božský. Když ho bezbožní soudcové odsoudili, řekl, že jde na smrt s myslí docela klidnou, neboť prý ani když odcházel z domova ani když předstupoval před soud, aby se hájil, nedostal od boha žádné znamení, které prý zpravidla dostával jakoby výstrahu před hrozícím nějakým zlem.

55. Ač se ti, kdož zkoumají budoucnost, jak se zdá, buď odborným způsobem nebo dohadem, v mnohých případech zklamou, přece jsem přesvědčen, že je možné předvídat budoucnost, lidé se však mohou klamat i v této činnosti, právě jako v jiných vědách. Možná, že se někdy některé pochybné znamení přijalo jako jisté znamení, možná, že někdy něco zůstalo skryto, buď znamení samo nebo jeho opak. Mně však k důkazu věci, o níž pojednáváme, stačí, že se najde více věcí z božího vnuknutí předvídaných a předpověděných. Ale stačilo by také méně jich, ba, kdyby se jen jedna jediná věc toho druhu uskutečnila tak, jak byla předpověděna a napřed tušena, a je-li při tom docela zřejmé, že se to naprosto nemohlo stát bezděky ani čirou náhodou, prohlásil bych bez váhání — a musili by to bez námitek uznat všichni — že předvídaní

budoucnosti zcela jistě jest. Proto především mám za to, že po příkladu Poscidoniově musíme veškeru podstatu a příčinu předvídaní odvodit nejprve od boha, o kterém již dosti bylo pojednáno, potom od osudu a konečně od přírody. Rozum ovšem nutí uznat, že se vše děje z osudové nutnosti. Osudem pak nazývám to, čemu Řekové říkají heimarmené. Je to řetěz souvislých příčin a z těchto sdružených příčin se věci rodí. To je věčná pravda vyvěrající z věčné spojitosti věcí. Je-li tomu tak, není ve skutečnosti nic, co by už napřed nebylo bývalo připraveno jako budoucí, a právě tak se ani v budoucnosti nestane nic, čeho příčiny nebyly už napřed obsaženy v přírodě. Z toho se vyrozumívá, že osud není to, co se tak nazývá z pověrčivosti, nýbrž to, co se tak nazývá z podstaty fyzické. *Jest osud věčná příčina věcí, pro kterou se právě věci minulé staly, přítomné stávají a budoucí stanou.* Proto můžeme zpravidla pozorováním zjišťovati, kterou příčinu která věc mívá. Zpravidla, třeba ne vždy, neboť obecně to tvrdit je těžko. A je velmi podobné pravdě, že právě tyto příčiny budoucích věcí postřeňují lidé, kteří je v duchu pronikají a chápou, buď ve vytržení nebo majíce vidění ve snách.

56. Kromě toho, ježto se vše děje z osudové nutnosti, což bude dokázáno na jiném

místě, kdyby mohl být člověk, který by svým duchem pronikal spojitost všech příčin, takovému člověku by jistě neušlo nic. Neboť kdo zná příčiny budoucích věcí, ten nutně zná i celou budoucnost. Ježto však nikdo není s to, leda bůh, musí být zůstaveno člověku, aby z některých znamení, jejichž význam je mu zřejmý, napřed vytušil budoucnost. Neboť budoucí věci nevznikají nenadále; jako se může rozvíjet lano, tak je i rozvoj času, který nepřináší nic nového, nýbrž jen znova odvíjí dřívější věci. To vidí i ti, kdož mají přirozenou způsobilost předvídat budoucnost, i ti, kdo znají vývoj věcí z vlastního pozorování. Ač příčin samých nevidí, vidí přece aspoň znamení a záblesky příčin. Když pak se s nimi sdruží paměť a bedlivá pozornost, jakož i znalost písemných památek z dob minulých, vytvoří se tak řečený umělý druh předpovídání budoucnosti z vnitřností, blesků, podivných úkazů a nebeských znamení. Není se tedy třeba diviti, že jasnovidci předvídají, co ještě nikde není. Jest věru vše, jenže časově ještě daleko. A jako je v semenech obsažena podstata věcí z nich rostoucích, tak jsou v příčinách skryty věci budoucí, jejichž uskutečnění v budoucnosti již napřed tuší duch pobouřený nebo zase uvolněný spánkem nebo rozum nebo důvtip. A jako odbor-

níci, znající východ slunce, měsíce a ostatních hvězd a jejich pohyby a dráhy, dávno napřed předpovídají, kdy která změna nastane, tak i ti, kdo z dlouholeté zkušenosti znají vývoj věcí a příčinnou souvislost událostí — buď vždy, nebo — je-li to nesnadné — větším dílem, nebo není-li jim dopřáno ani to, alespoň někdy předvídají, co bude. Tyto a některé jiné podobné důvody potvrzující, že zkoumání budoucnosti je možné, odvozuje se z osudu.

57. Další důvod je z přírody a ten poučuje, jak veliká je síla ducha, je-li odloučen od tělesných smyslů, což se hlavně stává buď spícím nebo vzrušeným lidem. Jako se totiž duše bohů, nemajících očí ani uší ani jazyka, přece jen vespolek dorozumívají — proto také, kdykoli si lidé něčeho přejí nebo se k něčemu mlčky zavazují, nepochybují, že je bohové slyší — tak též lidské duše, když se buď v spánku oprošťují od těla nebo jsou vzrušeny a pohybují se volně, zří to, co vidět nemohou, jsou-li svázány s tělem. A tento druh činnosti přírody je snad těžko zařadit do onoho způsobu předvídání budoucnosti, o kterém jsme řekli, že je umělý. Ale i to se Poseidonios snaží dokázat, seč jest. Věří, že prý v přírodě jsou jakási znamení věcí budoucích. Víme na př., že Kejšťí každoročně bedlivě pozorují východ

Siriusa a z toho, jak vypravuje Herakleides Pontský, hádají, zda rok bude zdravý či nezdravý. Neboť je-li hvězda poněkud zakalená a jakoby zamřžena, je prý ovzduší husté a nchybné a dýchání v něm bude těžké a nezdravé. Objeví-li se však ta hvězda v jasné záři a lesku, je prý vzduch čistý a lehký a tedy také zdravý. Demokritos zase má za moudré zařízení našich předků prohlížet vnitřnosti obětovaných zvířat. V jejich zevnějšku a zbarvení je prý vidět známky buď dobrého a zdravého roku nebo moru, ba leckdy prý také předzvěst budoucí dobré úrody nebo neúrody. Jestliže pozorování vycházející z přírody a zkušenost potvrzovaly ona znamení, mohlo se s časem nashromáždit mnoho poznatků, které byly zjištěny a zapsány. Zdá se tedy, že asi pramálo pronikl do podstaty věcí onen Pakuviův znalec přírody, který v jeho Chrysovi praví:

... kdo ptačí řeči rozumí
a z cizích jater moudřejší je nežli svých,
jej třeba spíše vyslechnout než poslechnout.

Proč, prosím, když sám o několik řádek dále docela jasně pravíš:

Ať je, co je, co vše živí, tvoří, krmí, množí, plodí,
pohřbívá i v sebe přijímá, je všeho otcem též,
stejně znova vše v něm vzniká jako tamtéž zaniká.

Když tedy máme všichni jeden společný příbytek a lidské duše jsou a budou od věčnosti do věčnosti, proč by lidé nedovedli pochopit příčiny a účiny věcí jakož i jejich znamení? To jsem chtěl říci o předpovídání budoucnosti, pravil Quintus.

58. Nyní dokáži svědecky, že neuznávám řemeslné hadače ani ty, kdo věští na výdělek, ani ovšem hádání z výpovědí duší zemřelých lidí, kterých užíval tvůj přítel Appius. Rovněž si zhoľa nic nevážím žádného augura Marsa, veských haruspiků, potulných astrologů ani hadačů Isidiných ani vykladačů snů. Vždyť nezasluhují úcty ani pro své vědomosti ani pro umění, nýbrž

jsou drzí hadači, jsou věštcí pověrčiví, buď hlupci nebo blázni, nouzí vedení, rad sobě nemají, ač jiné poučují. Ti za slib bohatství si grošík vyprošují. Ten ať si strhnou, ostatní ať vyplatí.

Tohle napsal Ennius, který přece o několik veršů před tím věří, že bohové jsou, ale domnívá se, že se o lidstvo vůbec nestarají. Já však, který věřím, že se starají a že i napomínají a leccos napřed naznačují, vyloučiv lehkověrnost, šalbu a podvod, uznávám, že je možné předvídat budoucnost.

Sotva Quintus domluvil, řekl jsem: „Jsi velmi dobře připraven...“

KNIHA DRUHÁ

Dlouho jsem hledal a mnoho jsem se napřemýšlel, čím asi bych mohl co nejvíce lidem prospěti, aniž bych se při tom jen na chvíli přestal starati o stát. Nepřipadl jsem však na nic důležitějšího než odevzdati svým spoluobčanům návod k pěstování nejlepších věd. Tomuto úkolu jsem tuším dostal již v několika spisech, které jsem napsal. Neboť jednak jsme knihou pojmenovanou Hortensius co nejhorlivěji a ze všech sil vybízeli k studiu filosofie, jednak jsme ve čtyřech knihách Akademických vyložili, který druh filosofování pokládáme za nejskromnější, nejdůslednější a nejjemnější. A ježto je základ filosofie v nejvyšším dobru a zlu, vytříbili jsme tuto otázku v pěti knihách, aby se vědělo, čemu který myslitel o té věci učí a co se kterému zase namítá. Knihy Hovorů tuskulských — je jich také pět a byly napsány hned po oněch — objasnily, čeho je hlavně třeba k blaženému životu. První totiž pojednává o pohrdání smrtí, druhá o snášení bolestí, třetí o útěše v zármutku, čtvrtá o ostatních hnutích myslí a konečně v páté je podán souborný výklad o obecné filosofii vůbec: učí totiž, že si ctnost k blaženému životu stačí sama. Sotva byly

tyto knihy vydány, napsali jsme další tři O podstatě bohů, v nichž je úplně probrána celá tato otázka. Aby však byla vyřízena dokonale, začal jsem psát na doplnění toto pojednání Předtuchy a výstrahy. Připojíme-li k němu, jak máme v úmyslu, ještě také výklad O osudu, bude celé této věci zcela učiněno zadost. A k těmto spisům jest přičísti ještě dalších šest knih O státě, které jsme psali, dokud jsme ještě řídili osudy státu. Důležitá věc a vlastní filosofii, která byla obšírně zpracována od Platona, Aristotela, Theofrasta a od rodiny peripatetiků. Co mám říci o Útěše? Toto pojednání je mně samému věru jako účinný lék a myslím, že velmi prospěje i jiným lidem. Sem náleží též další kniha O stáří, nedávno napsaná, kterou jsme věnovali svému drahému Attikovi. A ježto filosofie člověka zušlechťuje a činí jej statečným, je v tomto výčtu knih též uvésti našeho Katona. A poněvadž Aristoteles a rovněž Theofrastos, oba muži vynikající jak důkladností zpracování, tak i bohatou mluvou, s filosofií sdružovali také poučování o řečnění, zdá se mi, že je do tohoto seznamu spisů pojmuti též naše spisy o řečnictví. Jsou to tři knihy O řečníku, čtvrtá Brutus a pátá Řečník.

2. To jsou spisy, které jsme až dosud vydali. K ostatním jsme se dychtivě chystali

jsouce odhodláni, nezmaří-li ten úmysl nic závažnějšího, nedovolit, aby některá filosofická otázka zůstala v latinském písemnictví neobjasněna. Kterak můžeme totiž vlasti a státu prokázat větší nebo lepší služby, než když vyučujeme a vzděláváme mládež? Zejména za dnešní doby mravní volnosti, které mládež tou měrou propadla, že je nutné ze všech sil ji krotit a uzdu opět přitáhnout. Není ovšem možné, vím to, ale není ani žádoucí, aby se tomu zaměstnání oddávala mládež veškerá. Kéž by aspoň několik jich, jejichž přičinlivost a horlivost bude se moci ve státě volně rozvinouti! Já věru při své práci získávám i z těch, kdož jsou již pokročilého věku mají v našich knihách zalíbení; jejich horlivá touha čísti mé knihy podněcuje jen stále mocněji mou touhu psáti. Shledal jsem, že je jich ještě mnohem více, než jsem tušil. Povznášejší a slavné je Římanům i vědomí, že nepotřebují filosofických spisů psaných řecky. To zajisté dokáží, jestliže dokončím, co jsem si předsevzal. Podnět, zabývat se výklady filosofickými, dalo mi těžké neštěstí našeho státu, ježto jsem za občanských rozbrojů ani nemohl po svém obyčeji obce chrániti, ani jsem nemohl zaháletí, ani jsem nevěděl, co bych spíše měl dělati, aby má práce byla mne důstojná. Moji spoluobčané mi tedy

prominou, nebo mi snad dokonce budou vděčni, že jsem se ani v době, kdy stát byl v moci jediného muže, neschovával, ani že jsem sebe nezradil, ani svého žalu nerozmnožil, ani jsem si nevedl tak, jako bych byl zanevřel na člověka nebo na dobu. A konečně jsem ani nikomu tak nepochleboval, ani jsem se osudu jiného, šťastnějšího muže nedivil do té míry, aby mne můj život mrzel. Neboť z Platona a jeho filosofie jsem nabyl přesvědčení, že některé změny ve veřejném životě jsou přirozené, že totiž v obcích brzy vládne několik předních občanů, brzy zase národ a někdy konečně jedinci. Když tedy takový osud postihl i náš stát, my, připraveni byvše o možnost konati dřívější povinnosti, obnovili jsme toto zaměstnání, jednak aby se právě touto prací duch nejspíše zbavoval tísně a sklíčcnosti, jednak abychom svým spoluobčanům prospívali, čím právě můžeme. V knihách jsme hlásali myšlenku, v shromážděních lidu jsme o ní mluvili, filosofii jsme pokládali za náhradu za péči o stát. Ježto jsme se nyní opět začali starat o stát, musíme se zcela věnovat státu, přede vším jiným na stát myslit a o něj pečovat. Zálibě ve filosofii smíme dopřávat jen tolik času a pile, kolik zbude vedle povinnosti a práce veřejné. Než obšírněji o tom jindy; nyní se vraťme k začaté rozpravě.

3. Když totiž bratr Quintus, jehož výklad je podán v první knize, domluvil a již jsme se dosti vyprocházeli, usedli jsme v lycejské knihovně. A já pravím: „Pečlivě jsi, Quinte, a po stoicku hájil stoického názoru. Největší radost však mám z toho, že jsi užil našich velmi mnohých příkladů, a to skvělých a slavných. Musím tedy k tvým slovům něco připojit, ale tak, abych nic jistě netvrdil, všeho zkusil, jsa po většině na vahách a sám sobě nedůvěřuje. Kdybych totiž mohl něco prohlásit s jistotou, ač sám předvídaní budoucnosti popírám, přece bych sám předpovídal. Dráždí mě totiž otázka, kterou se hlavně Karneades snažil rozřešit, kterých asi věcí se týká zkoumání budoucnosti. Zda těch, které vnímáme smysly? Ty však vidíme, slyšíme, chutnáme, čicháme a dotýkáme se jich. Zda je tedy v těchto věcech něco, co bychom lépe vnímali předvídaním nebo hnutím mysli než prostou přirozeností svou? Nebo zda by kterýkoli z oněch božích lidí, zbavený zraku, jako byl Teiresias, mohl říci, co je bílé, co černé; anebo, ač je hluchý, vnímat rozmanité hlasy a melodie? Při žádné z těchto věcí, které vnímáme smysly, tedy se neužívá vnuknutí božího. Toho však není třeba ani u věcí pěstovaných jako umění se znalostí odbornou. K nemocným věru zpravidla nevodíme

věštce ani hadače, nýbrž lékaře a ti, kdož chtějí hrát na housle nebo na píšťalu, neučí se tomu u haruspiků, nýbrž u hudebníků. Tyž způsob platí v písemnictví a v ostatních vědách. Či myslíš, že tak řečení proroci dovedou odpovědět na otázku, zda je slunce větší než země, či je jen tak veliké, jak se nám zdá? Zda měsíc má své světlo či světlo odražené od slunce? Kterou dráhu vykonává slunce, kterou měsíc? Kterou oněch pět hvězd, které prý bloudí světem? Odpověď na tyto otázky neslibují ti, kdož jsou pokládáni za lidi boží, ani na to, které z geometrických obrazů jsou správné a které nesprávné, neboť to je věc matematiků, nikoli proroků.

4. Ale což ve filosofii? Zda některý z těch mužů božích někdy odpovídá na některou otázku filosofickou nebo zda se radívají, co je dobré, co zlé, co ani dobré ani zlé? To je přece vlastní věc filosofů! Jde-li o povinnost, zda se někdo radí s haruspiky, kterak má žít s rodiči, s bratřimi, s přáteli? Kterak má užívat peněz, kterak vnější pocty, kterak veřejné státní moci?

S takovými otázkami se zpravidla utíkávají k lidem moudrým, nikoli k prorokům. Což z logiky nebo z fysiky, je možné dobrat se něčeho v těchto naukách dohadem? Je-li jeden svět či více světů, co je pralátka, z níž

povstává vše ostatní? To je přece moudrost přírodozpytců. Kterak bys rozřešil „lháře“,* po řecku se tomu mámení říká pseudomenos; nebo kterak by ses vypořádával s řetězcem** (řecky sorites — a kdyby bylo třeba latinského slova, snad by bylo dovoleno užít acervalis. Ale není toho třeba, neboť, jako sama filosofie a mnoho jiných řeckých slov, i sorites je v latinském jazyce docela běžné) tedy i tyto záhady rozřeší logikové, nikoli hadači. Má-li se odpovědět na otázku, které státní zřízení je nejlepší, které zákony, která mravní ustanovení jsou prospěšná nebo neprospěšná, zda se k tomu zavolají haruspikové z Etrurie, či o tom rozhodnou vůdcové lidu a výbor zkušných občanů politiků? Jestliže však hádání budoucnosti a předpovídání nemá místa ani ve věcech smyslového vnímání, ani ve vědách, ani v rozpravách filosofických, ani ve správě státní, naprosto nechápu, v čem tedy vlastně? Neboť buď se má obírat vším, nebo se mu má látka omezit, aby se jí mohlo obírat. Jenže hádání budoucnosti ani nezabírá vše, jak nás poučila úvaha, ani se nenajde

* Lhář je toto sofisma: Kterýsi Kréfan řekl: „Všichni Kréfané jsou lháři.“ Je-li tomu tak skutečně, mluvil pravdu. Tedy Kréfan, který řekl pravdu, je také lhář?

** Sorites je způsob myšlení, vyslovený zkráceným řetězcem úsudků. Příklad: Skromný člověk nemá zvláštních potřeb. Kdo nemá zvláštních potřeb, je šťasten. Kdo je šťasten, není závistivý. Skromný člověk není závistivý.

obor ani látka, které bychom divinaci mohli podřídít. Možná tedy, že předvídaní budoucnosti vůbec není.

5. Dobře je znám jeden řecký verš s touto myšlenkou:

Kdo dobře uhádne, toho já uznám nejlepším věštcem.

Zda tedy věstec lépe vytuší hrozící bouři než kormidelník, nebo podstatu nemoci bystřeji než lékař, nebo povede válku rozumněji než vojevůdce důmyslem?

Ale všiml jsem si, Quinte, že ty věštění opatrně odděluješ jednak od dohadů umělých a důmyslných, jednak od věcí vnímaných smysly nebo umělými pomůckami. A vymezuješ je takto: „Věštění je předpovídání a předtucha věcí nahodilých.“ Především se vracíš právě tam, odkud jsi vyšel. Neboť i lékař i kormidelník i vojevůdce tuší napřed věci nahodilé. Že by tedy buď haruspex nebo augur nebo věstec nebo někdo ve snu lépe uhádl, že nemocný přestojí chorobu nebo že loď vyvázne z nebezpečí nebo vojsko z nástrah, než lékař, kormidelník nebo vojevůdce? A přece jsi za všetecký výkon neprohlásil ani to, když někdo z některých znamení vytuší hrozící větry nebo deště. Při tom jsi zapaměti přednesl něco z mých Arateů — ač právě to jsou věci náhod-

né, které se leckdy přihodí, ale ne vždy. Kde tedy jest nebo kam se poděla předtucha nahodilostí, které ty říkáš věštění? Nebo věci, které je možná napřed vytušit podle odborných vědomostí nebo dohadem, ty podle tvého soudu nemáme přičítat hadačům, nýbrž odborným znalcům, lidem zkušeným. Zbývá tedy, že je možné předvídat jen ty náhodné věci, které nemohou být předvídaný ani moudrostí přirozenou ani odborně získanou. Na př., kdyby byl někdo před mnoha lety předpověděl, že M. Marcellus — ten, který byl třikrát konsulem — zahyne při ztroskotání lodi, byl by zajisté věstil z božího vnutí, neboť by to nebyl mohl vědět z žádné moudrosti ani znalosti odborné. Tedy předtucha věcí založených na čiré náhodě, to je právě věštění.

6. Může tedy někdo předvídat věci, jejichž vznik nemá žádný rozumový důvod? Neboť co jiného je náhoda, co bezděčný osud, co příhoda a co shoda okolností, než když se něco přihodí nebo zběhne tak, že se mohlo přihodit nebo zběhnout také jinak? Kterak by tedy bylo možné napřed tušiti a předpovídati to, co se děje slepou náhodou a při nestálosti osudu bezděčnou shodou okolností? Lékař rozumem předvídá zhoršení nemoci, vojevůdce tuší nástrahy, kormidelník bouři.

A přece se i oni často zmylí, ač se ničeho nedohadují bez podstatného důvodu. Když hospodář vidí kvést olivu, myslí-li, že uvidí i plod, není to docela bez důvodu; ale přece se leckdy zklame. Mýlí-li se i ti, kdo nic neříkají bez podstatného důvodu nebo pravděpodobného domyslu, co máme soudit o důvtipu těch, kteří věří budoucnost z vnitřností nebo z ptáků, podivných znamení, věštek nebo snů? Nemluvíme ještě o tom, jak nicotná jsou tato znamení, trhlina v játrech, křik havrana, let orla, přemístění hvězdy, výkřiky šilenců, losy a sny. Promluvíme o nich jednotlivě na svém místě. Zatím mluvíme obecně o všech. Jak by se mohlo předvídat něco, co nemá ani vnitřní důvod ani vnější známku, aby vzniklo? Odborníci propočítávající dráhy souhvězdí, předpovídají zatmění slunce i měsíce na mnoho let napřed; předpovídají totiž to, co se sama příroda chystá nutně vykonat. Z pravidelného oběhu měsíce vidí, kdy se měsíc octne v přímce se sluncem a zemí a vběhne do jejího stínu, temného kužele, takže se nutně musí zatmít. A kdy zase týž měsíc, octnou se mezi zemí a sluncem, zakrývá našim očím jeho světlo. V kterém znamení každá z oběžnic v kteroukoli dobu bude, kdy které znamení vychází nebo zapadá. Vidíš, kterými důvody se řídí ti, kdož tyto zjevy předpovídají.

7. Avšak ti, kdo předpovídají, že se najde poklad nebo že přijde dědictví, čeho se ti drží? Anebo v čem vězí toho příčina? Jestliže tyto a jiné příhody toho druhu vskutku mají nějakou takovou nutnou příčinu vzniku, o čem si konečně máme myslet, že se děje bezděky nebo čirou náhodou? Vždyť se rozumu a pevnému rádu nic tak nepřičí jako náhody, takže myslím, že ani bůh neví, co se kdy zběhne nahodilého a bezděčného. Neboť ví-li to, jistě se to stane; co se však jistě stane, není žádná náhoda. Ale náhoda jest, nahodilosti tedy předvídat nelze. Anebo popíráš-li náhodu a tvrdíš-li, že vše, co se děje a co se ještě stane, je určeno od věčnosti osudem, změň výměr předvídání a věštění. Řekl jsi přece, že věštění je předtucha věcí nahodilých. Neboť nemůže-li se stát nic, přihodit nic, vyskytnout nic, leda o čem bylo od věčnosti jisté, že se to v určném čase stane, je ještě možná nějaká náhoda? Zamítne-li se náhoda, má věštění ještě své místo? Řekl jsi přece, že věštění je předtucha nahodilých věcí. Řekl jsi však též, že vše, co se stává nebo se stane, podléhá osudu. Stařecké je věru a plné pověry již samo slovo osud. Ale přece se právě o tomhle osudu u stoiků mnoho mluví. O tom jindy; nyní jen, čeho je nutně třeba.

8. Děje-li se vše nutně z osudu, v čem je

pro mne užitek z předvídání budoucnosti? Vždyť, co zkoumatel budoucnosti předpovídá, to věru samo sebou bude, takže ani nevím, co vlastně říci tomu, že našeho přítele Deiotara orel odradil od cesty. Kdyby se nebyl vrátil, byl by přenocoval v ložnici, která se druhé noci zřítla; byl by tedy býval ssutinami zasypan. Ale byl-li to osud, nebyl by mu zajisté ušel, nebyl-li to jeho osud, nebyl by upadl do toho neštěstí. Co tedy pomáhá předvídání? Nebo v čem by mě mohly varovat věštby, losy nebo vnitřnosti nebo kterákoli jiná předpověď? Bylo-li osudem usouzeno, že za první punské války bude zničeno římské loďstvo, jedno při námořní pohromě, druhé potopeno od Punů, byla by obě loďstva docela jistě zahynula, i kdyby byla konsulům L. Juniovi a P. Klaudiovi kuřata dala nejpriznivější znamení. Pakli však, kdyby byli velitelé poslechli znamení, loďstvo zahynout nemělo, nezahynulo osudem. Vy však věříte, že vše je osud; není tedy předvídání vůbec. Byl-li osud, aby za druhé války punské bylo římské vojsko u jezera Trasumenského zničeno, zda bylo možná tomu ujit, kdyby byl konsul Flaminius poslechl těch znamení a úkazů, které ho od bitvy zdržovaly? Buď tedy vojsko nebylo zničeno osudem, nebo, jestliže to byl jeho osud — vy ovšem musíte říci, že byl —

i kdyby byl poslechl znamení, výsledek byl by býval týž: neboť změna osudu není možná. Kde je tedy ona stoická víra v předvídání budoucnosti?

Děje-li se vše osudem, nic nás nemůže napomenouti, abychom byli opatrnější, neboť, ať se zachováme tak či onak, přece jen se stane, co se státi má. Může-li se to však změnit, není to osud: není tedy ani předvídání, ježto předvídání se týká jen věcí budoucích. Nic však není v budoucnosti jisté, je-li možná učinit opatření, aby se to nestalo.

9. Ostatně já myslím, že by nám ani nebylo prospěšné znát budoucnost. Jaký pak asi život by byl měl Priamos, kdyby byl již od dětství věděl, co ho v stáří potká? Nechme bájí, vizme doby bližší. V Útěše jsme sebrali zprávy o velmi těžkém konci přeslavných mužů našeho státu. Nuže, abychom pomlčeli o starších případech, myslíš, že by Markovi Krassovi bylo prospělo, kdyby v době největšího bohatství a moci byl věděl, že jeho vojsko po násilné smrti jeho syna Publia bude za Eufратem zničeno a on sám že v hanbě a potupě zahyne? Nebo myslíš, že by se byl Cn. Pompeius těšil ze svých tří konsulátů, z ohromné slávy a úspěchů, kdyby byl věděl, že ztratí své vojsko, sám že bude v egyptských pustinách zabit a že po jeho smrti přijdou ty

události, které bez bolesti ani vyslovit nemůžeme? A což Caesar? Kdyby byl tušil, že právě v tom senátě, který z většího dílu sám doplnil, v radnici Pompejově, přímo pod Pompejovou sochou bude zavražděn před tolika svými důstojníky od nejvznešenějších občanů, z nichž mnohé sám zahrnul dokonce nejrozmanitějšími poctami? A že k jeho mrtvole nepřistoupí nikdo ani z přátel, ba ani z otroků? Jak by se byl asi po celý život trápil a soužil! Jistě je tedy člověku prospěšnější neznat budoucnost než znáti ji. Nikdo přece, zejména však ani stoikové nemohou říci: Pompejus by nebyl sáhl po zbrani, Krassus by nebyl přešel Eufrat, Caesar by se nebyl pustil do občanské války. Nebyl tedy jejich konec určen osudem. Vy však tvrdíte, že se vše děje osudem. Jim by tedy nebylo nic prospělo předvídat budoucnost. Nad to by byli zabili i všechnu radost z dřívějšího života, neboť, co by je bylo mohlo těšit, kdyby byli stále myslili na smrt? Ať se tedy stoikové krotí sebe víc, všechna jejich důvtipnost je nutně nadarmo. Neboť, jestliže se to, co se má státi, může státi tak nebo jinak, rozhoduje hlavně náhoda; náhodné věci však nemohou být jisté. Je-li však jisté, co s každou věcí v každé době bude, co mi pomohou haruspikové? Kdykoli oznámí, že se čekají přesmutné události, po

každé připojí, že na konec vše lépe dopadne, bude-li v čas postaráno o oběti. Děje-li se vše z vůle osudu, nemůže být nic zmírněno obětí. To cítí Homéros, když líčí, jak Jupiter naříká, že proti osudu ani on nemůže svému synu Sarpedonovi zachovat život. Tutěž myšlenku vyslovuje i známý řecký verš:

Nejvyšší Jupiter tomu se podrobí, co stát
se musí.

Zdá se mi, že i atelánský verš právem zesměšňuje všechnu osud, jenže v tak vážných věcech nemají žerty místa. Na konec úvahy závěrem: Nemůže-li se z toho, co se děje náhodou, předvídat nic, poněvadž to nemůže být nic jistého, není věštění. Může-li se však předvídat, protože jsou to věci jisté a ustanovené osudem, opět není věštění, neboť ty jsi prohlásil, že se předvídaní týká jen věcí náhodných.

Co jsem dosud vložil, budiž nám však jen jako první výpad lehkooděnců. Nyní se pusťme do boje zblízka a zkusme, zda budeme moci rozkolísat také obě křídla tvé rozpravy.

11. Řekl jsi totiž, že je dvoji předvídaní budoucnosti, přirozené a umělé. Umělé že se zakládá dílem na dohadu, dílem na trvalé zkušenosti. Přirozené na tom, co duch uchvátí nebo přijímá zvenčí, z boží podstaty, odkud prý byly všechny duše vyčerpány, přijaty nebo

vzaty. Druhy umělého zkoumání budoucnosti uvedl jsi tuším tyto: hádání z vnitřností, předpovídání z blesků a podivných úkazů, dále výroky augurů a vykladačů nápadných znamení a hlasů; a všeliké jiné dohady jsi zařadil do tohoto druhu. Přirozené předvídaní podle tebe jako by vycházelo ze vzrušené mysli nebo je předvídal duch, který v spánku nevnímá smysly nic a nemá starostí. Všechno předvídaní jsi však odvozoval ze tří zdrojů: z boha, z osudu a z přírody. Ale ježto jsi sám nemohl vyložit nic, přece jsi bojoval úžasnou zásobou nespolehlivých příkladů. O tom bych především rád řekl toto. Mám za to, že filosofu nesluší dovolávat se svědků, kteří buď náhodou mohou být praví nebo ze zlomyslnosti nepraví a nastrčení. Je třeba poučovat důkazy a rozumovými důvody, proč je tohle tak a ono jinak, ale nikoli příhodami, zejména ne takovými, že jim mohu nevěřit.

12. Abych začal s činností haruspiků. Se zřetelem k státu a veřejnému náboženství myslím, že je ovšem musíme mít v úctě. Ale zde jsme sami, můžeme tedy bez pohoršení zkoumat pravdu, zejména já, když o většinu pochybuji. Prohlédněme si, je-li libo, nejprve vnitřnosti. Může někdo někoho přesvědčit, že haruspikové z denní zkušenosti znají, co prý je naznačeno ve vnitřnostech? Kterak byla

trvalá nebo jak dávno mohla být pěstována? Nebo kterak se vespolek dohodli o tom, která část je nepříznivá, která příznivá, která trhlina věští nebezpečí, která prospěch a zdar? Že by se byli o těchto věcech dohodli haruspikové etruští, elijští, egyptští i punští? Ale to jednak nebylo možné, jednak ani to není myslitelné. Každý totiž, jak víme, z vnitřností vykládá jinak a nemají jednotu společné nauky. A ovšem, mají-li vnitřnosti moc předpovídat budoucnost, musí buď souviseti s přirozenou podstatou věcí nebo být nějak upravena řízením a mocí boží. S podstatou věcí, tak mocnou a tak slavnou, působící ve všech částech a pohybech, co může mít společného — něfeknu kohoutí žluč; někteří ovšem prohlašují tuto část vnitřností třeba za nejhlavnější — ale játra statného býka nebo srdce nebo plíce? Co v sobě mají tyto vnitřnosti tak významného, aby se z toho mohla věstit budoucnost?

13. Demokritos přece žertuje, nikoli nejapně, vždyť je fysik, a fysikové jsou velmi směli lidé:

Co jest blízké, nikdo nevidí,
však nebes pláně zkoumají —

Myslí však, že z vnitřností, jejich zevnějšku a barvy lze odhadnout leda druh píce a hojnost nebo nedostatek zemských plodin. Také

prý je z vnitřnosti vidět zdravost nebo nezdravost podnebí. Šťastný člověk! Tomu jistě nikdy nechyběl žert! Takovými tretkami se baví tenhle člověk! Neviděl, že jeho mínění bude pravdě podobné teprve tehdy, když by vnitřnosti všeho dobytka najednou nabyly stejné tvárnosti a barvy? Když však v tutéž dobu játra jednoho dobytčete jsou lesklá a plná, jiného ošklivá a scvrklá, co se může vyčíst ze zevnějšíku a barvy vnitřností? Či je tomu právě tak jako v oné povídce o Ferekydovi, kterou jsi vypravoval? Když se podíval na vodu načerpanou ze studny, předpověděl zemětřesení. Myslím, že ani není příliš nestoudné po zemětřesení se odvážit výkladu, která síla je způsobila. Ale z barvy pramenité vody vytušit, že bude zemětřesení? Takových příběhů se ve školách vypravuje mnoho, ale snad se nemusí všem věřit. Než dejme tomu, že řečená Demokritova slova jsou pravdivá. Kdy je ve vnitřnostech hledáme? Nebo kdy jsme po prohlídce vnitřností od haruspiků slyšeli podobný výrok? Upozorňuji na nebezpečí povodní a požárů; někdy slibují dědictví, někdy ztrátu majetku. Ohledávají šterbinu v přátelské části zvířecího těla, velmi pečlivě prohlížejí hlavní část jater se všech stran. Chybí-li však, je prý to případ nad míru smutný.

14. Tyto zkušenosti zajisté nemohly být získány pozorováním, jak jsem vyložil na hoře. Jsou to tedy nálezy odborné vědy, nikoli dlouholeté zkušenosti, může-li se arci mluvit vůbec o vědě, když jde o věci nepoznané. Ale kterak to příbuzensky souvisí s fyzickou podstatou věci? Dejme tomu, že v přírodě věci spolu vnitřně souvisí, jsouce vespolek sdruženy, což, jak vím, je oblíbené učení fysiků a hlavně těch, kteří prohlásili, že všechno jsoucno je jeden celek — co může mít svět společného s nálezem pokladu? Neboť jestliže mi vnitřnosti předpovídají rozhojnění majetku, a děje-li se to přirozeně, za prvé jsou vnitřnosti spojeny se světem, za druhé je můj zisk rovněž obsažen v přírodě. A tohle mohou fysikové vyslovit bez uzardění? Neboť třeba je v přírodě jakási souvislost vespolného působení, kterou připouštím, stoikové sebrali věru mnoho příkladů, na př. myší jatérka prý v zimě* narůstají, suchá máta prý právě v zimě* kvete, její nafouklé měchýřky praskají a jádra v jablkách se obracíjí na opačnou stranu. Na houslích rozechvěná struna rozezvučí jinou, lastury a ulity prý všechny zároveň s měsícem rostou a s měsícem jich zase ubývá. Ke kácení stromů je prý nejvhodnější doba v zimě, když měsíce ubývá, ježto

* V den rovnodennosti.

v tom čase jsou bez mízy. Proč bych ještě vykládal o mořích a pohybu mořské vody? Příliv a odliv se řídí pohybem měsíce. Podobných příkladů lze uvést přemnoho na doklad, že v přírodě i věci docela odlehlé jistě spolu nějak souvisí — připusťme to! vždyť nám to v této rozpravě nic neublíží — zda se též nějakou trhlinou, zjištěnou v játrech, upozorňuje na budoucí zisk? Z které přírodní spojitosti a jakoby naprostého souladu a shody — Řekové tomu říkají sympathia — může vyrůstat souvislost na př. trhliny v játrech s mým majetečkem nebo můj skromný zisk souviseti s oblohou, zemí a vším vesmírem?

15. Připustím i to, chceš-li, ač věci velmi ublížím, uznám-li vůbec nějakou souvislost přírody s vnitřnostmi. Avšak, připustím-li to, kterak se přece stává, že ten, kdo chce dostat příznivé znamení, obětuje dobytče přiměřené svým potřebám? To je věc, o které jsem si myslel, že nemůže být rozřešena! Ale jak skvěle se řeší! Stydím se, nikoli za tebe, jehož paměti se ještě dokonce podivuji, nýbrž za Chysippa, Antipatra a Poseidonia, kteří arci říkají totéž co ty, že prý nás při výběru dobytčete vede nějaká síla myslící a božská, síla pronikající celým světem. Ještě mnohem lepší je však to, co i ty hlásáš i oni tvrdí. Chce-li někdo obětovat, že se ve vnitřnostech obětova-

ného zvířete děje změna, takže buď něco chybí nebo zase přebývá, neboť vše prý se podrobuje vůli boží. Na tohle, věř mi, nenachytáš dnes již ani starou babku! Či se domníváš, kdyby si totéž tele byl vybral někdo jiný, že by se v něm byla našla játra bez hlavní části? A jestliže někdo třetí, s hlavní částí? Což se takové narůstání a mizení podstatné části může dít tak rychle, že se vnitřnosti upravují podle osudu obětujícího člověka? Nevidíte, že při výběru obětních zvířat rozhoduje jaksi náhoda, o čemž poučuje zejména sama zkušenost? Kdežto totiž vnitřnosti prvního zvířete byly bez hlavní části — je prý to případ ze všech nejhroznější — druhé obětní zvířete se již velmi často bez závady. Kde tedy jsou ony hrozby z vnitřností prvního zvířete? Či snad se bohové dali tak rychle usmířit?

16. Avšak uvádíš, že v útrobach statného býka, když jej obětoval Caesar, chybělo srdce. Ježto však zvíře bez srdce naprosto nemohlo žít, je prý třeba za to míti, že srdce zmizelo při obětování. Podivné, že sice dobře víš, že býk bez srdce žít nemohl, ale nechápeš, že srdce z ničeho nic nemohlo jen tak někam odletět. Já zajisté mohu buď nevědět, jak důležité je srdce pro život, nebo se domnívat, že se nějakou nemocí scvrklo a zvadlo a že

již ani nevypadalo jako srdce. Který však ty máš důvod k věčení, že srdce najednou při obětování zmizelo, ač nedlouho před tím ještě v útrokách statného býka bylo? Či snad, protože spatřilo Caesara oděného nachovým rouchem a bez srdce*, samo též o srdce přišlo? Věř mi, že zrazujete vnitřní pevnost filosofie, zatím co vnějších tvrzí hájíte; neboť věříce, že umění haruspiků je pravé, obracíte na ruby všecku fyziologii. V játrech je hlavní část, srdce je v útrokách, ale zmizí, jak na dobytče nasypeš mouky a naliješ vína: bůh je vyrve, nějaká síla je zničí nebo pohltí. Příroda tedy ani nerodí ani neničí vše sama, nýbrž něco buď vzniká z ničeho, nebo najednou v nic zaniká. Který fysik hlásal kdy takovou věc? Haruspikové tak ujišťují; tedy myslíš, že jim je třeba spíše věřit než fysikům?

17. Což tohle. Obětuje-li se více bohům, proč se někdy některým obět vykoná řádně, jiným nikoli? Jak nedůslední jsou však bohové, když prvními vnitřnostmi hrozí, druhými slibují zdar! Či jsou mezi nimi takové různice, často mezi nejbližšími příbuznými, že Apollonovi vnitřnosti vyhovují, Dianě nevyhovují? Což není docela samozřejmé, ježto se zvířata přivádějí k oběti, jak stádo běží, že se každému z bohů dostane takových vnitř-

* Hra se slovem excors, t. j. bez srdce, bez rozumu.

ností, jakých se mu náhodou dostalo žertev? Ale, řekneš, trochu božského řízení přece jen je v tom, komu které dobytče připadne, jako je v tom, komu se který los táhne. O losování hned promluvím, ač ovšem svou zmínkou o podobné náhodě při výběru obětních zvířat a náhodě při losování neposiluješ podstatu obětí, za to zeslabuješ význam losů srovnáním s žertvami. Když pošleme otroka na dobytčí trh pro beránka k oběti, bude mi snad přinesen ten beránek, který má vnitřnosti k tomu účelu vhodnější, a bude snad můj otrok k němu doveden nikoli náhodou, nýbrž vnuknutím božím? Neboť tvrdíš-li, že i v tom je náhoda, jakoby los spojený s vůlí boží, je mi líto, že naši stoikové poskytli epikurovcům takovou možnost, aby se jim posmívali. Vždyť dobře víš, jak se oni takovým věcem vysmívají!

Ale oni to mohou dělat docela snadno, neboť Epikuros popsal bohy samy z žertu jako průsvitné a průdušné a bydlící mezi dvěma světy jakoby mezi dvěma háji, prý ze strachu, aby se na ně nezřítily! A učí, že prý sice mají údy jako my, ale vůbec údů neužívají. On tedy jaksi oklikou bohy ruší, a právem se nezdráhá zrušit též předvídaní budoucnosti. Jenže stoikové nejsou tak důslední jako on. Jeho bůh totiž, nestaraje se ani o sebe ani o jiné, nemůže lidem dávat vnuknutí o bu-

doucích věcech. Váš bůh však může jich neposkytnouti, a přece při tom svět řídí a stará se o lidi. Proč se tedy chytáte v kličky, kterých nikdy nerozvážete? Leckdy totiž příliš chvatně taktó usuzují: Jsou-li bohové, je i předvídaní budoucnosti; bohové jsou, je tedy i předvídaní budoucnosti. Mnohem spíše však platí: Není předvídaní budoucnosti, nejsou tedy ani bohové. Hle, jak nerozváženě usuzují, není-li předvídaní budoucnosti, že nejsou ani bohové! Předvídaní budoucnosti se totiž zřejmě zamítá, ale jsoucnost bohů je třeba zachovat.

18. A když jsme zamítli tuto způsobnost ohledavačů vnitřností předpovídat, padlo zároveň i všechno umění haruspiků vůbec. Dále jsou podivné úkazy na obloze a blesky. U blesků záleží na stálém pozorování, u ostatních úkazů na obloze se zpravidla užívá důvtipu a dohadu. Co se tedy pozoruje u blesků? Etruskové rozdělili oblohu na šestnáct dílů. Bylo snadné zdvojnásobit naše čtyři světové strany, potom ještě jednou udělat totéž, aby z toho mohli říci, odkud se objevil blesk. Především, co na tom záleží? Za druhé, co to znamená? Zda není docela zřejmé, ježto se lidé zděsili hřmění a úderů blesků, že především ten úžas v nich vzbudil víru, že je to dílo všemohoucího Jova? Proto máme v našich kni-

hách psáno: Dokud hrom bije a blýská se, není dovoleno konat sněmy. Snad bylo to ustanovení státu ku prospěchu; chtěli totiž mít důvod, aby někdy nemusili konat sněmy. Blesk tedy, znamená ve všech ostatních případech velmi příznivé, je jen pro sněmování neblahé, když se objeví zleva. Ale o auspiciích promluví jindy. Nyní pojednávám o blescích.

19. Říci tedy, že nejisté věci mohou naznačovat něco jistého, je výrok, který fysikům sluší nejméně. O tobě totiž nemyslím, že bys náležel k těm, kteří věří, že Jovův blesk vyrobili Kyklopové v Aetně. Neboť by bylo úžasné, kterak by jím Juppiter mohl tolikrát házet, když by měl jen jeden! Rovněž by přece bůh nenapomínal lidi blesky, co mají dělat a čeho se mají varovat. Stoikové totiž učí, že, dají-li se do pohybu chladné výdechy země, mění se ve větry. Když se však shluknou v mraky, oddělí nejjemnější částičky a rozrazí je; dělají-li to častěji a prudčeji, vzniká prý tím hřmění a blýskání. Jestliže však žár vytvořený třením mraků vyšlehne jako plamen, je to blesk bijící. Tedy v přírodním úkazu, který se, jak vidíme, objevuje nepravidelně a v různých dobách, hledáme důležitý vztah k budoucím věcem? Na mou věru, kdyby Juppiter skutečně takhle dával najevo

svou vůli, velmi často by blesky marně plýval! Neboť co prospěje, vrhne-li blesk přímo do moře? Co, když blesk bije do vysokých hor, a to bývá nejčastěji? Co, když udeří někde na pustině? Co, když bije do krajin obývaných lidmi, kteří si takových úkazů vůbec nevšímají?

20. Ale v Tiberu se našla hlava! Jako bych popíral jejich velikou chytrost! Předvídaní popírám. Rozdělení oblohy totiž, o němž jsem se již zmínil, a vyznačení některých krajů poučujíc, odkud se blesk objevil, kam zaletěl. Co však znamená, o tom nepoučí žádná věda. Jenže ty na mne dorážíš mými verši:

Neboť hřímavý Otec, jenž o hvězdný Olymp se opěl, bleskem zasáhl hrozným své chrámy a pahorky vlastní, seslav ničivý oheň i na samo Kapitolium.

Tehdy byla bleskem rozbita a spadla socha Nattova, byly rozbity sochy bohů a Romulus s Remem a vlčící je kojící. A o těchto úkazech vydali haruspikové výpověď docela pravdivou. Podivné však je, že na Kapitoliu byla stavěna Jovova socha — dvě leta po zadání stavby — právě v ten čas, kdy se v senátě stalo udání o spiknutí. „Ty se tedy odvážíš — neboť tak jsi se mnou jednal — hájit této věci i proti svým činům i proti svým spisům?“ Jsi bratr, proto se ostýchám. Ale co ti ko-

nečně v tomto případě vadí? Věc, že je taková, či já, že chci pomoci na světlo pravdě? Proto sám nic nenamítám, jen od tebe chci slyšet odůvodnění všeho umění haruspického. Ty ses však skryl do prapodivné skrýše. Poněvadž jsi tušil, že budeš v tísni, až na tobě budu žádat důvody každého jednotlivého případu předvídaní, začal jsi obšírně vykládat, že nehledeš důvody a příčiny, když vidíš věc samu. Záleží prý na tom, co se děje, nikoli proč se to děje. Jako bych buď já připouštěl, že se skutečně něco děje, nebo jako by filosof směl nehledat příčiny, proč se něco děje! A při tom jsi uváděl též naše Prognostika; a některé byliny, svlačcový kořen a podražec, jejichž mocné účiny prý dobře vidíš, ač příčiny prý neznáš.

21. Věc je však docela jiná. Neboť po příčinách prognostik pátral i stoik Boëthus, od tebe jmenovaný, i náš Poseidonios, a jestliže nelze zjistit příčiny oněch věcí, mohly přece aspoň být důkladně pozorovány věci samy. Co však se vypozeruje z toho, že byla bleskem zasažena socha Nattova nebo kovové desky zákonů? Rod Pinaria Natty je šlechtický: od šlechty tedy hrozilo nebezpečí! Chyťte to tak nastrojil Juppiter! Kojenec Romulus byl zasažen bleskem: hrozí tedy nebezpečí tomu městu, které on založil! Jak

chytře nás Juppiter upozorňuje tím znamením! Ale Jovova socha byla stavěna právě v tu dobu, kdy bylo hlášeno spiknutí! Ty se ovšem spíše odhodláš za to míti, že se to stalo z boží vůle než náhodou, a ovšem neuznáš, že podnikatel, kterému Kotta a Torquatus zadali zpracování sochy, byl snad z netečnosti nebo protože mu chyběly peníze, trochu v práci loudavý, nýbrž řekneš, že ho sami nemrtelní bohové až do té chvíle držovali. Nezamítám nadobro domnění, že je to snad pravda, ale nemám jistotu a chci, abys mne poučil ty. Neboť, když jsem řekl, že se mně zdá, že se bezděky leccos skutečně děje tak, jak prý to bylo od hadačů předpověděno, rozpovídal ses obšírně o náhodě. Při jednom vrhu čtyřmi kostkami je náhodou možný jeden Venušín hod. Ale aby při čtyřech stech vrzích padlo sto Venušiných hodů, to prý již nemůže být náhoda. Především nevím, proč by to nebylo možné, ale nepru se, neboť máš v zásobě takových příkladů hojnost. Uvádíš též rozstříknutí barev a rypák svině a přemnoho jiných. Rovněž ujišťuješ, že Karneades vypravuje totéž jako smyšlenku o hlavě náhodou a jako by v každém kusu mramoru nutně nevězela třeba hlava praxitelská! Neboť takové hlavy se právě tvoří ubíráním lát-

ky a Praxiteles při tom nic nepřidává. Ale když už se ubralo té látce mnoho a začnou se objevovat rysy okolo úst, tu si všimni, že obličej již vypracovaný na čisto byl vlastně v látce skryt. Může se tedy podobný úkaz náhodou vyskytnout také v chijských lomech. Než dejme tomu, že i to je smyšlenka. Což v mracích jsi ještě nikdy neviděl podobu lva nebo hrocha? Může tedy přece jen náhoda napodobit skutečnost, ale tys to právě popíral!

22. Avšak protože o vnitřnostech a o blescích bylo již dosti promluveno, zbývají podivné úkazy, abychom probrali veškero umění haruspické. Připomenul jsi porod mezkyně. Věc podivná, protože se nepřihází často, ale kdyby nebyla možná, jistě by se nebyla stala. A tato zásada nechť platí o všech podivných úkazech vůbec, totiž že se nikdy nic nestalo, co nebylo možné, byla-li však věc možná, není třeba nad ní žasnouti. Neznají-li lidé důvody a příčiny, diví se, když se stane něco neobvyklého. Obvyklým přihodám se nedivíme, ani když neznáme jejich příčin. Neboť diví-li se někdo, že mezkyně porodila, neví, kterak rodí klisna, a vůbec nezná podstatu porodu u zvířat. Ale tomu, co často vidá, se nediví, ani když nezná příčiny. Přihodí-li se však něco, co dosud nevi-

děl, má to za zázrak. Je vskutku zázrak, že mezkyně počala, či že porodila? Početí snad bylo proti přírodě, ale porod byl potom skoro nutný.

23. Než nač vykládat ještě dále? Všimněme si, z čeho vzniklo umění haruspické; tak nejsnáze posoudíme, zda má nějakou vážnost. Vypravuje se, že na tarquinijském území, když se při orání zabrala jedna brázda příliš hluboko, najednou se ze země vynořil jakýsi Tages a dal se s oráčem do řeči. V etruských knihách stojí psáno, že prý onen Tages vypadal sice jako chlapec, ale měl prý moudrost starce. Oráč spatřiv jej ztrnul, a když v úžase ztropil veliký pokřik, sbíhali se odevšad lidé a za nedlouhou dobu prý se na tom místě sešla celá Etrurie. Potom prý zjevení mluvilo ještě dále, a mnozí slyšíc ho zapamatovali si i všechna jeho slova a zapsali je. Všeka jeho řeč prý byla to, co je nyní uloženo ve vědě haruspické. Tato věda dalšími poznatky vzrostla a odkazem k týmž základům se rozhojnila. Tak jsme to slyšeli od nich samých, tak mluví zprávy, které oni zachovávají, a to je zdroj jejich vědy. Je k vyvrácení této báchorky třeba Karneada? Nebo Epikura? Je někdo tak hloupý, aby věřil, že byl vyorán — mám říci bůh či člověk? Jestliže bůh, proč se proti přirozenosti skryl v zemi, aby přišel

na svět vyorán? Jakže, což nemohl týž bůh oznámit lidem svou nauku s místa vyššího? Byl-li však onen Tages člověk, kterak mohl žít pod zemí? Dále, kde se mohl naučit tomu, čemu učil jiné? Ale věru sám jsem hloupější než ti, kteří takovému tlachu věří, když proti nim tak dlouho mluvím.

24. Velmi dobře je znám dávný výrok Katonův, že prý se diví, proč se haruspex nasměje, kdykoli spatří haruspika? Kolik asi jejich předpovědí se splnilo? Anebo vyplnila-li se skutečně některá jejich výpověď, kde je důkaz, že se to nestalo náhodou? Když Hannibal žijící u krále Prusia ve vyhnanství doporučoval králi bojovat až do rozhodnutí, král řekl, že se neodvažuje, ježto prý tomu brání znamení. Na to Hannibal: „Hleďme! Snad bys nechtěl spíše věřit kouzlu telecího masa než zkoušenému vojevůdci?“ Dále, zda se sám Caesar nerozhodl přepravit se do Afriky, ač mu velebný haruspex radil nedávat se před zimou na cestu? Kdyby to byl neučinil, byly by se všechny nepřátelské armády stáhly na jedno místo. Nač bych připomínal odpovědi haruspiků — a mohl bych jich uvést hromadu — které se buď vůbec nesplnily nebo s výsledkem právě opačným? Za poslední občanské války — ó bohové nesmrtelní! — kolik jich bylo klamných! Kolik

jen nám do Řecka bylo posláno z Říma odpovědi haruspických! Co všechno se říkalo o Pompejovi! On totiž až příliš věřil vnitřnostíem i neobvyklým úkazům. Nechce se mi je připomínati, a věru není toho ani třeba, zejména ne tobě, vždyť jsi byl při tom. Víš však, že události skoro všechny dopadly jinak, než jak byly předpovídány. Než o tom již dosti; přistupme nyní k výkladu o neobvyklých úkazech.

25. Přečetl jsi mnoho příkladů, které jsem sám jako konsul napsal, mnoho jiných sebral Sisenna před válkou Marsickou. Rovněž jsi uvedl, že jich přemnoho zapsal Kalisthenes před nešťastnou porážkou Lakedaimoňanů v bitvě u Leukter. Promluvím o nich ovšem jednotlivě, pokud uznám za dobré, ale musím se o nich zmínit také obecně. Co jsou vlastně ona tak řečená boží znamení a jako-by ohlášení neštěstí? Co mají v úmyslu bohové nesmrtelní, že nejprve posílají jen náznaky, které bez vykladačů pochopit nemůžeme, a potom neštěstí, kterého se již vyvarovat nemůžeme? Takto si přece nepočínají ani šlechtění lidé, aby přátelům předpovídali hrozící pohromy, kterým oni zhola nijak nemohou ujít; na př. lékaři nikdy nemocným neříkají, že tou nemocí sejdou se světa, ač to často vědí. Vždyť každá předpověď neštěstí

může být schválena jen tehdy, když se k předpovědi přidá hned také výstraha, jak se neštěstí vyvarovat. Co tedy pomohly tehdy Lakedaimoňanům — nebo nedávno našim — podivné úkazy a jejich vykladači? Máme-li je pokládat za výstrahy od bohů, proč jsou tak nejasné? Máme-li totiž pochopit, co se stane, bylo by třeba zřejmého prohlášení; nechtějí-li však bohové, aby se to vědělo, nemají nic naznačovat ani skrytě.

26. Všechn domnělý výklad, na kterém záleží předvídaní budoucnosti, často se v činnosti lidského ducha a důvtipu rozbíhá buď na různé strany, nebo dokonce na strany opačné. Jako totiž v soudních sporech jinak věc posuzuje a vykládá žalobce, jinak obhájce, a přece oba chtějí dojít víry, tak se ve všech věcech, kterých se lze, jak se zdá, dopátrat dohadem, najde dvojí řeč. Když však něco přináší na svět brzy příroda, brzy náhoda, a leckdy bývá podobnost jich obou i příčinou omylu, bylo by velmi pošetilé pokládat za jejich vykonavatele bohy, po příčinách však již nepátrat. Ty věříš, že bojotští věštcí v Lebadii z kokrhání věštechních kohoutů předvídali, že vítězství bude Thebanů, ježto poražení kohouti mlčívají, vítězové kokrhají. Juppiter tedy tak významné obci dával toto znamení skrze kohouty? Či snad

ti ptáci zpívají jen tehdy, když zvítězili? Ale tehdy kokrhali, aniž zvítězili! To je právě to podivné v znamení, namítneš. Veliké znamení, na mou věru! Jako by kokrhaly ryby, nikoli kohouti! Kdy pak nekokrhají, v noci či ve dne? Třebaže vůbec vítězi z bujnosti a jaksi z radosti jsou podněcováni kokrhat, mohla v tomto případě být náhodou ještě také jiná příčina radosti, kterou byli podrážděni, aby kokrhali. Demokritos velmi dobře objasňuje příčinu, proč kohouti kokrhají na úsvitě. Protože jim zatím potrava prošla útroby, rozdělila se do celého těla a byla strávena, zpívají v klidu jsouce nasyceni. Za nočního ticha totiž, jak praví Ennius,

kokrhají z plných plic
a hlučně křídly třepají.

Když je tedy toto zvíře samo od sebe tak zpěvné, co napadlo Kallisthena, aby řekl, že bohové dali kohoutům kokrháním předpovídat, ač to mohla dokázat buď příroda nebo náhoda?

27. Senátu bylo hlášeno, že krvavě přšelo, že se také řeka Atratos zbarvila krví a že se potily sochy bohů. Myslíš, že by Thales nebo Anaxagoras nebo někteří jiní fysikové uvěřili těmto zprávám? Krev ani pot nemůže vycházet než z těla. Ale krvi docela podobné

může být i jakési zbarvení ze styku s leckterou zeminou. A vlhkost, která padne zvenčí, vypadá jako pot, jako to vidáme na štukových stěnách za jižního větru. Takových úkazů vidí za války bázlivci všude ještě více a ještě větších. V míru si jich tak snadno nevšimnou. Patří sem ještě dále i to, že se takové strašáky vymýšlejí tím beztrestněji, čím snáze se tomu věří ze strachu a v nebezpečí. My jsme však tak lehkomyšní a nerozumní, že máme za zázrak, když myši něco ohlodají, a přece myši nic jiného nedělají! Protože však před Marsickou válkou v Lanuviu, jak jsi řekl, myši ohlodaly štíty, prohlásili to haruspikové za povážlivé znamení od boha! Jako by věru na tom záleželo, že myši, ve dne v noci něco ohlodávajíce, ohlodaly síta nebo štíty! Neboť podle toho bych se já musil hrozně bát o stát, ježto onehdy v mém bytě myši ohlodaly Platonův Stát! Nebo kdyby byla ohlodána Epikurova kniha o požitku, měl bych věřit, že bude na trhu dražší živobytí?

Nebo nás snad děsí ošklivé zrůdy, když prý se někde narodí ze zvířete nebo z člověka? Abych řeč příliš nerozváděl, všechny zrůdy mají jeden a týž důvod. Ať se narodí cokoli, ať vypadá jakkoli, jeho znetvoření musí mít svou příčinu v přírodě, takže proti přírodě nemůže vzniknout nic, i když něco někdy

vybočuje z obvyklostí. Hledej si tedy, můžeš-li, u každé nové a podivné věci příčinu. Nenajdeš-li žádnou, měj přece za jisté, že nic nemohlo vzniknout bez příčiny, a hrůzu vzburzenou novostí věci hled' zaplašit důvodem přirozeného rozumu! Potom tebe nepoděsí ani podzemní dunění ani rozčísnuté nebe ani dešť kamení nebo krve nebo roj létavic ani pochodně spatřené na obloze. Kdybych se po příčinách všech těchto věcí, úkazů zeptal Chrysippe, sám onen obhájce předvídání budoucnosti nikdy neřekne, že se to děje náhodou, nýbrž uvede u všech úkazů důvod zdravého rozumu. Nic se totiž nemůže dít bez příčiny, rovněž se neděje nic nemožného. Stalo-li se něco, co bylo možné, nesmí se to pokládat za zázrak. Tedy zázraků není. Kdyby se totiž vzácné úkazy měly považovat za divy, být moudrý byl by také div. Já věru myslím, že se již častěji přihodilo, že mezkyně porodila, než že byla moudrá! Usuzujme tedy na konec: Nemožné se nikdy nestalo. Co je možné, není div. Není tedy vůbec divů. Kterýsi hadač a vykladač znamená prý velmi vtipně odpověděl tomu, kdo se k němu uchýlil o radu, oznamuje mu jako zázrak, že prý se mu doma had ovinul okolo dveřní závory: „Div by byl, kdyby se byla závora ovinula okolo hada!“ Touto odpovědí dosti jasně naznačil,

že nic, co je možné, nesmíme považovat za zázrak.

29. Gaius Grakchus napsal Marku Pomponiovi, že prý, když jeho otec chytil v domě dva hady, zavolal do domu haruspiky. Proč je volal na hady, proč ne na ještěrky nebo myši? Protože tato zvířátka se vidí denně, hadi nikoli. Jako by na tom záleželo, jak často se děje, co je vůbec možné! Já se přece divím, jestliže puštění samice mělo přinést smrt Tiberiovi, puštění samce však mělo být záhubné Kornelii, proč pustil jednoho? Vždyť haruspikové neřekli, co se stane, nepustí-li žádného hada! Než Grakchus skutečně potom zemřel. Jistě pro nějakou těžší nemoc, nikoli proto, že byl puštěn had. Vždyť haruspikové nemají takový nezdar, aby se vůbec nikdy — aspoň čirou náhodou — nesplnila žádná jejich předpověď budoucnosti!

30. Kdybych věřil, že podle tvých slov Kalchas u Homéra z počtu vrabců předpověděl počet let války trojské, velmi bych se tomu věru divil. O jeho předpovědi mluví u Homéra (v překladě, který jsme pořídili ve volné chvíli) Agamemnon takto:

Snášejte, mužové, pevně a odvážně útrapy těžké, abychom zvěděti mohli, co za osud Kalchas nám věští, zdali proroctví platné či šalebné v srdci svém chová. Neboť na onen úkaz se všichni pamatujeme,

všichni, kdo z osudů žalných jsme vyvázli živi a zdraví. Sotva že aulický přístav se naplnil feckými loďmi, Troji a Priamovi jež smrt a záhubu nesly, poblíže chladných hájů když na ohni oltářů kouřných rohaté býky jsme obětovali, by bozi nám přáli, tehdy pod stinným platanem tam, kde vyvěral pramen, zřeli jsme hrozného draka, jenž v ohromných kruzích se svíjel,

na pokyn Jovův jak od oltáře se na platan plazí, na jehož vysokých větvích pak mláďata v hnízdě ptačím napadne, požírá chtivě, až celkem osm jich spolkl, devátá nad nimi létala matka, a pištěla žalně. I tu ohromnou tlamou drak onen chytil a zhltl. Draka toho, když ptáčata něžná i s matkou byl zhubil, Jupiter, který ho poslal, odklidil zase: pokrýl ho kamennou koží a drak se proměnil v kámen. My však zděšení stáli a zjevu se divili tomu, který uprostřed oltářů božích se před námi udál. Tehdy Kalchantův hlas nám zase důvěru vrátil. „Proč jste tak ztrnuli náhle, ó Achajští, bláhovým strachem?

Toto znamení poslal sám Jupiter, otec náš dobrý, pozdní a pomalý osud, však přeslavný z něho nám kyne. Kolik zřeli jste ptáků, jež dračí zub před vámi zhltl, tolik také i let my před Trojou bojovat budem, v desátém roce až padne, my jistě dojdeme své pomsty! Tuto věštbu dal Kalchas a splnění její se blíží.

Jaké pak je to konečně věštění, které z vrabců hádá na léta, a proč ne na měsíce nebo na dny? Pročpak hádá z vrabečků, na kterých není nic zázračného, o draku však mlčí, ač prý se — věc zholá nemožná — proměnil v kámen? Konečně jaká je podobnost vrabce

a roku? Ale o onom hadu, který se při oběti objevil Sullovi, pamatuji si obé, i že Sulla obětoval, hodlaje vytáhnout do pole, i že had vyjel zpod oltáře; a onoho dne bylo dobyto skvělého úspěchu, nikoli z návodu haruspikova, nýbrž zásluhou vojevůdce.

31. Jenže tyto případy podivných úkazů nejsou v ničem podivné. Vykládají se teprve, když už se staly, dodatečně vedou k dohadům, na př. vypravování o pšeničných zrnech snesených do úst Midasovi a o včelách, které prý hochu Platonovi usedly na rtech. To nejsou ani tak zázraky jako spíše krásné výklady. Než přece to mohly být buď přímo pouhé vymysly, nebo se výpovědi vyplnily náhodou. Vypravování o Rosciovi, že prý totiž byl omotán hadem, může ovšem být vymyšleno; že však v kolébce had byl, tomu se není třeba příliš divit, zejména v Soloninsku, kde se hadi u ohniště objevují velmi často. Neboť že haruspikové odpověděli, že bude velmi slavný a velebený muž, divím se, že nesmrtelní bohové sice odhalili slávu budoucímu herci, Africkému vítězi však nic! Ty jsi také sebral podivné příběhy Flaminiovy: že se i s koněm najednou skácel, to přece není žádný div! Že se polní odznak první setniny nedal vytáhnout ze země? Možná, že orlonoš jen bázlivě vytahoval to, co do země zarazil s plnou dů-

věrou! Což kůň Dionysiův? Vzbudilo snad nějaký úžas, že se vynořil z řeky a že měl na hřívě roj včel? Ale ježto se Dionysios brzy potom skutečně ujal vlády, náhoda dodala oné příhodě významu zázračného. Ale Lakedaímonanům v Herkulově svatyni zbraně zachřestily, zavřené dveře chrámu téhož boha v Thébách se najednou samy otevřely a štítů vysoko zavěšené byly nalezeny na zemi. Nic z toho se nemohlo stát bez pohybu; kde je tedy důvod, abychom prohlašovali, že se to stalo spíše z řízení božího než náhodou?

32. Avšak na hlavě Lysandrovy sochy v Delfách prý vyrostl věnec z ostatné trávy a to znenadání. Opravdu? Myslíš, že ten věnec vyrostl dříve, než se ujal sémě? Já však myslím, že tam tu hrubou travu nanosili ptáci, lidé že jí tam nenaseli. Vše, co je na hlavě, může se zdát podobné věnci. Že touž dobou podle tvé řeči opadaly také zlaté hvězdy na sousoší Kastora a Polluka v Delfách a že nikde nebyly nalezeny, to se spíše zdá dílo zlodějů než bohů. Nadmíru se však divím, že se do řeckého dějepisu dostalo i rozpustilé chování dodonské opice! Je něco všednějšího, než že ona obludovitá potvora skácí osudí a rozhází losy? A dějepisci ujišťují, že se Lakedaímonanům nikdy nedostalo nad toto znamení výstrahy truchlivější! Ony předpovědi

vejské, naplní-li se Albánské jezero a vyteče do moře, že zanikne Řím, udrží-li se, že padnou Veje? Tedy byla voda Albánského jezera rozvedena ku prospěchu předměstských polí, nikoli k zabezpečení hradeb a města. Ale za nedlouho potom byl slyšen hlas napomínající, postarat se, aby Gallové nedobyli Říma. Proto prý byl na nové cestě založen oltář Živému slovu. Co z toho? Ono Živé slovo, dokud ho nikdo neznal, mluvilo a napomínalo a od toho dostalo i jméno. Sotva však mělo své sídlo i oltář i jméno, oněmělo? Totéž se může říci i o Monetě, dala nám někdy nějaké napomenutí kromě jednou o té březí svini?

33. Dosti již o divech. Zbývají auspicie a losy, to jest určení osudu, která se tahají jako losy, nikoli výroky a předpovědi ústní, jež správněji nazýváme věštbami. O těch promluví, až dojdeme k přirozenému předvídání budoucnosti. Rovněž zbývá ještě promluvit o Chaldajích. Nejdříve si však všimněme auspicií. — Augurovi je těžko tuto věc vyvracet. — Marsovi snad, ale Římanu docela snadno. Vždyť nejsme tací auguri, abychom z pozorování ptáků a ostatních znamení předpovídali budoucnost. A přece myslím, že Romulus založiv město teprve po vykonání auspicií věřil, že v předvídání budoucnosti záleží augurská věda. Starověk se

totiž v lecčems mýlil. Ale tuto víru, jak vidíme, změnila praxe, vzdělanost i čas. Drží se stále — jednak aby lid měl čemu věřit, jednak k velikému prospěchu obce — obyčej, náboženské názory, nauka, právo augurské i vážnost sboru. Věru nejtěžší trest si zasloužili konsulové Publius Klaudius a Lucius Junius, že se přes nepřiznivá znamení vydali na moře; neboť měli vyhovět náboženskému citu a obyčej, zděděný po předcích, neměl být tak zpupně zavržen! Právem tedy byl jeden z nich soudem lidu odsouzen k smrti, druhý se usmrtil sám. Flaminius neposlechl výstrahy ptáků, zahynul tedy i s vojskem. Ale o rok později Paulus poslechl. Což nepadl i on v bitvě u Kan a nezahynulo i vojsko? Zajisté, ať jsou auspicie nicotné, ty auspicie, kterých my užíváme, buď z chování kuřat nebo ze znamení na obloze, jsou pouhé stíny auspicií; auspicie to vůbec nejsou.

34. „Quinte Fabie, přeji si, abys mi byl nápomocen při pozorování znamení.“ Fabius odpoví: „Slyšel jsem.“ Za starých časů byl tedy ku pomoci přibírán znalec, nyní kdokoli. Věci znalý musí však být, kdo má vědět, co je posvátné ticho. *Silentium* se totiž nazývá při pozorování ten stav, když je vše připraveno, aby se pozorování konalo docela správně a bez chyby. Tu chvíli poznat dovede jen

dokonalý augur. Když vykonavatel auspicií vybidne pomocníka přizvaného k auspiciím slovy: „Rciž, až se bude zdáti, že je *silentium*,“ tázaný ani nevzhlédne vzhůru ani se neohlédne, hned odpoví: „Zdá se, že je *silentium*.“ Na to onen: „Rciž, až se budou pásti.“ „Pasou se.“ Kteří ptáci nebo kde? Odpověď: Sluha, od toho nazvaný drůbežník, přinesl kuřata v kleci. To jsou tedy ti prostředníci Jovovi! Co na tom záleží, zda žerou, či nežerou? Ježto však, když žerou, je třeba, aby jim ze zobáku padaly drobty a tepaly půdu, říkalo se tomu z počátku *terripavium*, potom *terripudium* a nyní se tomu říká *tripudium*. Když se tedy kusy žrádla ze zobáků drobí a padají na zem, ohlašuje se zkoumateli znamení nejpriznivější.

35. Může tedy v tomto znamení budoucnosti být božské řízení, když je tak násilně vynuceno? Že v nejstarších dobách auguři tohoto druhu neužívali, je dokázáno tím, že máme staré rozhodnutí sboru, že *tripudium* může dáti každý pták. Teprve tehdy by to bylo *auspicium*, kdyby se pták objevil sám od sebe. Tehdy by se skutečně mohl zdát tlumočnickem a průvodcem Jovovým. Když se však nyní drůbež zavřená v kleci a vyhladovělá vrhá na kusy kaše, až jí ze zobáku něco vypadne, ty to máš za znamení a do-

mníváš se, že Romulus takhle zpytoval budoucnost? Myslíš, že ti, kdo hledali znamení, sami oblohu nepozorovali? Nyní to ukládají opatrovníku drůbeže a ten jim oznamuje, co viděl. Blesk zleva máme za nejpříznivější znamení při všem kromě sněmování. Tento obyčej byl zaveden ku prospěchu státu, aby vedoucí státníci byli vykladači znamení, rozhodující o platnosti jednání v shromáždění lidu, ať na něm měl konat soud nebo se usnášet o právní platnosti zákonů nebo volit úředníky. Ale když auguri prohlásili, že konsulové Scipio a Figulus byli zvoleni nesprávně, oba konsulové se na zprávu Tiberia Grakcha úřadu vzdali. Kdopak popírá augurskou vědu? Divinaci popírám! Ale haruspikové jsou lidé boží. Když je Tiberius Grakchus pro náhlou smrt muže majícího ohlásit výsledek hlasování první centurie — ten muž se na jednou skácel a padl mrtev k zemi — uvedl do senátu, řekli, že se předseda nezachoval správně. Především uvaž, zda se jejich výrok netýkal toho, který měl ohlásit výsledek hlasování centurie; ten totiž byl již mrtev — to však mohli říci též bez božího vnuknutí z vlastního dohadu. Dále možná náhodou. Náhodou z tohoto případu naprosto nemůžeme vylučovat, neboť co mohli vědět etruští haruspikové buď o správném vybrání místa k auspi-

ciím nebo o právní platnosti pomeria? Já věru spíše souhlasím s Gajem Marcellem než s Appiem Klaudiem — oba byli moji soudruzi — a věřím, že augurské právo bylo později přece zachovááno a udržováno z důvodů státních, ač se zprvu zakládalo jen na víře v boží řízení.

36. Ale o této věci jinde obšírněji; prozatím stačí tolik. Všimněme si totiž cizích augurií, v kterých je více pověřivosti než umění. Užívají skoro všech ptáků, my jen některých. U nich jsou neblahé jiné druhy znamenání než u nás. Deiotarus se mne často vyptával na způsob a řád našeho zpytování, já zase jeho. Pro bohy nesmrtelné, jak veliký to byl rozdíl! Některá znamení dokonce měla platnost opačnou! A on jich užíval stále. Do které míry jich užíváme my, kromě doby, kdy je nám to právě uloženo od lidu zároveň s úřadem, kterým nás pověří?

Naši předkové nechtěli vésti války jinak než po vykonání auspicí. Kolik již uplynulo let od té doby, co války vedou prokonsulové a proprétoři, ač auspicí nemají? Přecházejí tedy řeky bez auspicí a ani kuřaty nedávají hledat znamení. Kde je tedy způsoblost ptáků k věštění? Protože války vedou i ti, kdož auspicí vůbec nemají, zdá se, že se zpytování znamenání omezuje jen na věci městské, z vá-

lečnictví že je vymýceno. Neboť hádání ze záření hrotů kopi, což je zcela vojenské auspicium, zcela zrušil již známý Markus Marcellus, který byl pětkrát konsulem; a byl to výborný vojevůdce a zároveň výborný augur! On též říkával, jestliže se někdy rozhodl svěsti bitvu, že z pravidla cestuje v zastřených nosítkách, aby prý mu auspicie nehatily jeho záměry. Tomu je podobné, co doporučujeme my auguri, odpráhnout spřežení, aby se nenaskytlo znamení ze spřežení tahounů.* Nechtít, aby nás Jupiter napomínal, není právě nic jiného než zařídit, aby se buď znamení vůbec nemohlo stát, nebo stane-li se již, aby nemohlo být spatřeno.

37. Neboť je věru nad míru směšné, když říkáš, že Deiotarus nelitoval auspicií, kterých se mu dostalo, když se ubíral k Pompejovi, že prý zachovává věrnost a přátelství k národu římskému konal jen svou povinnost. Bylat prý mu důležitější sláva a chvála než jeho království a majetek. Rád věřím, jenže jak to souvisí s auspiciemi? Vždyť mu havran nemohl krákorat, že si počíná správně, chystaje se hájit svobody národa římského. Sám to cítil, jakož vskutku cítil. Ptáci věští jen konce buď příznivé nebo nepříznivé. Já myslím, že Deiotarus užil auspicií mužnosti, jež zapo-

* Když se tahouni ještě zapřaženi současně vydělali.

vidá dbát osobního štěstí, jde-li o to zachovat dané slovo. Ale jestliže mu ptáci napovídali konec zdárný a úspěšný, zajisté jej ošálili. Utekl z boje s Pompejem. Zlá doba! Opustil jej, truchlivá věc! V Caesarovi měl zároveň nepřítele i hostinného přítele; co nad to může být smutnějšího? Když mu vyrval tetrarchii na území Trokmorů a svěřil ji jednomu svému pergamskému nohsledu, a rovněž mu odňal Armenii, kterou mu svěřil senát, a ač byl od něho přijat s projevy velikolepého pohostinství, opustil jej oloupeného i jako hostinného přítele i jako krále. Ale odbočuji příliš daleko, vrátím se k své věci. Ptáme-li se na výsledky, po nichž se pomocí ptáků pátrá, nebyly Deiotarovi nijak příznivé, jestliže na povinnosti, dokázala je jeho mužnost, nikoli auspicie.

38. Nedbej tedy berly Romulovy, která prý ani v nejprudším ohni nemohla shořeti. Zavrhni brus Attia Navia. Ve filosofii nemají mít místo smyšlenky ani báchorky. Úkol filosofa spíše byl zkoumat především samu přirozenou podstatu veškerého předvídaní z ptactva, potom původ a vznik a na konec soustavnou důslednost. Co tedy působí, že ptáci sem tam poletující něco naznačují, a někdy buď zpěvem nebo letem něco konati zapovídají, jindy příkazují? Proč je však některým ptá-

kům dáno dávat platné znamení zleva, jiným zprava? Kterak se na to přišlo, kdo to objevil a kdy? Co o tom řekneme? Etruskové přece mají za zakladatele své nauky aspoň onoho vyoraného chlapce. Koho my? Snad Attu Navia? Jenže Romulus a Remus jsou o několik let starší a oba již byli auguři, jak víme. Či snad to prohlásíme za vynález Pisidů nebo Kiliků nebo Frygů? Je tedy jemně vzdělaným lidem libo mít za původce božské moudrosti barbarské národy?

39. Avšak auspicií užívají všichni, králové, národové i kmenové. Jako by nevědomost nebyla rozšířena po celém světě ze všeho nejvíce! Nebo jako by ses ty sám v sporných věcech spokojoval míněním davu! Kolik jen lidí nepokládá rozkoš za dobro! Ba dosti mnozí dokonce za vrchol dobra! A dají se tímto množstvím stoikově odstrašit od svého přesvědčení? Či se snad dav řídí jejich vážností aspoň ve většině případů? Ký tedy div, jestliže při auspiciích a vůbec při zkoumání budoucnosti slabé duše vymýšlejí ony pověry, k pravdě však proniknout nemohou? Jsou auguři vespolek důslední a jednotní? Podle běžné naší augurské vědy napsal Ennius:

„v tom však zahrmělo zleva, ač obloha
byla jasná.“

Ale u Homéra si Aias stěžuje na trojskou krutost asi takto hlásá:

„Jupiter blesky zprava přítěň najevo dává.“

Nám se tedy znamení zleva zdají lepší, Řekům a barbarům zprava. Ovšem dobře vím, že my příznivým znamením říkáme levá (sinistra), i když se objeví na pravé straně; ale zajisté naši to nazvali levé, cizinci pravé, protože se tak z většího dílu zdálo lepší. Jaký to nesoulad v těchto věcech! Hleď, poněvadž užívají jiných ptáků, jiných znamení, jinak pozorují, jiné odpovědi mají, není-li třeba vyznati, že příčinou toho je jednak jejich omyl, jednak pověra, v mnohých případech i šalba?

40. A k těmto pověrám ses nerozpakoval přidat ještě bezděčná slovní znamení. Acimilia řekla Paulovi, že Persa posel, což otec přijal za dobré znamení. Caccilie, že své místo postupuje dceři. Dále sem náleží také ona známá průpověď: „Zachovávejte posvátné mlčení“ a význam první centurie vyvolané, aby odevzdala hlas, dobré to znamení na sněmu. Takto se chovati jest sám proti sobě být výmluvný a slovy hojně zásoben. Kdy bys, přihlížeje k takovým náhodám, mohl být v duši klidný a úplně volný, aby ses k vykonání záměru nedal vésti pověrou, nýbrž

rozumem? Snad takhle? Prohodí-li někdo tu a tam některé slovo ve vlastní věci a za své řeči, a hodí-li se některé to slovo dobře k tomu, co ty právě hodláš dělat nebo na co pomyslíš, zastraší tě to nebo povzbudí? Když Markus Krassus v Brundisiu nakládal na lodi vojsko, kdosi v přístavě prodávaje fíky přivezené z Kaunu vyvolával: „Kaunejské!“ * Řekněme, je-li libo, že Krassus byv jím upozorněn měl od plavby upustit; nebyl prý by zahynul, kdyby byl poslechl výstrahy. Uznáváme-li takové malicherné věci za platné, bude třeba dbát i toho, když se vyvrtne noha, přetrhne řemének u opáneků nebo když kýchneme.

41. Zbývají ještě věštby losem a Chaldaiové, abychom potom přešli k věštčům a snům. Myslíš tedy, že mám promluvit o věštbách? Co je věštba losem? Skoro totéž jako mrskat prsty** a metat kútky nebo tabulkami, neboť ve všech těchto věcech platí holá náhoda, ale nikoli rozum ani rozvaHa. Tohle vše je chytře vymyšleno buď na výdělek nebo z omylu, pověry nebo na ošálení. Ale jako jsme učinili při výkladu o činnosti haruspiků, tak i nyní vizme, co se vypravuje o původu nejslavnějších věštb losem. Praenestské památky nás

* V latině hříčka *Caueas: cave ne eas, t. j. nechoď.*

** Hra, nyní nazývaná mora.

poučují, že ušlechtilého a počestného Numeria Suffustia pobízely časté sny a na konec i vyhrůžky, aby na označeném místě dal lámat kámen. Viděním ve snách byv poděšen, dal se do toho, ač se mu spoluobčané smáli. A když skálu vylámali, vyloupili prý také věštby napsané starým písmem do dubových desek. Ono místo je dnes zbožně ohrazeno u chrámu Maličkého Jova, který s Junonou sedí na klíně Fortuně ssaje mléko a ručkou sahá po prsu. Dodnes je velmi cudně od matek uctíván. A zároveň prý na tom místě, kde nyní stojí chrám Fortunin, vyprýštil z olivy med a haruspikové prý prohlásili, že ony věštby budou ve veliké účtě. Na jejich rozkaz byla z té olivy udělána skříňka, do níž byly uloženy ony věštby, které se dnes na Fortunin pokyn vynášejí. Co jistého v nich může tedy být, když je na Fortunin pokyn hošík rukama míchá a vytahuje? Ale kterak se tam ty destičky dostaly? Kdo je řezal, hladil, popisoval? Bohu, řeknou, není nic nemožného. Kéž by byl stoikům vštípil moudrost, aby v pověřeném vzrušení a tísní nevěřili hned všemu! Avšak všední život vytlačil již tento druh prorokování. Krása a starobylost svatyně zachovává však ještě dnes praenestským věštbám jejich vážnost, ale jen u obecného lidu. Neboť který úřad nebo který jen trochu znamenitější muž

užívá losů jako předpovědí? Jinde ovšem losy zcela pominuly, a již se jich neužívá. Karneades podle Klitomachova svědectví prý říkával, že prý nikde neviděl Štěstěnu šťastnější než v Praeneste. Pusťme tedy se zřetеле i tento druh hádání budoucnosti.

42. Přikročme již k předpovědím Chaldaiů, vykládajících neblahá znamení. Platonův žák Eudoxos, podle mínění největších učenců snad mezi astrology první, je přesvědčen — a máme i jeho písemné svědectví — že se Chaldaiům ani jejich proroctvím a předpovědím o budoucím životě každého jednotlivce podle jeho narození mnoho věřit nesmí. Také Panaitios, jenž jediný ze stoiků předpovědi astrologické zavrhl, jmenuje dva největší astrology své doby, Archelaa a Kassandra, kteří prý sice vynikali v ostatních odvětvích astrologie, ale předpovědi toho druhu prý neužívali. Skylax z Halikarnassu, Panaitiův přítel, výborný astrolog a přední muž v obecní správě, zcela zavrhl tento způsob chaldajského prorokování. Ale abychom se už nedovolovali svědků a řídili se i rozumovými důvody, ti, kdož hájí chaldajských předpovědí podle dne narození, vykládají takto: Ve zvířetníku, po řecku dzódiakos, prý je jakási síla, taková, že každá část onoho kruhu svým způsobem hýbá oblohou a mění ji podle toho,

kde je v které době každé souhvězdí, zda na svém místě nebo na místě sousedním. A tuto sílu prý hvězdy zvané oběžnice vzbuzují různě. Když se však octnou právě v té části kruhu, kde je zrození člověka právě se rodícího, nebo v té části, která je s onou nějak sdružená nebo shodná, říkají tomuto stavu trojúhelník nebo čtverec.

Ježto pak se v každé roční době změny počasí a převraty na nebi velmi zesilují ještě účinky souhvězdí se blížících nebo vzdalujících, a když účinky slunce způsobují ony zjevy, které vidíme, je prý nejen pravděpodobné, nýbrž mají za jistou pravdu, že prý rodičí se hoši získávají takový duševní i tělesný stav, jaké je složení vzduchu. A podle toho prý se vytváří povaha, vlohy, duch, tělo, životní činnost, příhody a nehody každého jedince.

43. Úžasné bláznovství! Neboť každému omylu nesmíme prostě říkat hloupost. I stoik Diogenes jim něco uznává, na př. že dovedou předpovídat aspoň to, jaká asi bude povaha a k čemu kdo asi bude nejzpůsobilejší. Ostatní však, co slibují, prý vůbec znát nemohou. Vždyť i bliženci jsou si tělesně podobní, životem však a svými osudy prý se zpravidla od sebe liší. Lakedaimonští králové Proklés a Eurysthenés byli bratři dvojčátka; ale nedožili se ani stejného věku, Proklés zemřel o rok

dříve a slavnými činy daleko vynikl nad bratra. Avšak já prohlašuji, že Chaldaiové nemohou vědět ani to, co jim ten dobrý Diogenes s jakýmsi sebezapřením přiznává, že uhodnou. Neboť když, jak sami říkají, měsíc má vliv při narození a Chaldaiové pozorují při narození souhvězdí, která, jak se zdá, s lunou nějak souvisí, podléhajíce velmi snadnému zrakovému klamu, posuzují to, co by měli vidět rozumem a duchem. Mathematický výpočet totiž, který by jim měl být znám, poučuje, jak nízko se měsíc pohybuje, skoro se dotýkáje země, jak daleko je však od nejbližšího Merkura, mnohem dále od Venuše, potom v docela jiné vzdálenosti od slunce, jehož světlem je prý osvětlován. Zbývající tři vzdálenosti jsou však ohromné, od slunce k Marsu, odtud k Jupiterovi, dále k Saturnu, odtamtud k obloze samé, což je nejzazší a nejvzdálenější končina světa. Která síla by tedy mohla ze vzdálenosti skoro nekonečné působit na měsíc, ba dokonce ještě na zemi?

44. Což když učí — a učit tomu musí — že všechny zrody všeho živočišstva na celé vzdělané a obydlené zemi jsou tytéž a že tedy všichni, kdož se narodili za téhož stavu podnebí i hvězd, musí mít stejný osud, zda není zřejmé, že tito nebeští vykladači sami vůbec neznají ani podstatu vesmíru? Neboť kdekto

ony kruhy, které dělí oblohu jakoby v půli a omezují náš rozhled, řecky horizontes, naším slovem se nejlépe nazývají obzor — jsou velmi rozmanité a na každém místě jiné, je zhoła nemožné, aby východ a západ souhvězdí nastával u všech národů současně. Jestliže jejich účinky je teplota vzduchu a podnebí upravována brzy tak a brzy jinak, kterak by rodící se mohli mít tutéž přirozenost, tytéž vlohy, když je podnebí tak různé? V našich krajích po letním slunovratu vychází souhvězdí Psa a to o několik dní později, kdežto u Troglodytů, jak se píše, vychází již před slunovratem. I když tedy uznáme, že nebeská síla má nějaký účín na pozemské živočichy, musí se vyznati, že ti, kdo se narodili zároveň, mohou nabyti různých přirozeností pro různost podnebí. Ale jim se to nijak nechce líbit; oni totiž hlásají, že se všichni narození zároveň, ať přišli na svět kdekoli, rodí s týmž stavem tělesným i duševním.

45. Ale jaká je to pošetilost, domnívat se, že při ohromných pohybech a změnách na obloze nic na tom nezáleží, kde který vítr fouká, liják se řítí a zuří bouře? V těchto úkazech bývá i na docela blízkých místech často taková nepodobnost, že na př. v Tuskuho je docela jiné počasí než v Římě. To nejlépe pocítují námořníci zakoušejíce při plavbě okolo

myslí často největších změn větrů. Když je tedy nebe brzy jasné, brzy zase bouřlivé, zda může člověk zdravého rozumu říci, že tyto úkazy souvisí s osudem novorozenců? Tím méně věci mnohem jemnější, které vůbec nemůžeme vnímat, ale také jen stěží můžeme chápat, vlivy měsíce a ostatních souhvězdí na vytváření ovzduší, že mají takový význam při narození dětí? Což dále, když nevědí, že tím úplně ničí význam semene, tak důležitého při plození a rození, je to jen malý omyl? Neboť kdo nevidí, že děti napodobují rodiče ve vzrůstu, v povaze a většinou i v držení těla i pohybech? To by se nedělo, kdyby toho příčinou nebyla silná přirozenost rodičů, nýbrž přiměřený vliv měsíce a ráz podnebí. Jenže zkušenost, že ti, kdož se přesně v tutéž chvíli narodili, mívají docela různé povahy, různý život i osudy, zdaž není dostatečným důkazem, že doba narození nemá na další život zhora žádný vliv? Ledaže věříme, že právě ve chvíli, kdy se narodil Africký, ani nebyl počat ani se nenarodil nikdo druhý na světě. Zdaž tedy žil ještě jeden takový muž?

46. Dále, zda není obecně známo, že mnohým, kteří se narodili s nějakou vadou, bylo pomozeno a vada byla opravena, když se buď sama příroda rozpomenula nebo byla též po-

bídnuť odborným zákrokem nebo lékem? Na př. měl-li někdo jazyk tak přirostlý, že nemohl mluvit, byl mu nožkem podříznut a uvolněn. Někteří napravili vrozenou vadu horlivým cvičením, na př. Falerský vypravuje, že Demosthenos, nemoha dobře vyslovovat hlásku r, usilovným cvičením dokázal, že ji potom vyslovoval docela správně. Kdyby takové vady měly svůj původ ve hvězdách a byly jimi vštípeny, nemohlo by je změnit nic. Různost sídlišť zda není také příčinou různosti lidských plemen? Snadné je v řeči probrat tyto různosti a zjistit tělesné i duševní rozdíly mezi Indy a Peršany, Aithiopy a Syry. A jak úžasná je zde tato nepodobnost a různost! Z toho se pochopí, že při narození má mnohem větší vliv různá poloha kraje než blízkost měsíce. Neboť co se říká, že prý Babyloňané po čtyři sta sedmdesát tisíc let podrobně zkoumali hochy, jací se rodí, je to klam. Kdyby to byli skutečně dělali, nebyli by zajisté od toho upustili. Nemáme však nikoho, aby buď dosvědčil, že se to děje dosud, nebo věděl, že se to dělo.

47. Vidíš-li, že nehlásám, co hlásal Karneades, nýbrž co řekl první stoik Panaitios? Já však zkoumám ještě dále toto, zda se všichni, kteří padli v bitvě u Kan, narodili pod toutéž hvězdou? A přece měli všichni docela

stejný konec! Lidé vynikající nadáním a duchem, zda jsou také všichni z jednoho souhvězdí? Což se jich každou chvílí nerodí nesmírně mnoho? A přece se nikdo nevyrovná Homérovi! A záleží-li opravdu na tom, za jakého stavu na obloze se živočich rodí, musí to arci platit nejen o lidech, nýbrž také o zvířatech. A přece není větší bláhomosti! Náš přítel Lucius Tarutius Firmanus, obzvláštní znalec chaldajských výpočtů, odvozoval dokonce den založení našeho města od oněch Palilií,* za kterých prý je Romulus založil, a učil, že prý se Řím narodil, když měsíc byl ve znamení Vah; a nerozpakoval se pěti o jeho osudech. Ó, strašná sílo omylu! Což dokonce den zrození města stál pod vlivem hvězd a měsíce?! Dejme tomu, že u hochů na tom záleží, za kterého působení hvězdného nebe začal dýchat; zda to mohlo mít vliv na cihly a vůbec stavivo, z něhož je postaveno město? Ale k čemu plýtvat ještě slovy? Denně je tato domněnka vyvracována. Kolik předpovědí — jak se pamatuji — bylo dáno od Chaldaiů Pompejovi, kolik Krassovi, kolik samému Caesarovi, že všichni zemrou ve vysokém věku, doma a jen se slávou! Hrozně bych se tedy divil, že by ještě dnes mohl někdo věřit těm lidem, když vidí, že jejich před-

* Svátky.

povědi jsou denně vyvraceny skutečnými událostmi.

48. Zbývají ještě dva druhy předpovídání budoucnosti, které prý máme od přírody, nikoli od vědy, totiž proroctví a sny. „O těch, je-li libo, si, Quinte, pohovořme.“ „Mně to bude velmi milé,“ odpověděl Quintus, „vždyť zcela souhlasím s dosavadními tvými výklady. A abych řekl pravdu, ač mě tvá řeč v mém názoru utvrdila, přece jsem také sám ze svého rozumu pokládal stoické mínění o předvídaní budoucnosti za příliš pověřivé. V této věci mě spíše zajímalo přesvědčení peripatetiků, i starého Dikaiarcha i Kratippa, dnes proslulého, kteří věří, že v lidském nitru je jakási věštebná schopnost, kterou lidé předvídají budoucnost, když jejich duch, buď z božího nadšení rozjařený nebo spánkem uvolněný, pohybuje se svobodně a nespoután. Velmi rád bych slyšel, co o tom soudíš a kterými důvody jejich mínění podvrácíš?“

49. Když domluvil, začal jsem opět svou řeč jakoby znova od začátku. Dobře vím, děl jsem, Quinte, že jsi o ostatních druzích předvídaní budoucnosti měl vždy své pochybnosti; tyto dva druhy, totiž předvídaní z opojení a ze snů, jsi stále uznával, které, jak se zdá, vyvěrají z volného ducha. Řeknu tedy, co o těchto dvou druzích mám za správné.

Dříve však ještě budu uvažovat, ke kterým důsledkům vede úvaha stoiků i našeho Krattippa. Řekl jsi totiž, že Chrysispos a Diogenes jakož i Antipatros uvažují takto: Jsou-li bohové a neoznamují-li napřed lidem budoucnosti, buď lidi nemilují, nebo sami budoucnost neznají, nebo se domnívají, že lidem na tom nezáleží, aby znali budoucnost, nebo myslí, že se nesrovnává s jejich velebností předznačovat lidem budoucnost, nebo ji ani sami, ač jsou bohové, předznačovat nemohou. Avšak bohové nás milují (vždyť to jsou dobrodinci a přátelé lidského pokolení). Rovněž dobře vědí, co sami předurčili a napřed ustanovili. Dále i nám na tom záleží, abychom znali budoucnost (vždyť budeme obezřelejší, budeme-li ji znáti). Rovněž to nepokládají za nedůstojné své velebnosti (neboť nad dobročinnost není nic lepšího) a budoucnost napřed znáti mohou — není tedy bohů a nenaznačují nám budoucnost. Ale bohové jsou, naznačují tedy, a když naznačují, dávají nám také možnost různým způsobem poznávat jejich znamení (sice by naznačovali marně); a dávají-li tu možnost, nemůže nebyť ani předvídaní budoucnosti — je tedy předvídaní budoucnosti. —

O, těch lidí důvtipných! Jak zkrátka myslí, že vyřídili těžkou věc! Uvažující užívají

k úsudku věcí, z kterých jim žádná není dána. Ale za rozumný úsudek jest uznati úsudek, při kterém se pochybná věc dokazuje věcmi nepochybnými.

50. Vidíš-li, kterak Epikuros, o němž stoikové často říkávají, že je duševně tupý a nevzdělaný, vysoudil, že je nekonečné to, co v přírodě nazýváme vesmír? „Co je konečné,“ praví, „má svůj okraj.“ Kdo by tohle neuznal? „Co však má svůj okraj, na to se můžeme dívat odjinud z vnějška.“ I to se musí uznat. „Ale co je vše jeden celek, vesmír, to se nevidí odnikud z vnějška.“ Ani to se nedá popřít. „Ježto tedy nemá žádný okraj, musí být nekonečný.“ Vidíš, kterak důkaz od uznaných věcí dospěl k věci do té doby nejisté? To vy, logikové, neděláte, a usuzujete nejen že neužíváte pravd obecně uznaných, nýbrž užíváte důvodů, které, i když se uznají, k zamýšlenému důkazu nijak nepřispívají. Vždyť hned na prvním místě uvádíte větu: „Jsou-li bohové, jsou k lidem dobročinní.“ Kdo vám tohle uzná? Snad Epikuros? Ten přece učí, že se bohové nestarají o nic, ani o své, ani o cizí! Či náš Ennius? Ten za hlučného souhlasu a potlesku lidu praví:

Já jsem říkal vždy a řeknu zas, že nebešťané jsou, avšak je jim zcela jedno, co si lidé dělají.

A ovšem připojuje odůvodnění, proč tak věří. Jenže nám není třeba další verše uvádět, stačí vědět, že stoikové mají za jisté, co je pochybné a sporné.

51. Další věta, že bohové vše vědí, protože vše je od nich stvořeno. Ale právě v této věci jak prudký boj zuří s největšími učenci, popírajícími, že tento svět je dílo rukou božích! Ale nám záleží na tom, abychom znali budoucnost. Dikaiarchos napsal velikou knihu o tom, že je lépe budoucnost neznati než znáti. Říkají, že prý to nesluší velebnosti boží, totiž nakukovat do chaty každého jednotlivce, aby viděli, co komu prospívá. A budoucnost předvídat mohou. Popírají to však ti, kdo prohlašují, že budoucnost není jistá. Vidíš tedy, že se věci pochybné a sporné berou za jisté a uznané? Potom věc zkrouť a usuzuj takto: „Bohové tedy nejsou a nenaznačují budoucnost.“ Domnívají se totiž, že důkaz je již hotov! Potom přidávají: „Ale bohové jsou!“ Jenže právě tohle všichni neuznávají! „Naznačují tedy budoucnost.“ Jenže ani to není nutný důsledek, neboť bohové mohou být a přece budoucnost nenaznačují! „Naznačují-li však, dávají lidem také jaksi možnost, aby jejich znamením porozuměli.“ Ale je i také možné, že sice ty pomůcky mají, člověku jich však neposkytují! Neboť proč by

tu způsobnost dávali spíše Tuskům než Římanům? „Dávají-li však tu možnost, musí být nějaké předvídaní.“ Dejme tomu, že ji bohové dávají, ač je to proti rozumu; co z toho, když my ji nedovedeme přijímat? Zakončují závěrem: „Je tedy předvídaní.“ Konečné slovo, možná, ale důkaz to není, neboť z nepravdivých návěští, jak jsme se sami poučili, pravdu dokázat možné není. Všecko toto usuzování se tedy úplně zhroutilo.

52. Věnujme nyní pozornost svému předobrému příteli Kratippovi. Ten praví: „Nemůže-li bez očí být úkol a výkon očí, ale mohou-li oči leckdy nevykonávat svůj úkol, ten, kdo třeba jen jednou užil očí tak, že viděl pravdu, má vědomí, že jest vidění pravdy. Rovněž tedy, nemůže-li bez schopnosti předvídati být ani úkol a výkon předvídaní, může-li však někdo, i když je způsobilý předvídati, někdy se mýlit a pravdy nepoznat, k důkazu předvídaní budoucnosti stačí, když třeba jen jednou bylo něco předvídáno tak, že je zřejmé, že při tom nebylo zhola nic uhádnuto náhodou. Takových příkladů je však nesmírně mnoho. Musí se tedy uzнат, že možnost předvídat budoucnost vskutku jest.“ Slavnostně a krátce: Ale když dvakrát vzal, co chtěl, třeba jsme byli ochotni leccos uzнат, přece jen to, co přibírá, uzнат vůbec nemů-

žeme. Práví totiž: „I když se oči někdy zmýlí, přece je v nich síla vidění, ježto někdy viděly správně. Právě tak jestliže někdy někdo předvádáním pravdu vytušil a rozpoznal, i když potom chybuje, přece musíme věřit, že má způsoblost předvídat budoucnost.“

53. Uvažuj, náš drahý Kratippe, kterak jsou tyhle věci sobě podobné? Mně se věru nezdají. Vždyť oči vidouce pravdu užívají jen své přirozenosti jako smysly, kdežto duch, viděl-li někdy pravdu, buď věštěním nebo ve snách, užil pouhé dobré náhody. Ledaže bys věřil, že lidé, kteří sny mají za sny, když se někdy některý sen vyplní, tobě uznají, že to nebyla pouhá náhoda. Ale uznejme i my tobě oba horní soudy; (logikové je nazývají lémmata, my však raději chceme mluvit latinsky sumptiones, česky soudy). Avšak přibráný soud (kterému říkají proslépsis) uznán nebude. Kratippos přibírá totiž tento soud: Jsou však velmi hojné předtuchy budoucnosti, nikoli náhodné. Já zase tvrdím, že žádné takové předtuchy nejsou. Hle, jak veliký je v této věci spor! A když se přibráný soud neuzná, není možný žádný závěr. Jsme však nestoudní, jestliže nechceme uznat věc tak samozřejmou. Co že je tak samozřejmé? Řekne: Že se mnohé předtuchy uskutečňují. Což když připomenu, že je mnohem více

klamných? Což sama nestálost, náhodě vlastní, nepoučuje, že příčinou není příroda, nýbrž náhoda? Dále, je-li, Kratippe, tento tvůj závěr pravdivý (nebot nyní hovořím s tebou) nechápeš, že téhož postupu mohou užívat i haruspickové, bleskovědci, vykladači podivných znamení, auguři, věštcí z losů i Chaldaiové? Z jejich předpovídání není ani jeden druh, aby se v něm, jak již bylo řečeno, někdy něco bezděky neuskutečnilo. Buď tedy jsou možné i ty druhy předvídání, které ty docela právem zavrhuješ, nebo, nejsou-li, nechápu, proč by měly být aspoň ty dva druhy, které ty zachovááš? Právě tytéž důvody, kterými je odůvodňuješ, mohou obhájit i ony druhy, které zavrhuješ.

54. Jakou však vážnost má ono blouznění, kterému vy říkáte boží nadšení, když pomařený vidí věci, které moudrý nevidí, a když prý člověk pozbývá lidského rozumu, nabývá rozumu božského? Máme úctu k veršům Sibylliným, které prý Sibylla ze sebe vydala v šílenství. Myslilo se — ale byla to jen klamná domněnka, že jejich vykladač v senátě řekne, chceme-li zachránit stát, musíme člověka, kterého jsme měli za krále, také nazývat králem. Stojí-li tohle v knihách opravdu, kterého člověka a které doby se to týká? Skladatel výroku zajisté chytře zaonačil, aby

se zdálo, ať se stane cokoli, že vše bylo předpověděno, jenže bez přesného určení času i lidí. Ku pomoci si vzal také temné skryše slovní, zřejmě proto, aby se tytéž verše daly upravit i jindy pro jinou potřebu. Že však ona báseň není dílo člověka zbaveného rozumu, to dokazuje jednak báseň sama (vždyť je to spíše plod dovednosti a píle než myslí vzrušené a podrážděné), jednak i tak řečená akrostichis, že totiž z prvních písmen každého verše dá se dohromady leccos složit, na př. v některých Enniových básních věta: „Složil Q. Ennius.“ K tomu je věru třeba ducha spíše pozorného než šilence. A rovněž v Sibylliných věštbách začáteční písmena veršů každého výroku dávají obsah celého výroku. To je dílo básníka, nikoli šilence, umělce pečlivého a pozorného, nikoli zbaveného rozumu. Proto nechť i Sibylla klidně odpočívá v archivu, aby podle ustanovení našich předků bez svolení senátu její knihy ani nebyly čteny, a nechť slouží spíše k uskladnění náboženského citu než k jitrění. S kněžími vyjednejme, aby z oněch knih na světlo vynášeli raději cokoli jiného než krále, kterého v Římě nestrpí již ani bohové ani lidé.

55. Než přece často mnozí prorokovali pravdu, na př. Cassandra:

Pro velké moře již...

a o něco dále:

Běda, vizte...

Ty mě tedy nutíš věřit i bájit? Ať jsou sebe zajímavější, ať k jejich oblíbě přispívá slovo, myšlenka, verš i nápěv — vážnost jim přece nesmíme přičítat žádnou ani věřit smyšlenkám. Z téhož důvodu také myslím, že se nemá věřit ani leccakému Publiciovi nebo věštcům Marciům ani Apollonovým věštbám, z nichž některé jsou zřejmě vymyšleny, některé nerozvázněně probleptnuté neuznal nikdy ani průměrný člověk, neřku-li rozumný! Jakže, namítneš, což se neuskutečnilo to, co předpověděl onen veslař z lodstva Koponiova? Předpověděl — a to takové věci, že jsme se tehdy všichni báli, aby se nestaly. Slyšeli jsme totiž, že se v Thessalii tábor utkal s táborem, a zdálo se nám, že Caesarovo vojsko má více odvahy, když jeho velitel vyhlásil válku vlasti, i síly, ježto bylo starší. Neblahého boje jsme se však všichni báli, jenže jsme to tajili, jak slušelo lidem pevné mysli. Avšak onen Řek — jaký div, že z velikého strachu, jak se to často stává, zapomenul na pevnou mysl i rozvahu, ba, sám na sebe? V tomto duševním neklidu vykládal, rozumu byv zbaven, že se stane to, čeho se bál, dokud byl při rozumu, a přál si, aby se to nestalo. Avšak kdo z nás, pro bohy nesmrtelné a pro lidský

rozum! kdo spíše mohl poznat úmysl ne-
smrtelných bohů, zda šilený veslař či někdo
z nás, kteří jsme tam tehdy byli, já, Kato,
Varro, sám Koponius?

56. Ale již se obracím k tobě,

Ó, svatý Apollone, pevně v středu země bydlící,
hlas odkud věštebný a zlý se první ozval ukrutný!

Vždyť tvými věštbami vyplnil Chrysispos ce-
lou knihu, jednak nepravdivými, jak já se do-
mnívám, jednak náhodou pravdivými, jak se
bezděky přecasto stává v běžném hovoru, jed-
nak ohebnými a temnými, takže by vykladač
potřeboval vykladače a leckdy bylo třeba
s věštbou samou se utíkat o vysvětlení k další
věštbě, jednak dvojsmyslnými a takovými, že
s nimi musíš k důvtipnému logikovi. Když
na př. nejbohatší král v Asii dostal věštbu:

Překročí-li Kroisos Halys, velkou říši
rozboří,

věřil, že zničí nepřátelskou moc, zničil však
svou. Věc mohla dopadnout jakkoli, věštba
byla pravdivá. Ale proč mám věřit, že tato
věštba byla skutečně někdy vydána Kroisovi,
nebo proč mám Herodota považovat za hod-
nověrnějšího než Ennia? Což si Herodot vý-
rok o Kroisovi nemohl zbásnit právě tak jako
Ennius o Pyrrhovi? Neboť kdo věří, že z Apol-

lonovy věštlrny vskutku bylo Pyrrhovi odpo-
věděno:

Vítězství bude snad možná Pyrrhovi
Římanům urvat?

Především mluvil Apollon vždy jen řecky, za
druhé Řekové tuhle věštbu vůbec neznají;
ostatně za Pyrrhových časů přestal Apollon
již dávno dělat verše. Konečně, ač vždy byl,
jak stojí u Ennia,

Ajakovců rod hloupý,
ve válce mnohem jsou silnější než rozumem
vládnou,

přece by byl Pyrrhos mohl poznat dvojjakost
výroku „Pyrrhovi Římanům“, neboť ona dvoj-
jakost, která oklamala Kroisa, byla by mohla
ošálit i samotného Chrysispa, tato však ani Epi-
kura!

57. Ale, a to je hlavní, pročpak delfská věš-
tlrna takhle již verše nevydává, nejen za na-
šich časů, ale přestala již dávno, že je v opo-
vržení jako sotva co jiného na světě? Když se
tam naléhavě žádá o věštbu, vymlouvají se,
že s časem „zvětrala“ i síla toho místa, kde
ze země vycházely výpary, jimiž podrážděná
Pythia vydávala věštbu. Myslíš bys, že se mlu-
ví o víně nebo masti, kteréžto věci s časem
zvětrávají. Ale jde o sílu půdy, a to nejen při-

rozenou, nýbrž i božskou! Kterak by ta mohla zvětrati? „S časem,“ řekneš. Což může vůbec stáří zničití moc božskou? Ale co jest božštější než zemský výpar, roznécující ducha tak, že jej činí způsobilým předvídat budoucnost? Že duch nejen vidí daleko vpřed do budoucnosti, nýbrž dovede i to, co vidí, vyjádřit řečí vázanou do veršů? A tato síla „zvětrala“! Snad ne od té doby, co lidé začali být méně důvěřiví? Demosthenes, který žil asi tři sta let před námi, již tehdy říkal, že Pythia filipidzei, straní Filippovi. To jako by byl řekl, že je Pythia od Filippa podplacena! Z toho lze soudit, že ani v ostatních delfských věštách nebylo vše docela čisté. Ale jaksi se zdá, že se tihle pověřiví, ba skoro fanatičtí mudrci mermo chtějí zdát chytrí. Raději chcete, aby zvětralo a nadobro zaniklo to, co by jistě bylo věčné, kdyby vůbec kdy bylo bývalo, než nevěřit tomu, co vskutku víry nezasluhuje.

58. Podobný je omyl se sny. Jak zdaleka byla shledávána jejich obrana! Naše duše prý je duch boží, svůj původ má z vnějška mimo tělo, a svět prý je pln duchů stejně smýšlejících! Právě pro tento božský původ lidské duše, pro její spojení s duchy vnějšími prý se vidí, co bude. Zenon učí, že se lidská duše stahuje, choulí do sebe a takřka zapadá, a to

prý je spánek. Také Pythagoras a Platon, dva velmi proslulí spisovatelé, vybízejí, abychom se k spánku ukládali po náležitém ošetření těla nepřetíženého pokrmem, a potom prý budeme mít sny tím pravdivější. Pythagorovci vůbec nejedí boby, že prý ten pokrm nesytí žaludek, nýbrž nadýmá ducha. Ale zdá se, že na světě není tak veliké hlouposti, aby jí nehlásal některý filosof. Věříme tedy, že se duch spícího ve snách sám od sebe pohybuje, či, jak učí Demokritos, je popuzen viděním přicházejícím z vnějška? Ať tak či onak, ve snách se může zdát přemnoho nepravdivého pravdivým. Vždyť plujícím na lodi se zdá, že se hýbají věci, které stojí, a při zrakovém klamu vidí se v svítlně dvě světla místo jednoho. Což teprve šílení, co opilci, co ti vidí klamných přeludů! Nesmíme-li však věřit tomu, co se za tohoto stavu vídává, věru nevíme, proč by se mělo věřit snům? Neboť o těchto přeludech můžeme, je-li ti libo, hovořit tak jako o snech a vykládat, že zdánlivý pohyb těles stojících předpovídá zemětřesení nebo nenadálý útěk, ale dvoje světlo ve svítlně prý předpovídá nesváry a vzpouru!

59. Z vidění bláznů nebo opilých lidí mohou se dobývat nespočetné dohady o zdánlivé budoucnosti; neboť kdo by, po celý den házeje kopím, přece jednou nezasáhl cíl?

Celé noci sníme, a není takřka jedině, abychom nespali, a tu se ještě dívíme, že se někdy přece uskuteční to, co se nám zdálo? Co je tak nejisté jako metání kůtků? A přece není nikdo, kdo by často metaje neudělal šťastný hod Venušin, aspoň jednou, nezřídka dvakrát, někdy i třikrát! Máme snad jako pošetilí lidé spíše se domnívat, že se to děje z vůle Venušiny než náhodou? Nemá-li se klamným viděním věřit ani jindy, nevidím, co zvláštního je na snu, aby v něm nepravda byla uznána za pravdu? Je-li od přírody zařízení, aby spící dělali to, o čem se jim zdá, bylo by třeba uvázat všechny, kdo jdou spat, neboť by ve snách dělali větší pohyby než někteří blázni! Nemáme-li věřit viděním bláznů, ježto nejsou pravdivá, nechápu, proč se věří viděním ve snách, jež bývají ještě zmatečnější? Snad proto, že blázni své sny nevypravují vykladačům, spáči vypravují? Dále se táží: chci-li něco psát nebo číst nebo zpívat nebo hrát na housle, nebo vykládat něco z geometrie, fysiky nebo logiky, mám čekat na sen, či mám užít vědy, bez níž se z oněch věcí nemůže nic stát ani uskutečnit? A přece, ani kdybych chtěl plouti na lodi, nekormidloval bych tak, jako jsem kormidloval ve snách, neboť by tu byl v zápětí trest. Kterak s tím tedy souhlasí, že nemocní hledají léku

spíše u vykladače snů než u lékaře? Což nám Aeskulap nebo Serapis může v spánku snem předpisovat, kterak máme pečovat o zdraví, Neptun nám loď řídicím radit nemůže? A dá-li Minerva lék bez lékaře, nemohou nás Musy ve snách naučit psát, čísti a ostatním vědám a uměním? Ale kdyby se ve snách skutečně udílelo léčení nemocí, udílelo by se jistě též všechno to umění, o kterém jsem právě mluvil. Protože se neuděluje — neuděluje se ani lék. Tím se zároveň ruší i všechen význam snů.

60. Než možná, že tohle jsou samé samozřejmosti. Podívejme se nyní hlouběji na kořen věci. Buď totiž dodává snům věštebného významu nějaká božská síla, o nás pečující, anebo hadači z nějaké shody a spojitosti věcí v přírodě, které říkají sympathie, poznávají, co se ke každé věci hodí a co za každou věcí následuje. Anebo není tomu tak ani onak, nýbrž je jakési soustavné a trvalé pozorování, které zjišťuje, co se po kterém snu pravidelně přihází, nebo co po něm následuje. Nejprve tedy třeba vědět, že původkyně snů není žádná božská moc. A tu je ovšem zřejmé, že žádné vidění ve snách nepochází od boha, neboť by to bohové činili pro nás, abychom mohli předvídat budoucnost. Kolik pak je tedy takových lidí, aby byli snů po-

slušni, aby jim rozuměli, aby si je pamatovali? Naopak kolik je těch, kdo jimi pohrdají a tu pověru přičítají jen duchu slabému a stařeckému! Proč by se tedy bůh o takové lidi staral a sny napomínal ty, kteří je neuznávají ani za hodny povšimnutí, neřku-li aby na ně stále mysli? Vždyť bůh nemůže neznati smýšlení jednoho každého člověka. Rovněž není důstojné boha dělat něco marně a stále bez důvodu, což odporuje i lidské stálosti a důslednosti. Jestliže tedy většina snů zůstává nepovšimnuta nebo zanedbána, buď o tom bůh neví, nebo užívá snů jako výstrah nadarmo. Ani jedno ani druhé se na boha nehodí, je tedy třeba říci, že bohové ve snách nedávají žádná znamení.

61. Také to bych ještě rád věděl, dává-li nám bůh ona vidění skutečně pro upozornění a výstrahu, proč je spíše bdícím než spícím? Buď totiž ducha spících dráždí nějaký tlak doléhající z vnějška, nebo se duch hýbá sám od sebe, nebo je ještě nějaká jiná příčina, pro kterou se nám, když usneme, zdá, že něco vidíme, slyšíme nebo děláme. Táž příčina by přece mohla působit i na bdící! A kdyby to pro nás bohové dělali, když spíme, mohli by to dělat, i když bdíme, zejména když Chrysispos vyvraceje akademiky učí, že naše zrakové obrazy, bdíme-li, jsou

innohem zřetelnější a jistější, než když spíme. Když se tedy bohové o nás starají, slušelo by boží dobrotivosti lépe, aby nám dávala vidění zřetelnější bdícím než temnější spícím. Ježto se to neděje, musíme prohlásit, že sny od bohů nejsou. K čemu je nám třeba oklik a vytáček, nač užívat vykladačů snů? Nebylo by spíše na místě, jestliže se bůh vskutku o nás stará, aby raději přímo řekl: „To dělej, to nedělej!“ a aby vidění dával raději bdícímu než spícímu?

62. Ba věru, kdo by se odvážil říci, že všechny sny jsou pravdivé? Některé sny jsou pravdivé, praví Ennius, ale všechny pravdivé být nemusí. Než odkud je ten rozdíl, které jsou pravé, které nepravé, a dává-li pravé bůh, odkud se berou nepravé? Neboť jsou-li od boha i ty, která bytost je méně důsledná než bůh? Ale není větší nerozumnosti než lidskou mysl žálit viděními klamnými a lživými. Jsou-li však pravdivé sny od boha, nepravdivé a jalové jsou původu lidského, kterak se smíme opovážit určovat, že tohle učinil bůh, tohle příroda? Proč raději neřici, že buď vše bůh, což vy popíráte, nebo vše příroda? Poněvadž první výrok popíráte, musí se uznat druhý. Přírodou však nazýváme to, co působí, že duch nikdy nemůže být klidný, nýbrž je neustále pohyblivý a čilý. Když duch

pro tělesnou únavu nemůže užívat ani údů ani čidel, upadá v rozmanitá a pochybná vidění. Jsou to, jak učí Aristoteles, zbytky dojmů z oněch věcí, které v bdění vykonal nebo na které myslel. Změtením těchto dojmů někdy vznikají prapodivné sny. Kterak však máme poznati, které z nich jsou pravé, které nepravé, to bych taky rád věděl. Není-li žádné dělidlo, proč dopříváme sluchu oněm vykladačům? Je-li však vůbec nějaká známka, dychtím slyšet, co to je, ale tu oni uvážnou v rozpacích.

63. Vždyť je už i o to spor, zda je spíše pravda, že *nesmrtelní bohové*, nade vše nejdokonalejší, pobíhají po všech koutech světa, slídí po lůžkách lidských, ať jsou kdekoli, i po všech doupatech zvíře, a když vidí, že někdo tvrdě spí, honem mu nastavují všelijaká vidění záhadná a temná, aby spáček vyděšený snem, jak ráno procitne, honem s tím běžel k vykladači — či *příroda* způsobuje, že se vzrušené mysli zdá, že ve snách vidí to, co viděla, dokud bděla. Co je filosofa důstojnější, vykládat takové příhody podle pověrčivosti věšteků či výklady přirozenými? Je-li pravý výklad snů vůbec možný, přece by ho nemohli dávat tito lidé, kteří se k tomu nabízejí jako odborníci; vždyť je to cháska docela nevzdělaná a lehkomyšlná! Ale tvoji stoikové říkají,

že jen moudrý může být prorokem božím. Chrysippos definuje věštění takto: Je to způsoblost poznávat, chápat a vykládat znamení daná lidem od bohů pro poučení. Věštec má prý však předvídat, jak jsou bozi lidem nakloněni, co naznačují a která opatření jest proti tomu učiniti a neštěstí zažehnávati. Týž filosof určuje výklad snů takto: Je to způsoblost pochopit a vyložit, co bohové lidem ve snách zjevují. Co tedy z toho plyne? Je k tomu třeba jen průměrné moudrosti či vynikajícího nadání a dokonalého vzdělání? Takového člověka však neznáme žádného.

64. Pozor tedy, i když bych ti tu tvou divinaci uznal, což nikdy neudělám, abychom takového proroka také vskutku našli! Jaký však je ten boží úmysl, jestliže nám bohové ve snách nenaznačují ani to, co bychom sami svými silami mohli pochopit, ani to, čeho vykladače bychom si mohli opatřit? Jestliže nám bohové poskytují toho, čeho sami neznáme, aniž si k tomu můžeme opatřit vykladače, počínají si tak, jako kdyby v našem senátě mluvili Punové nebo Hispanové bez tlumočníka. Ba věru, k čemu vlastně jsou nejasnosti a záhady snů? Bohové by si přece měli přát, abychom rozuměli tomu, čím nás pro nás napomínají. Jakže? Což není temný žádný básník, žádný filosof? Známý Eufo-

rión je věru velmi temný, Homéros však není. Který z obou je tedy lepší? Herakleitos je velmi temný, Demokritos docela nic. Mně k vůli mne napomínáš, ale já ti nerozumím. Proč mne tedy napomínáš? Jako kdyby lékař nemocnému předepsal, aby jedl:

zeměrodce, trávochoďce, domonosce bezkrevného,

místo aby prostě po lidsku řekl: hlemýždě. Na poněkud temná slova Pakuviova Amfiona :

čtvernožec nízký, jenž s krunýřem drsným
se po polích loudá,
hlavu má krátkou, krk hadí, vzhled tupý a zvířecí zvuky,
vypadá jako vykuchaný a život v něm není.

Attikové odpovídají:

Nic nerozumíme, když neřekneš jasně, co myslíš,

Na to on jedním slovem: želva. — Nemohl jsi to tedy, muzikante, říci hned zprvu?

65. Kdosi hlásí vykladači snů, že prý ve snách viděl vejce viset na popruhu svazujícím jeho lůžko. Je to zapsáno v Chrysippově snáři. Vykladač odpoví, že pod lůžkem je schován poklad. Kopal, našel trochu zlata obloženého stříbrem. Vykladači poslal podle uznání trochu stříbra. Tu onen pravil: „Ze žloutku nic?“ Ta část vejce totiž podle jeho

výkladu znamenala zlato, ostatek stříbro. Cožpak se nikdy nikomu jinému nezdálo o vejci? Proč tedy našel poklad jen ten neznámý? Kolik chudasů je hodných pomoci boží, a přece je žádný sen nepobízí hledat poklad! Ale proč byl tak nejasně upozorněn, že se z vejce zrodilo podobenství o pokladu? Proč spíše nebyl přímo vybídnut hledat poklad, jako byl Simonides zřejmě varován neplouti? Temné sny se tedy naprosto neshodují s velebností boží.

66. Pospěšme k věcem zřejmým a jasným, jako je na př. sen o zabitém od krčmáře; jako je sen o Simonidovi, kterému muž od něho pohřbený zapověděl plouti, nebo jako je vypravování o Alexandrovi. To tys, Quinte, pomínul, čemuž se velmi divím. Když byl jeho důvěrný přítel Ptolemaios v bitvě poraněn otráveným šípem a za hrozných bolestí umíral na tu ránu, Alexandr sedě u něho byl přemožen spánkem. Tu prý se mu ve snách zjevil drak, ten, kterého krmila jeho matka Olympias. Nesl v tlamě kořínek a zároveň oznámil, kde ten kořínek roste. Nebylo to daleko odtamtud. Má prý tak silný účinek, že Ptolemaia snadno uzdraví. Když Alexandr procitnul vypověděl sen přátelům, byli hned posláni služebníci hledat ten kořen. Když byl nalezen, i Ptolemaios prý se

uzdravil, jakož i mnoho jiných vojáků stejně raněných. Připomenul jsi ještě mnoho jiných snů, známých z dějepisu, sen matky Falaridovy, staršího Kyra, matky Dionysiovy, Puna Hamilkara, Hannibalův sen a sen Publia Decia. Obecně je znám sen o předtanečnickovi, rovněž sen Gaia Grakcha a nedávný sen Cecilie, dcery Balearského. Ale to jsou přfihody cizích lidí, a tedy nám neznámé, leccos z toho je bezpochyby vymyšleno. Neboť kdo za ně ručí? O svých vlastních snech co můžeme říci? Ty o tom, že jsem se já sám i s koněm dostal na břeh, já o tom, že mě Marius s ověřenými svazky prutů dal dovésti k svému pomníku?

67. Všechny sny, milý Quinte, mají jeden ráz. Jen pro všechno na světě hledme, aby tento ráz nebyl naší pověrou pokazen nebo i zmařen! Kterého Maria totiž myslíš, že jsem ve snách viděl? Jeho obraz tuším a podobu, jak učí Demokritos. Odkud se ten obraz vzal? Učí totiž, že takové obrazy mají svůj původ v pevných tělech a skutečných postavách. Jaké tedy bylo Mariovo tělo? To tělo, praví, které kdysi skutečně bylo. Takový Mariův obraz mě tedy provázal do území atinského? — Všechn svět je pln obrazů; vždyť si nemůžeme myslit žádné zjevení, které by nebylo vzniklo z popudu obrazu. — Co tedy? Což

jsou nás takové obrazy tak na slovo poslušny, že přiběhnou, kdykoli si zmaneme? Také obrazy věcí nejsoucích? Je něco tak neobvyklého, tak prázdného, aby si duch sám nemohl vykouzlit obraz toho? Ač jsme mnohé věci nikdy neviděli, přece si je dovedeme představit: polohu měst, lidská těla. Když si tedy v mysli vyvolávám obraz babylonských hrazeb nebo Homérova obličej, pudí mě k tomu nějaký obraz člověka nebo věci? Vše tedy, co chceme, může nám být známé, neboť není nic, čeho obraz bychom si v mysli nemohli vykouzlit. Do ducha spících lidí se tedy nevpilíží žádné obrazy z vnějška, ba vůbec žádné z předmětů nevyplývají. Neznám nikoho, kdo by s větší vážností byl mohl vyslovit tak prázdný výrok. V duchu samém je ta přirozená síla, že, bdí-li, má svou živost bez popudu z vnějška, jen ze svého vnitřního pohybu, úžasné rychlého. Dokud je při tom duch podporován údy a tělem a smysly, všechny jeho myšlenky, představy a city jsou jistější. Když se však tyto opory podtrhnou a duch se zbaví unaveného těla, zmítá sebou sám vlastní silou. Tehdy se v něm rozvíří obrazy podob i činností, a zdá se, že se mnoho slyší a mnoho mluví. Ty obrazy se ovšem v slabém a uvolněném duchu pohybují v hojně míře všelijak pomíchány a zpestřeny, a zejména se

v mysli probouzejí vzpomínky na věci, o kterých jsme bdíce buď přemýšleli, nebo které jsme konali. Jako na př. mně stále na mysli tanul Marius, když jsem se rozpomínal, jak statečně a s pevnou myslí snášel svůj těžký pád. To, myslím, že byla příčina, proč se mi o něm zdálo.

68. Ty však, ježto jsi stále na mne myslil s obavami, najednou jsi ve snách viděl, jak jsem se vynořil z řeky. Byly totiž v mysli nás obou stopy myšlenek, kterými jsme se obírali bdíce. Ovšem leccos se k nim ještě přidružilo, na př. mně o Mariově pomníku, tobě, že se se mnou topil i kůň, na němž jsem jel, a že se zase z vody vynořil. Či si snad myslíš, že by některá babka byla tak hloupá, aby věřila snům, kdyby se tyhle věci náhodou, někdy šťastnou, někdy nešťastnou, bezděky neděly? Alexandrovi se zdálo, že drak mluvil. Může to být vůbec nepravda, ale buď jak buď, v žádném případě není to nic divného. On totiž draka mluvit neslyšel, nýbrž že se mu jen zdálo, že ho slyší. A aby věc byla tím nepochopitelnější, mluvil prý, ač měl v hubě kořen! Jenže ve snách není nic dost nesnadné. Ptám se však, proč Alexandr měl jen jeden tak krásný sen, tak zřejmý, proč se mu nezdály sny také jindy a proč ostatním málokdy? Mně aspoň, kromě snu o Mariovi, nezdálo se už

nic tak významného, abych si to byl zapamatoval. Marne tedy bylo za tolik let života ztráveno tolik nocí? Nyní jsem ovšem po přerušení veřejné činnosti jednak zkrátil noční bdění, jednak přidal odpoledního spánku, což jsem dříve nedělal. Ale ač hodně mnoho spím, dosud mne žádný sen nenapomenul, zejména nikoli o tak významných událostech. A když se mi vůbec zdá, že sním, je to nejčastěji to, že buď na soudě vidím soudce nebo senát v radnici.

69. Dále (podle rozdělení je to na druhém místě) jaká je to souvislost a jaké přirozené spojení, jemuž, jak jsem pravil, říkají sympathie, aby se mělo pochopit, že vejce věští poklad? Lékaři ovšem z některých známek poznávají blížící se nemoc nebo zhoršení nemoci, někdy i náznaky uzdravování. Také říkají, že z některých snů mohou poznat, zda kypíme životními silami, či jsme vysílení. Ale kterak přirozeně souvisí se sny poklad a dědictví, čest a vítězství a mnohé jiné takové věci? Kdosi prý měl milostný sen, v němž se oddával rozkošem lásky, a potom prý onemocněl močovými kamenky. V tomto případě je sympathie zřejmá. Zdála se mu totiž ve snách taková věc, že to, co z toho vzešlo, způsobila přírodní síla, nikoli šalebné zdání. Která tedy životní síla postavila před Simo-

nida ono zjevení, které mu zakázalo plouti? Anebo kterak s přírodou souvisel známý sen řečený Alkibiadův? Krátce před smrtí se mu zdálo, že se zahalil do pláště své přítelkyně. Když potom ležela jeho mrtvola pohozena nepohřbena a ode všech opuštěna, jeho přítelkyně ji skutečně přikryla svým pláštěm. Souviselo to tedy s budoucností a mělo příčiny přirozené, či náhoda způsobila, i že měl ten sen, i že se uskutečnil?

70. Zda právě dohady vykladačů neprozrazují spíše jejich bystrotip než sílu a souvislost v přírodě? Běžec, stále myslí jen na to, že pojede závodit na olympijských hrách, má sen: zdá se mu, že jede na voze taženém čtyřspřežím. Ráno honem k vykladači. Ten mu řekne: „Zvítězíš; to totiž znamená rychlost a síla koní.“ Potom si zajde ještě k Antifontovi. Ten zase: „Jistě budeš poražen. Což nechápeš, čtyři tebe předběhli!“ Hle, jiný běžec — a takových snů je plna Chrysippova kniha, kniha Antipatrova — ale vracím se k běžci. Svěřil se vykladači, prý se mu zdálo, že se proměnil v orla. On na to: „Vítězství máš jisté, neboť žádný pták nelétá rychleji než orl.“ Ale Antifon témuž člověku vyložil: „Hlupáku, nevidíš, že budeš poražen? Vždyť tenhle dravec jiné ptáky pronásleduje a žena je před sebou, sám je vždy poslední.“

Kterési ženě, jež si prála mít dítě, ale nevěděla, zda je těhotná, se zdálo, že má zapečetěno lúno. Svěřila se s tím. Prohlásil, že nemohla počítí, ježto prý byla zapečetěna! Ale druhý vyložil, že je těhotná, neboť prázdného prý se nic nepečetí. V čem záleží umění vykladače, snažícího se uklouznout důvtipem? Zda to, co jsem uvedl, a nesmírně mnoho příkladů, které sebrali stoikové, nedokazuje nic víc než bystrotip lidí, kteří z jakési takési podobnosti dovedou udělat výklad brzy takový, brzy zase jiný? Lékaři mají některé známky, ze žilobítí a z dechu nemocného člověka a z mnohých jiných příznaků vytuší, co se stane. Když kormidelníci vidí, že z vody vyskakují sepie nebo že se do přístavu hrnou delfini, obávají se bouře. Takové případy se snadno mohou odůvodnit a vysvětlit rozumem jako přírodní úkazy, ty však, o kterých jsme mluvili dříve, naprosto ne.

71. Ale ovšem, stále pozorování (neboť tato část výkladu jediná ještě zbývá) dlouholetou zkušeností vytvořilo vědeckou soustavu. — Opravdu? Myslíš tedy, že můžeme sny soustavně zkoumat? Kterak? Vždyť je nesmírně mnoho druhů. Ve snách můžeme zažít sebe větší pošetilost, sebe větší hloupost a nehoráznost. Kterak bychom tedy mohli nesmírně množství takových snů, stále nových, buď si

zapamatovat, nebo vůbec zachytit? Hvězdáři vypočítali pohyb oběžnic, zjistilo se totiž, že se podrobují řádu dotud netušenému. Ale honem sem s tím, který řád platí ve snách nebo čím se řídí obíhání snů? Dále, kterak je možné rozeznávat pravé sny od nepravých, když se jednak tytéž sny různým lidem různě vyplňují, ba ani týmž lidem se nevyplňují vždy stejně? Lháři nevěříme, ani když mluví pravdu. Proto se mi zdá divné, proč tihle lidé, jestliže se některý sen vyplní jako pravdivý, proč spíše podle toho jediného snu věří mnohým jiným, než aby pro nesmírné množství jalových snů odepřeli víru jednomu?

Jestliže tedy ani bůh neposílá sny ani pozorováním se nedala zjistit přirozená souvislost věcí na světě se sny, ani zkušenost nezaložila vědu, z toho vyplývá, že na sny nesmíme vůbec dáti, zejména když ti, kdož mívají sny, sami nic nepředvídají, ti, kdo je vykládají, jen hádají nemajíce přirozených důvodů. Od věků však náhoda ve všem způsobila mnohem více podivuhodného než ve snech. Konečně dohad, který může být vykládán všelijak a leckdy přímo opačně, je velmi nespolehlivý.

72. Budiž tedy vypískán i tento druh předvídání budoucnosti ve snách, jako byly zavrženy druhy ostatní. Neboť, abych řekl

pravdu, pověra rozšířená po národech celého světa sevřela srdce skoro všech lidí a zdolala lidskou slabost. To stojí psáno též v knihách o podstatě bohů. I v tomto pojednání nám šlo především o to, abychom to dokázali. Myslili jsme totiž, že sobě i svým spoluobčanům velmi prospějeme, jestliže tu pověru z kořene vyvrátíme. Avšak (a to prosím, abys měl dobře na paměti) se zánikem pověry nezaniká zbožnost! Moudrý muž má zajisté chránit zřízení svých předků, zachováva je jejich posvátné obyčeje a obřady. Také krása světa a pořádek ve hvězdné říši nutí vyznati, že jest nějaká dokonalá a věčná bytost, k níž musí lidské pokolení vzhlížet s uctivým úžasem. Jako je tedy třeba hlásat náboženství ve shodě s poznáváním přírody, tak je třeba pověru vyplít se všemi kořeny. Vždyť pověra na tebe odevšad doráží a útočí a pronásleduje tě, ať se vrtneš kamkoli, když buď slyšíš věštec, nebo dostaneš slovní znamení, nebo obětuješ, nebo zahlédneš ptáka, nebo potkáš Chaldaia nebo haruspika; když buď zahřmělo, nebo se zablesklo, nebo někam uhadilo, nebo se narodilo něco netvorného, nebo se přihodilo něco neobvyklého, něco z toho všeho se jistě každou chvíli stane, takže lidé nikdy nemají ani chvilky pokoje. Zdá se, že by aspoň spánek mohl být útočištěm

před všemi strastmi a starostmi. Ale právě ze spánku se rodí přemnoho starostí i obav. Tyto stavy by samy o sobě byly sice menší váhy a spíše by je bylo možná přejítí, kdyby se nebyli snů ujali filosofové, a to nikoli lidé zcela nevýznamní, nýbrž nad jiné bystří, vidoucí shody i rozpory, lidé pokládání takřka ve všem za dokonalé. Kdyby se byl jejich zvůli nevzepřel Karneades, snad by nyní oni jediní byli považováni za pravé filosofy! S těmi se vede takřka všecken náš hlavní a rozhodný boj, nikoli že bychom jimi nejvíce pohrdali, nýbrž ježto se zdá, že dovedou svých myšlenek hájit nadmíru důvtipně a obratně. Poněvadž se však Akademie vyznamenává tím, že o ničem nerozhoduje, že přijímá a schvaluje, co se zdá pravdě nejbližší, že snáší příčiny a uvádí důvody, co se proti té a oné myšlence dá namítnout, že svou vážností do sporů nezasahuje, nýbrž nechává posluchačům, aby se rozhodli sami svobodně a samostatně — i my zachováme tento obyčej zavedený Sokratem, a je-li tobě, bratře Quinte, libo, užijeme ho co nejčastěji.

Mně věru nic nemůže být milejší, odvětil Quintus. Potom jsme se vzchopili k odchodu.

M. TULLIUS CICERO

PŘEDTUCHY A VÝSTRAHY

(DE DIVINATIONE)

I. vydání. Z latiny De divinatione I I. II. Recognovit C. F. W. Müller in aedibus B. G. Teubneri 1887. Přeložil a úvod napsal Dr. Josef Hruša. Bibliotéka Henriada číslo 323—340. Rediguje a vydává Bohuslav Hendrich Praha I-234, Husova 8. Písmem Baskerville vytiskla Průmyslová tiskárna v Praze. Cena K 18.—.

Říjen 1942.